

Amsterdam, januari 2012
In opdracht van Kamer van Koophandel Amsterdam

De toekomst van de arbeidsmarkt in de Metropoolregio Amsterdam tot 2016

Maikel Volkerink
Jules Theeuwes
Arjan Heyma
Renza Dosker
Jurriaan Prins
Peter Risseeuw

seo economisch onderzoek

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 2012-01

ISBN 978-90-6733-629-1

Copyright © 2012 SEO Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen en dergelijke, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Hoofdpunten.....	i
Management samenvatting.....	iii
Ten geleide	xi
1 Bedrijvigheid in de Metropoolregio.....	1
1.1 De Metropool anno 2010.....	1
1.2 Ontwikkeling 1996-2010	3
1.3 Prognose productie en banen 2011-2016	8
1.4 Regionale verschuivingen.....	14
2 De bevolking van de Metropoolregio	17
2.1 Ontwikkeling 1996-2010	17
2.2 Bevolking en beroepsbevolking	19
2.3 Prognose bevolking 2011-2016.....	21
3 Samenstelling van de beroepsbevolking.....	25
3.1 Kwalificaties en soort werk.....	25
3.2 De vergrijzing verdeeld	32
3.3 In de pijplijn: scholieren en studenten	34
4 Knelpunten op de arbeidsmarkt	39
4.1 Banengroei versus bevolkingsgroei	39
4.2 Regionale spanningen	41
4.3 Een glimp van de toekomst: arbeidsvraag naar opleidingsrichting en uitstroom uit onderwijs.....	42
5 Zakelijke dienstverlening onder de loep.....	53
5.1 Afbakening	53
5.2 Zakelijke dienstverlening plus: MRA en Nederland.....	54
5.3 Regionale verschillen binnen de MRA.....	58
5.4 De zakelijke dienstverlening als groeisector.....	60
5.5 Ontwikkelingen in sectorstructuur	63
Referenties	71
Bijlage A Structuur van het model	73
Bijlage B Regio-indeling MRA	75
Bijlage C Toelichting classificaties	77
Bijlage C.1 Nieuwe bedrijfstakken classificatie: van SBI'93 naar SBI2008	77
Bijlage C.2 Bedrijfstakken classificatie SEO Economisch Onderzoek.....	78

Bijlage C.3 Hoofdstuk 3: gehanteerde classificaties	78
Bijlage C.4 Hoofdstuk 5: Cluster- en sectorindeling ZD+	81

Hoofdpunten

- Verwacht wordt dat in er in de Metropoolregio 53.000 banen bijkomen tussen nu en 2016, dat de beroepsbevolking met 19.000 mensen toeneemt en dat het werkloosheidspercentage slechts langzaam daalt van 5,9 naar 5,0 procent. Dit zijn de voorspellingen op basis van het middenscenario.
- De toekomstige groei is onzeker. Daarom is ook voorspeld met een laag en een hoog groeiscenario. Bij een minder gunstige groei komen er slechts 22.000 banen bij en groeit de beroepsbevolking met niet meer dan 6.500 mensen. De werkloosheid zakt dan nauwelijks tot 5,2 procent. Mocht de groei veel gunstiger uitpakken dan komen er 85.000 banen bij, stijgt de beroepsbevolking met 35.000 mensen en daalt de werkloosheid tot 4,7 procent in 2016. Ook dan is de werkloosheid nog altijd hoger dan voor de krediet- crisis.
- In 2010 woonden er in de Metropoolregio circa 1,09 miljoen werkende mensen, terwijl er bijna 1,26 miljoen banen waren. Het verschil werd opgevuld door een instroom van ongeveer 170.000 mensen. Met de voorspellingen van het middenscenario neemt het aantal werkende mensen in 2016 in de regio toe tot 1,12 miljoen mensen. Het aantal banen wordt 1,31 miljoen en het aantal inkomende pendelaars wordt dan naar verwachting rond de 190.000 mensen. In de regio groeit dus ook de werkgelegenheid voor mensen van buiten de regio.
- Verwacht wordt dat tussen 2010 en 2016 de banengroei zowel in absolute aantallen als procentueel het grootst is in Amsterdam. Procentueel doen ook Zuid-Kennemerland, de Gooi en Vechtstreek, Waterland en Almere en Lelystad het goed.
- In de Gooi en Vechtstreek, Waterland en de IJmond groeit in de volgende jaren het aantal banen terwijl de potentiële beroepsbevolking (bevolking tussen de 15 en de 65 jaar) daalt. In de Zaanstreek en Zuid-Kennemerland groeit de potentiële beroepsbevolking minder hard dan het aantal banen. In al die regio's mag een tekort (minder mensen dan banen) worden verwacht op de lokale arbeidsmarkt. Overschotten (meer mensen dan banen) worden verwacht in Almere en Lelystad en Amstel-Meerlanden. In Amsterdam houden de groei van het aanbod en de vraag elkaar min of meer in evenwicht.
- Het aantal banen in de zakelijke dienstverlening groeit tussen 2010 en 2016 met 26.000. Dat is een groei van bijna 11 procent over deze periode. De tweede grootste groeier in aantal banen is de zorg- en welzijnssector met meer dan 23.000 banen. Procentueel komt dat neer op 14 procent waardoor deze sector relatief de grootste groeier is in de Metropoolregio. De netto groei in aantal banen is ook fors in de handel en reparatie met meer dan 8.000, en in de horeca en het onderwijs met elk 5.000. Aan de andere kant van het spectrum staan de sectoren waar het aantal banen tot 2016 afneemt. De industrie raakt meer dan 12.000 banen kwijt ((bijna 15 procent). logistiek & communicatie verliest 6.000 banen (bijna 4 procent) en de overheid krimpt met ongeveer 2600 banen (iets meer dan 4 procent).

- De groei van het aantal banen in de komende jaren leidt tot een toename in de vraag naar arbeid. In het middenscenario wordt een groei van 53.000 banen verwacht. Naar verwachting worden deze banen door 48.000 duizend werknemers vervuld. Werknemers kunnen in de loop van de tijd meerdere banen hebben. Dat wordt de uitbreidingsvraag genoemd. In de volgende jaren bereikt een groot aantal van de huidige werknemers de pensioenleeftijd en verlaten de arbeidsmarkt. Werkgevers zullen deze mensen willen vervangen en dat leidt dan tot de vervangingsvraag. De vervangingsvraag in de Metropoolregio wordt in de volgende jaren op 108.000 mensen geschat. De som van uitbreidingsvraag en vervangingsvraag is in de komende jaren 156.000 mensen.
- Wanneer de vervangingsvraag opgeteld wordt bij de uitbreidingsvraag, blijkt dat de vraag naar arbeid in alle sectoren in de volgende jaren toeneemt. Behalve voor de industrie. In die sector is de daling van de uitbreidingsvraag groter dan de vervangingsvraag (-2000 mensen). In de zorg en de zakelijke dienstverleners komt de vervangingsvraag nog bovenop de al forse uitbreidingsvraag. Dit zijn de sectoren met de grootste totale arbeidsvraag, de zorg voor 40.000 mensen en de zakelijke dienstverlening voor 38.000 mensen. Waardoor deze twee sectoren samen goed zijn voor bijna de helft van de totale vraag in de komende jaren. Handel en reparatie (20.000) onderwijs(18.000) en overige dienstverlening (11.000) zijn eveneens grote vragers. Bij logistiek & communicatie en de overheid is de vervangingsvraag groter dan de krimp van de uitbreidingsvraag. Uiteindelijk hebben deze sectoren de volgende jaren nog altijd 7.000, respectievelijk 6.000 nieuwe mensen nodig.
- De totale vraag van 156.000 mensen in de volgende jaren kan worden opgedeeld naar opleidingsniveau. Dat is het aantal mensen per opleidingsniveau dat de volgende jaren nodig is, hetzij om te voorzien in de uitbreiding van het aantal banen, hetzij om de oudere werknemers te vervangen die de arbeidsmarkt verlaten.
 - 40.000 academici (14.000 uitbreiding en 25.000 vervanging)
 - 43.000 hbo'ers (11.000 uitbreiding en 32.000 vervanging)
 - 55.000 mbo'ers (11.000 uitbreiding en 44.000 vervanging)
 - 18.000 mensen zonder startkwalificatie (12.000 uitbreiding en 7.000 vervanging).
- De vraag naar academici zit vooral in de zakelijke dienstverlening (13.000), de zorg (9000) en het onderwijs(7.000). HBO-ers zijn er vooral nodig in wederom de zorg (12.000), de zakelijke dienstverlening (9.000) en het onderwijs (8.000). MBO-ers worden vooral gevraagd in de sectoren handel en reparatie (10.000), zakelijke dienstverlening (9.000), logistiek & communicatie (5.000) en de bouw (4.000). Opleidingsrichtingen gericht op deze sectoren kunnen hier op inspelen. Mensen zonder startkwalificatie zijn nodig voor de zakelijke dienstverlening (3500), handel en reparatie (3500) en de zorg (3300). De vraag naar mensen zonder startkwalificatie loopt alleen in de industrie sterk terug (-2500).
- Onder de ruimhartige veronderstelling dat alle schoolverlaters die in de Metropoolregio wonen en studeren ook in deze regio aan de slag gaan, blijft er alsnog (ondanks de twee universiteiten in de regio) in de toekomst een tekort aan werknemers met een wo- opleiding bestaan. Onder diezelfde ruimhartige veronderstelling stromen er maar net voldoende mensen met een mbo 2-4 opleiding in op de arbeidsmarkt. Indien niet alle mbo-schoolverlaters in de Metropoolregio aan de slag gaan, kan dit overschot omslaan in een tekort.

- Groeisectoren zoals zakelijke dienstverlening en de zorg zullen worstelen met forse tekorten aan alle opleidingsniveaus. Dus opleidingsrichtingen die inspelen op deze sectoren hebben wat dat betreft een gunstig arbeidsmarkt voor hun afstudeerders. Opvallend is ook het voorspelde tekort aan mbo-ers in de sector handel en reparatie. Mbo-opleidingen gericht op die sectoren zijn dan ook aan te bevelen.
- De zakelijke dienstverlening was in de afgelopen decennia de belangrijkste banenmotor van de Metropoolregio en heeft samen met de zorgsector het grootste groeipotentieel voor de toekomst. De qua werkgelegenheid grootste sectoren binnen de zakelijke dienstverlening in de Metropoolregio zijn op dit moment de banken, consultants, ICT-diensten, schoonmaak, financiële en administratieve dienstverlening en de architecten en ingenieursbureaus. De grootste groeiers binnen de zakelijke dienstverlening in de afgelopen tien jaar waren de consultants, vertalers, juridische dienstverlening, hoofdkantoren, beveiliging en onderzoek. Krimpsectoren waren de financieel adviseurs, verzekeraars en uitgevers.
- De groei van de banen in de afgelopen tien jaar in de zakelijke dienstverleners concentreerde zich in belangrijk mate bij de eenpitters en bij de bedrijven met meer dan 500 mensen personeel. Vooral de groei van de eenmansbedrijven (zzp'ers) is een recente en mede daarom bijzondere ontwikkeling. Of die groei van eenmansbedrijven zich ook doorzet in de volgende jaren is niet onderzocht. Wel is voorspeld dat er in de zakelijke en financiële sector in de Metropoolregio in de volgende jaren 26.000 banen bijkomen

Management samenvatting

De voorspellingen over de toekomstige economische groei van Nederland uitgebracht op Prinsjesdag september 2011, waren pessimistischer dan een jaar en zelfs een half jaar eerder. Uitgaande van deze gematigde groeiverwachting van Prinsjesdag kan voor de Metropoolregio worden voorspeld dat er in de regio tussen 2010 en 2016 circa 53.000 banen zouden bijkomen. De beroepsbevolking woonachtig in de regio zou in dezelfde periode met circa 19.000 mensen toenemen. Het verschil tussen groei van banen en beroepsbevolking wordt opgevuld door inkomende pendel van buiten de Metropoolregio. Het werkloosheidspercentage zal in de volgende vijf jaar vermoedelijk slechts licht dalen. Van 5,9 in 2010 naar 5,0 procent in 2016. Daarmee is de werkloosheid over vijf jaar nog altijd hoger dan het voor de kredietcrisis was.

Voorspellingen zijn per definitie onzeker. De toekomst kan zich minder goed of juist beter ontwikkelen dan verwacht. Om deze onzekerheid enigszins in kaart te brengen, worden voorspellingen uitgevoerd op basis van groeiverwachtingen die elk jaar driekwart percentagepunten lager dan wel hoger liggen dan op Prinsjesdag werd verwacht. Daarmee zijn er drie scenario's: het middenscenario op basis van de Prinsjesdagvoorspellingen, een laag scenario met consistent lagere groeiverwachtingen en een hoogscenario met hogere groeiverwachtingen in de komende jaren. Het lage en hoge scenario geven een bandbreedte in de voorspellingen waarmee de onzekerheid enigszins kan worden gevangen. In het lage groeiscenario worden 22.000 extra banen verwacht in de volgende vijf jaar tegenover 85.000 volgens het hoge groeiscenario. De beroepsbevolking stijgt in het lage groeiscenario nauwelijks met slechts 6.500 mensen. In het hoge scenario zouden in de Metropoolregio bijna 32.000 extra mensen toetreden tot de arbeidsmarkt. De behoefte aan inkomende pendel is in het lage scenario minder dan het middenscenario. Voor het hoge scenario is het juist hoger. Het verwachte werkloosheidspercentage in het lage groeiscenario is in 2016 met 5,2 procent nauwelijks lager dan in 2010. In het hoge groeiscenario ontwikkelt de werkloosheid zich gunstiger en daalt naar 4,7 procent. Maar ook in het meest gunstige groeiscenario is de werkloosheid over vijf jaar nog altijd hoger dan in 2008. De kredietcrisis en de groeivertraging die daarop volgt, laten duidelijk hun sporen na op de arbeidsmarkt van de Metropoolregio.

De berekeningen voor dit rapport zijn afgerond in november 2011. Begin december 2011 kwam het Centraal Planbureau met een nieuwe korte termijnraming. Deze nieuwe voorspellingen zijn ten opzichte van Prinsjesdag naar beneden bijgesteld. In deze nieuwe raming wordt voor 2012 een groeidaling van een half procent voorspeld, terwijl op Prinsjesdag nog een positieve groei van 1 procent werd verwacht. De toekomst voor de Nederlandse economie en voor de Metropoolregio Amsterdam ziet er met deze nieuwste voorspelling nog iets pessimistischer uit dan op Prinsjesdag al werd verwacht.

Regionale spanningen

De Metropoolregio telt 2,3 miljoen inwoners, ongeveer 14 procent van de Nederlandse bevolking. Een op de drie woont in Amsterdam. In de afgelopen 15 jaar is de bevolking het sterkst gegroeid in Almere en Lelystad en in Amstel-Meerlanden. De Metropoolregio heeft een jongere bevolking dan landelijk. In de leeftijdsgroepen tot 35 jaar is de regio oververtegenwoordigd, daarboven ondervertegenwoordigd. Almere en Lelystad hebben daarbij het grootste aandeel jongeren onder de twintig jaar.

De bruto participatiegraad in de Metropoolregio was 72 procent in 2010. Dat betekent dat iets meer dan zeven van de tien mensen tussen de 15 en de 65 zich aanbiedt op de arbeidsmarkt. De netto participatiegraad, dat is het aantal mensen tussen de 15 en de 65 met een baan, was 68 procent.

De Metropoolregio heeft ongeveer 1,3 miljoen banen en 1,1 miljoen werkenden. Het CBS verwacht in zijn demografische voorspellingen dat de bevolking met 5,4 procent groeit in de periode van 2010 tot 2016. De potentiële beroepsbevolking, dat is de bevolking tussen 15 en 65 jaar, groeit minder sterk, maar toch nog met 2,3 procent of meer dan 37.000 duizend personen. De potentiële beroepsbevolking groeit vooral in Amsterdam, Almere en Lelystad en Amstel en Meerlanden.

In de tweede helft van de jaren negentig tot de internetcrisis van 2002 was de banengroei spectaculair in de Metropoolregio. Het aantal banen groeide in die periode met 22 procent. In de periode sinds 2002 is de banengroei niet eens de helft van wat het in de periode daarvoor was. Zij het dat de Metropoolregio het nog steeds beter doet dan de rest van Nederland. Een magere banengroei van 4,3 procent is ook wat het middenscenario verwacht tussen 2010 en 2016. Dat de Metropoolregio ondanks groeivertragingen meestal beter doet dan het gemiddelde van Nederland is waarschijnlijk te danken aan de dominantie van de minder conjunctuurgevoelige dienstensector in de regio.

Procentueel zat de grootste banengroei tussen 1996 en 2010 in Almere en Lelystad, waar het aantal banen is verdubbeld in die periode. In aantal banen gemeten zit in dezelfde periode de grootste groei in Amsterdam in deze periode. Verwacht wordt dat tussen 2010 en 2016 de banengroei zowel in absolute aantallen als procentueel het grootst is in Amsterdam. Procentueel doen Zuid-Kennemerland, de Gooi en Vechtstreek, Waterland en wederom Almere en Lelystad het de volgende jaren relatief goed.

Opvallend is dat in een aantal regio's de potentiële beroepsbevolking afneemt, terwijl volgens de voorspellingen het aantal banen in diezelfde regio's toeneemt. Dat geldt voor de Gooi en Vechtstreek, Waterland en de IJmond. Tenzij meer mensen uit de regio zich gaan aanbieden op hun regionale arbeidsmarkt groeit het tekort aan arbeidsaanbod op de lokale arbeidsmarkten van deze regio's. Hetzelfde, maar dan in mindere mate, geldt voor de deelregio's Zaanstreek en Zuid Kennemerland waar de potentiële beroepsbevolking weliswaar toeneemt in de volgende jaren, maar minder hard dan het aantal banen. Alleen in Almere en Lelystad en Amstel-Meerlanden wordt een grotere groei van de potentiële beroepsbevolking verwacht dan van het aantal banen. Deze regio's hebben naar verwachting een aanbodoverschot (meer mensen dan banen). Voor Amsterdam hangt het heel erg van het scenario af. In het lage groeiscenario heeft Amsterdam

ook een aanbodoverschot, in het hoge groeiscenario is er een aanbodtekort (meer banen dan mensen) en in het middenscenario houden de groei van het aanbod en de vraag elkaar min of meer in evenwicht.

Motoren van banengroei

De motoren van de banengroei in de Metropoolregio waren de afgelopen 15 jaar de zakelijke dienstverlening, de zorgsector en de handel en reparatie. Het aantal banen nam af in de industrie. De arbeidsproductiviteit in de industrie groeit echter sterk zodat met minder mensen toch nog meer wordt geproduceerd.

Vooruitkijkend valt op dat de werkgelegenheid in zakelijke en financiële dienstverlening flink groeit in alle drie de scenario's met gemiddeld 1,75 procent per jaar, wat ten opzichte van 2010 leidt tot meer dan 26.000 extra banen in 2016. Andere sectoren waarvoor tot 2016 een sterke banengroei wordt verwacht zijn de gezondheidszorg (gemiddeld 2,2 procent per jaar), de horeca (1,3 procent), de overige dienstverlening (1,1 procent) en het onderwijs (1,0 procent). Daar staan sterk krimpende sectoren tegenover, met name de industrie. Daar daalt het aantal banen tussen 2010 en 2016 met gemiddeld 2,6 procent, vooral als gevolg van een verder stijgende arbeidsproductiviteit. Andere krimpsectoren zijn de agrarische sector (-2,0 procent) en in mindere mate de overheid (-0,7 procent) en de logistieke sector (-0,6 procent).

De zakelijke dienstverlening is één van de groeimotoren. Daarbij moet aangetekend worden, zoals verderop wordt uiteengezet, dat de zakelijke dienstverlening bijzonder heterogeen is. Zowel grote accountantskantoren als freelance vertalers worden onder één noemer geschaard. In de groei van de zakelijke dienstverlening wordt impliciet ook de grote toename van het aantal zzp'ers tijdens de recente crisis doorgetrokken. In hoeverre dit een echte structuurverandering is of een tijdelijk buffermechanisme, moet nog blijken.

Welke opleiding worden gevraagd?

Bij een baan hoort altijd een bepaald opleidingsniveau, een gevraagde opleidingsrichting en mogelijk zelfs een beroepsniveau dat minimaal nodig is om die baan productief te kunnen invullen. De mensen die zich aanbieden op de arbeidsmarkt worden gekenmerkt door hun opleidingsniveau, de gevolgde opleidingsrichting en hun beroep(ervaring). Op de arbeidsmarkt worden de mensen die zich aanbieden gekoppeld aan de banen die beschikbaar zijn. Echter de kwalificaties die vereist zijn voor het vervullen van een baan sluiten niet altijd aan bij de kwalificaties waarover de mensen beschikken die beschikbaar zijn voor een baan. De aansluiting van de kwalificaties die worden gevraagd met wat wordt aangeboden is een ingewikkeld proces.

In dit rapport is voor het eerst getracht om die aansluitingsproblematiek in grote lijnen in kaart te brengen. Daarbij is gekeken naar de aansluiting tussen het opleidingsniveau dat wordt gevraagd in de banen die er in de volgende jaren bijkomen in de Metropoolregio. En er is gekeken naar het opleidingsniveau van de mensen die in de volgende jaren vanuit het onderwijs in de regio instromen op de arbeidsmarkt. Daar moet, ter relativering, onmiddellijk aan worden toegevoegd dat de arbeidsmarkt van de Metropoolregio niet los staat van de arbeidsmarkten van de naburige regio's. Als een werkgever qua opleiding niet de geschikte persoon in de Metropoolregio kan vinden zal hij mogelijk ook in de nabijgelegen regio's werven. Als een schoolverlater geen passende baan kan vinden in de Metropoolregio zal hij of zij waarschijnlijk verder zoeken in naburige regio's.

Om de aansluitingsproblemen in kaart te brengen wordt eerst gekeken naar de opleidingsniveaus die horen bij de extra banen waarvan is voorspeld dat die er tot 2016 zullen bijkomen. Daarbij wordt uitgegaan van het middenscenario. Volgens het middenscenario breidt de vraag naar arbeid zich in de komende jaren uit met 53.000 banen. Dat wordt de uitbreidingsvraag genoemd. Omdat sommige mensen meerdere (kleine) banen kunnen hebben, komt dat neer op 49.000 extra werkende personen.

In de Metropoolregio heeft 21 procent van de werkende personen een wo-opleiding, eenzelfde percentage heeft een hbo-opleiding, 28 procent heeft een diploma op mbo 2-4 niveau, 11 procent is havo-vwo geschoold en 19 procent heeft alleen een basisopleiding. Er wonen in de Metropoolregio relatief meer academici dan in de rest van Nederland. Het aandeel mbo-geschoolden is lager. Er is sprake van enige clustering over de sectoren. Industrie, bouw, handel, logistiek en horeca tellen relatief veel mensen zonder voltooide opleiding. Advies, onderzoek, overheid en onderwijs kennen relatief veel hoger opgeleiden. Mbo 2-4 opleiding komen in alle sectoren relatief veel voor behalve in ICT, Advies, Recreatie en onderwijs.

Ervan uitgaande dat de uitbreidingsvraag van 49.000 extra personen dezelfde samenstelling heeft als de huidige werknemers, kan worden berekend dat er vooral meer academici nodig zijn (circa 14 duizend). Maar ook de vraag naar mbo'ers en hbo'ers groeit in beide gevallen met iets meer dan 11 duizend. En er zijn rond de 12 duizend mensen zonder startkwalificatie nodig.

De uitbreidingsvraag is echter heel verschillend verdeeld over de sectoren. Er zijn groeisectoren, met als meest in het oog springend de zakelijke dienstverlening en de zorg, die relatief veel extra mensen nodig hebben verspreid over alle opleidingsniveaus en ook werkende personen zonder startkwalificatie. Er zijn ook krimpsectoren. Hier zijn de belangrijkste sectoren logistiek & communicatie en industrie. Daar daalt de vraag naar arbeid en komen als het ware werkzoekenden over het hele opleidingspectrum 'vrij'.

Naast de uitbreidingsvraag is er in de volgende jaren ook nog een vervangingsvraag. De vervangingsvraag is gerelateerd aan de kwalificaties van de oudere werknemers die in de volgende jaren de arbeidsmarkt wegens pensionering verlaten. Verondersteld wordt dat de uittrekkers qua aantal allemaal vervangen worden, maar niet een-op-een door iemand met eenzelfde kwalificatie. Er wordt van uit gegaan dat de jongere die een oudere vervangt in principe een ietwat hogere opleiding moet hebben om te compenseren voor de ervaring die de oudere werknemer over zijn of haar werkzame leven heeft opgebouwd. Onder die veronderstelling zou de vervangingsvraag van bijna 110 duizend personen bestaan uit plus minus 45 duizend mbo'ers, 55 duizend hoger opgeleiden en 7 duizend werkenden zonder startkwalificatie. De vervangingsvraag is groot in de zorg, de zakelijke dienstverlening en onderwijs, maar ook in logistiek & communicatie, handel & reparatie en de industrie.

De sectoren logistiek & communicatie en industrie zijn sectoren waarin aan de ene kant de uitbreidingsvraag afneemt, maar tegelijk een grote uitstroom van gepensioneerdens plaatsvindt. Daarmee zijn dit sectoren die in de volgende jaren een grote turnover zullen kennen. De industrie is overigens de enige sector waarin de uitstroom wegens pensionering niet groot genoeg is om de verwachte daling van de werkgelegenheid in de volgende jaren op te vangen. Bijzonder aan de industrie is dat de krimp niet gelijk verdeeld is over de opleidingsniveaus. De krimp in de

industrie treft vooral de werkenden zonder startkwalificatie en de academici, terwijl er tegelijk nog wel behoefte blijft aan mensen met een mbo 2-4 en een hbo opleiding.

Bij elkaar opgeteld is de totale groei van uitbreiding- plus vervangingsvraag in de Metropoolregio volgens het middenscenario dan circa 156.000 mensen verdeeld over:

- 40.000 academici
- 43.000 hbo'ers
- 55.000 mbo'ers
- 18.000 mensen zonder startkwalificatie.

Dit zijn de aantallen mensen met de gegeven opleidingsniveaus waaraan de vraagzijde van de Metropoolregio in de volgende vijf jaren behoefte aan heeft volgens het middenscenario. Zonder de berekeningen uit te voeren kan worden gesteld dat de uitbreidingsvraag in het lage scenario minder groot is en dat er dus minder van elk van deze opleidingsniveaus nodig zijn. In het hoge scenario is de uitbreidingsvraag groter en zijn navenant meer mensen van alle opleidingsniveaus nodig. De vervangingsvraag is gekoppeld aan het aantal oudere werknemers in de werkende bevolking en dat is voor alle scenario's hetzelfde.

De aansluiting van vraag en aanbod

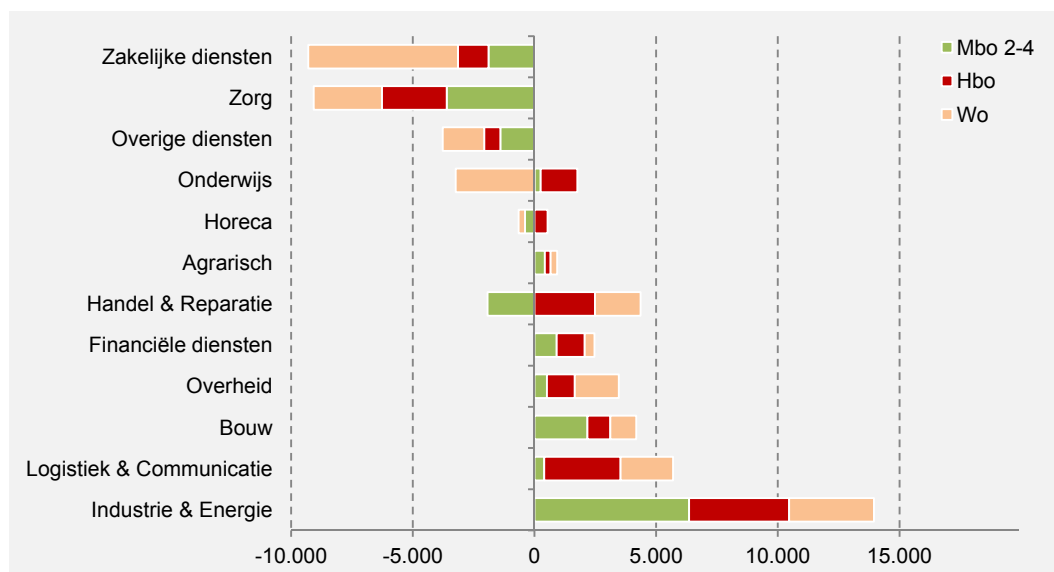
Een logische vraag is of de te verwachten instroom in de volgende jaren van schoolverlaters en afstudeerders die nu nog in de schoolbanken zitten voldoende is om de verwachte extra vraag naar opleidingen op te vullen? De Metropoolregio vervult een scholingsfunctie voor de omliggende regio's en mede daarom telt de MRA relatief veel scholen en opleidingen. Een deel, en misschien een belangrijk deel van de jongeren die nu een opleiding volgen in een onderwijsinstelling in de Metropoolregio, komen waarschijnlijk ook beschikbaar voor de arbeidsmarkt in de Metropoolregio, maar niet allemaal. Tegelijk zullen er straks ook afstudeerders die buiten de Metropoolregio onderwijs volgen hier instromen op de arbeidsmarkt.

In de berekeningen in dit rapport wordt gemakshalve de haast 'heroïsche' veronderstelling gemaakt dat alle studenten woonachtig en studerend in de Metropoolregio ook hier aan de slag gaan op de arbeidsmarkt. Dat is wat betreft het toekomstige aanbod een ruimhartige veronderstelling. Er wordt echter wel rekening mee gehouden dat een bepaald percentage van de huidige studerenden zijn of haar studie niet afmaakt en afvalt. en er wordt ook verondersteld dat niet alle afstudeerders (gelijk) beschikbaar komen voor de arbeidsmarkt. De participatiecijfers van starters (20-25 jarigen) op de arbeidsmarkt zijn 77 procent voor mbo'ers, 90 procent voor hbo'ers en 95 procent voor academici. Er wordt van uitgegaan dat toekomstige schoolverlaters gekenmerkt worden door hetzelfde participatiegedrag. Ondanks al deze beperkende veronderstellingen mag wegens de grote opleidingsdichtheid van de Metropoolregio nog altijd een behoorlijke uitstroom uit het onderwijs in de volgende jaren worden verwacht. In totaal stromen meer dan 189.000 studenten de arbeidsmarkt op in de periode 2010-2016. Dat is meer dan de totale groei van de uitbreiding- plus vervangingsvraag met 155.000 extra mensen. Er zitten in het onderwijs van de Metropoolregio meer scholieren dan de regio zelf nodig heeft.

De vraag is of deze mensen ook allemaal de juiste kwalificaties bezitten? In dit rapport wordt daarmee een eerste slag gemaakt door ook in de confrontatie arbeidsvraag en aanbod uit onderwijs te differentiëren naar opleidingsniveau. Verondersteld wordt dat deze schoolverlaters zich op dezelfde wijze verdelen over de sectoren als de huidige starters (25-34 jaar) op de arbeidsmarkt, opnieuw een gestileerde veronderstelling.

De confrontatie van instroom van schoolverlaters met bepaalde opleidingsniveaus en vraag naar werknemers, zoals in de onderstaande Figuur M.1 laat zien wat per sector de verwachte tekorten en overschotten zijn tussen nu en 2016. Bedenk daarbij dat wordt uitgegaan van de heroïsche veronderstelling dat alle scholieren en studenten die in de Metropoolregio wonen en worden opgeleid, ook in de regio aan het werk gaan. Desondanks vallen twee zaken op. Dat er zelfs onder die ruimhartige veronderstelling en ondanks twee universiteiten in de regio nog altijd een tekort komt aan wo-opgeleide werknemers. Dat het ‘overschot’ aan mbo 2-4 opgeleiden zelfs onder deze ruimhartige veronderstelling minimaal is: onder iets minder ruimhartige voorwaarden kan het overschot omslaan in een tekort. In tegenstelling daarmee is het hbo-overschot veel ruimer en dat zal onder minder ruime veronderstellingen dan ook niet zo snel omslaan in een tekort.

Figuur M.1 Confrontatie van arbeidsvraag en uitstroom uit onderwijs 2011-2016 onder ‘heroïsche’ veronderstellingen

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

Wat ook opvalt voor de verschillende sectoren is dat de groeisectoren zakelijke dienstverlening en zorg zullen worstelen met forse tekorten aan alle opleidingsniveaus. Dus opleidingsrichtingen die inspelen op deze sectoren hebben wat dat betreft een gunstiger arbeidsmarktperspectief dan opleidingen die zich richten op transport en industrie.

Zakelijke dienstverlening onder de loep

Uit de analyses blijkt dat de zakelijke dienstverlening een uiterst belangrijke sector is in de Metropoolregio. In het verleden was het de belangrijkste banenmotor en ook voor de volgende vijf jaar zit in die sector (samen met de zorgsector) het grootste groei-potentieel. De zakelijke dienstverlening is een zeer heterogene sector met zowel grote internationale accountantskantoren als zelfstandige freelance vertalers en met dienstverlening in zowel schoonmaakbedrijven als van gespecialiseerde advocatenkantoren. Het is een sector die van groot belang is voor de welvaart van de Metropoolregio. Mede daarom is in het laatste onderdeel van dit rapport is gekeken naar de samenstelling van deze sector. Dat is een beschrijvend onderdeel waarin de vraag wordt beantwoord hoe deze sector er op dit moment uit ziet.

De zakelijke dienstverlening is relatief groter in de Metropoolregio dan in de rest van Nederland. Qua werkgelegenheid zijn de grootste sectoren in de Metropoolregio banken, consultants, ICT-diensten, schoonmaak, financiële en administratieve dienstverlening en de architecten en ingenieurbureaus. De zakelijke dienstverlening is een belangrijke groeisector van de Metropoolregio. Het aandeel van de zakelijke dienstverlening in de totale werkgelegenheid van de regio stijgt in de loop van de jaren. De grootste groeiers in de afgelopen tien jaar zijn daarbij de consultants, vertalers, juridische dienstverlening, hoofdkantoren, beveiliging en onderzoek. Krimpsectoren zijn vooral financieel adviseurs, verzekeraars en uitgevers.

Eén van de meest bijzondere uitkomsten van het onderzoek betreffende de zakelijke dienstverleners is dat de groei van de banen in de afgelopen tien jaar in de zakelijke dienstverleners zich in belangrijk mate concentreert bij de eenpitters en voor een deel ook bij de bedrijven met meer dan 500 mensen personeel. De krimp concentreert zich in de middenklassen wat betreft bedrijfsgrootte (10-49 en 50-200). Vooral de groei van de eenmansbedrijven (zzp'ers) is een recente en mede daarom bijzondere ontwikkeling

Ten geleide

In september 2010 heeft SEO Economisch Onderzoek in opdracht van de Kamer van Koophandel van Amsterdam een arbeidsmarktprognose uitgebracht voor de Metropoolregio Amsterdam voor de periode tot 2015. In 2010 werden de eerste tekenen van economisch herstel in de Nederlandse economie na de kredietcrisis zichtbaar. Dit jaar echter zijn de economische vooruitzichten naar beneden bijgesteld. In zijn groeivoorspellingen van Prinsjesdag september 2011 is het Centraal Planbureau minder optimistisch dan een jaar eerder. Dit was mede aanleiding voor de Kamer van Koophandel om SEO Economisch Onderzoek te verzoeken de voorspellingen van vorig jaar te actualiseren uitgaande van de nieuwe groeiverwachtingen van september 2011. Tegelijk schoof de voorspellingshorizon op van 2015 naar 2016. De berekeningen voor dit rapport zijn afgerond in november 2011. Begin december 2011 kwam het Centraal Planbureau met een nieuwe korte termijnraming. Deze nieuwe voorspellingen zijn ten opzichte van Prinsjesdag naar beneden bijgesteld. In deze raming wordt voor 2012 een groeidaling van een half procent voorspeld, terwijl op Prinsjesdag nog een positieve groei van 1 procent werd verwacht. De toekomst voor de Nederlandse economie en voor de Metropoolregio Amsterdam ziet er met deze nieuwste voorspelling nog iets pessimistischer uit dan op Prinsjesdag al werd verwacht.

In de hoofdstukken over de bedrijvigheid in de Metropoolregio (hoofdstuk 1) en over de bevolking van de Metropoolregio (hoofdstuk 2) wordt net als in het vorig rapport een voorspelling gemaakt van de groei van het aantal banen en de groei van de beroepsbevolking. Net als in het vorig rapport wordt uitgegaan van drie scenario's. Om te beginnen is er het middenscenario, dat gebaseerd is op de groeiverwachtingen van Prinsjesdag. Er is ook een laag scenario waarbij wordt verondersteld dat de groei driekwart procentpunt lager uitvalt dan in het middenscenario. In het hoog scenario wordt de groei driekwart procentpunt hoger verondersteld. De groeiverwachtingen in dit rapport zijn pessimistischer dan in het vorige rapport. Het aantal banen neemt naar verwachting minder toe. In het middenscenario worden nu een groei van 53.000 banen verwacht (tot 2016) vergeleken met 60.000 (tot 2015) in het vorig rapport. Ook de verwachte groei van de beroepsbevolking is een stuk lager: 19 duizend in plaats van 56 duizend. Dat laatste is niet alleen een gevolg van de lagere groei maar ook omdat de participatiecijfers voor 2009 en 2010 een stuk lager uitvielen dan vorig jaar werd verwacht. Het toegenomen pessimisme over de groei vertaalt zich ook een veel minder gunstige ontwikkeling van het werkloosheidspercentage. Waar in het vorig rapport nog werd verwacht dat de werkloosheid in 2015 op het zeer lage niveau van 2,9 procent van de beroepsbevolking zou uitkomen, is nu de verwachting dat het werkloosheidspercentage in 2016 nog altijd om en nabij de 5 procent zal zijn.

In dit rapport is ook in meer detail gekeken naar de samenstelling van de beroepsbevolking. Dit is nieuw en nog nooit eerder gedaan. In hoofdstuk 3 wordt beschreven hoe de beroepsbevolking in de Metropoolregio is opgedeeld naar het hoogst bereikte opleidingsniveau, naar gevolgde opleidingsrichting en naar de aard van het beroep dat wordt uitgeoefend. Daarbij valt op dat de beroepsbevolking in de Metropoolregio gemiddeld meer hoger opgeleid is (hbo en wo) dan de rest van Nederland. De Metropoolregio telt relatief veel scholieren en studenten die in de regio onderwijs volgen. Wat ze volgen wordt eveneens in hoofdstuk 3 in kaart gebracht. Hoofdstuk 3

van dit rapport laat daarbij ook zien wat het opleidingsniveau, de opleidingsrichting en het type beroep is van de werknemers die in de volgende jaren met pensioen zullen gaan.

Hoofdstuk 4 bespreekt wat de te verwachten knelpunten zijn op de toekomstige arbeidsmarkt van de Metropoolregio. Daarbij wordt niet alleen rekening gehouden met de groei van het aantal banen, de uitbreidingsvraag genoemd. Maar ook met de vervangingsvraag. Dat betreft de vervanging van de oudere werknemers die in de komende vijf jaar de arbeidsmarkt wegens pensionering zullen verlaten. In het vorig rapport werd hun aantal tot 2015 op circa 90.000 geschat; in dit rapport worden er circa 100.000 verwacht tot 2016. Net als in het vorige rapport wordt eerst een confrontatie gemaakt tussen verwachte groei van het aantal banen in de Metropoolregio, wegens uitbreiding en vervanging, en de verwachte groei van de beroepsbevolking. Net als in het vorig rapport groeien de banen sterker dan de beroepsbevolking. De Metropoolregio heeft in de volgende vijf jaren nog altijd behoefte aan inkomende pendel. Gegeven de meer pessimistische groeiverwachtingen wordt de behoefte aan inkomende pendel in dit rapport lager geschat dan in het vorige rapport.

Nieuw in dit rapport is dat in hoofdstuk 4 voor het eerst een poging wordt ondernomen om de toekomstige overschotten en tekorten op de arbeidsmarkt in de Metropoolregio ook in termen van opleidingsniveau uit te drukken. Om de confrontatie (tussen de opleidingsniveaus die de bedrijven en arbeidsorganisaties nodig hebben en de opleidingsniveaus die de toekomstige schoolverlaters zullen meebrengen als ze op de arbeidsmarkt betreden) mogelijk te maken moeten veronderstellingen worden gemaakt over het gedrag van die schoolverlaters. In elk geval moet een veronderstelling worden gemaakt over hun toekomstige beslissing of ze in de Metropoolregio of in regio's daarbuiten werk gaan zoeken. Onder de sterk vereenvoudigende veronderstelling dat alle in de regio wonende en studerende scholieren en studenten ook straks in de Metropoolregio aan de bak willen, is de verwachting nog steeds dat er een tekort is aan wo-opgeleiden in de Metropoolregio. Dit ondanks dat er twee universiteiten zijn in de regio.

Ook nieuw in dit rapport is een apart hoofdstuk (hoofdstuk 5) over de samenstelling van de sector zakelijke dienstverlening. Dit is een beschrijvend hoofdstuk. Uit de eerdere hoofdstukken is al duidelijk geworden dat de zakelijke dienstverlening een belangrijke banenmotor voor de regio is geweest en ook in de toekomst zal zijn. In hoofdstuk 5 worden de kenmerken van sector zakelijke dienstverlening (breed gedefinieerd) meer in detail beschreven. Opvallend is de grote verscheidenheid van de sector en de diversiteit van het soort banen: gaande van laaggekwalificeerde banen in de bijvoorbeeld de schoonmaak tot hoog gekwalificeerde banen in de consultancy en creatieve banen in bepaalde delen van de automatisering. Opvallend is dat in de afgelopen periode het aantal eenpitters (zzp'ers) toegenomen alsmede de werkgelegenheid in de grote bedrijven (boven de 500 werknemers).

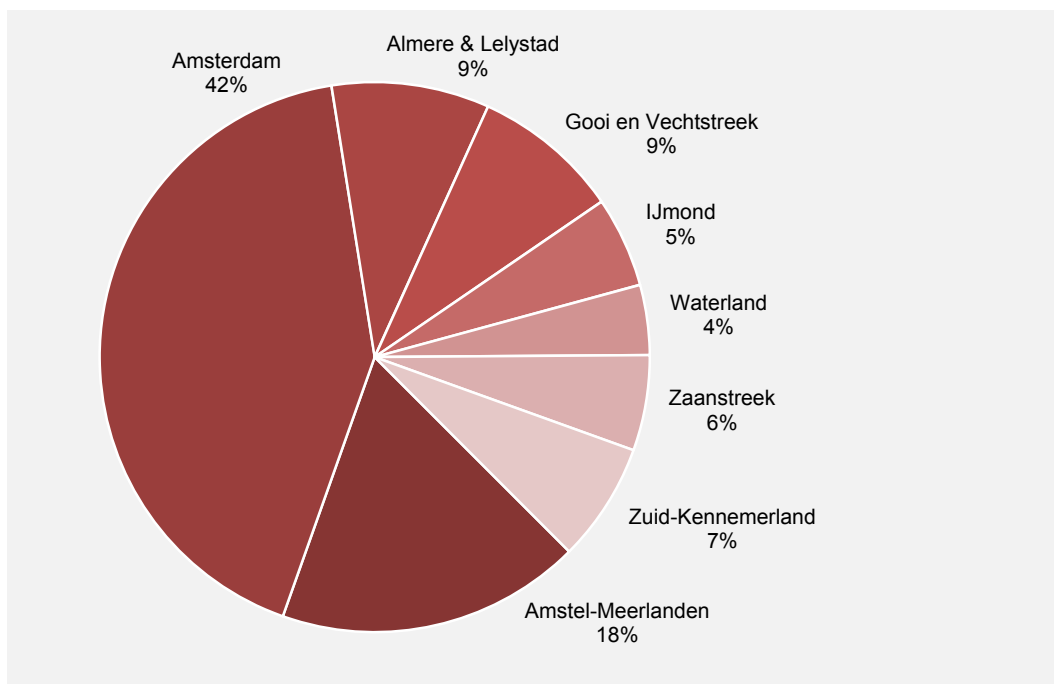
1 Bedrijvigheid in de Metropoolregio

Bedrijvigheid is de kern van de economie. In de Metropoolregio Amsterdam betreft die bedrijvigheid vooral dienstverlening, met daarnaast Schiphol als een toonaangevend transport- en logistiek centrum. Ook in de komende jaren wordt de grootste groei verwacht in de financiële en zakelijke dienstverlening in en rond de stad Amsterdam.

1.1 De Metropool anno 2010

De Metropoolregio Amsterdam telt anno 2010 1,26 miljoen banen. Amsterdam is het economisch zwaartepunt van de regio, met 42 procent van het totaal aantal banen (Figuur 1.1). Amstel- en Meerlanden, met Schiphol, neemt de tweede plaats in, met 18 procent. De overige subregio's ontlopen elkaar minder in omvang: ze variëren van vier procent (Waterland) tot negen procent (Almere en Lelystad) van het totaal aantal banen in de Metropoolregio.

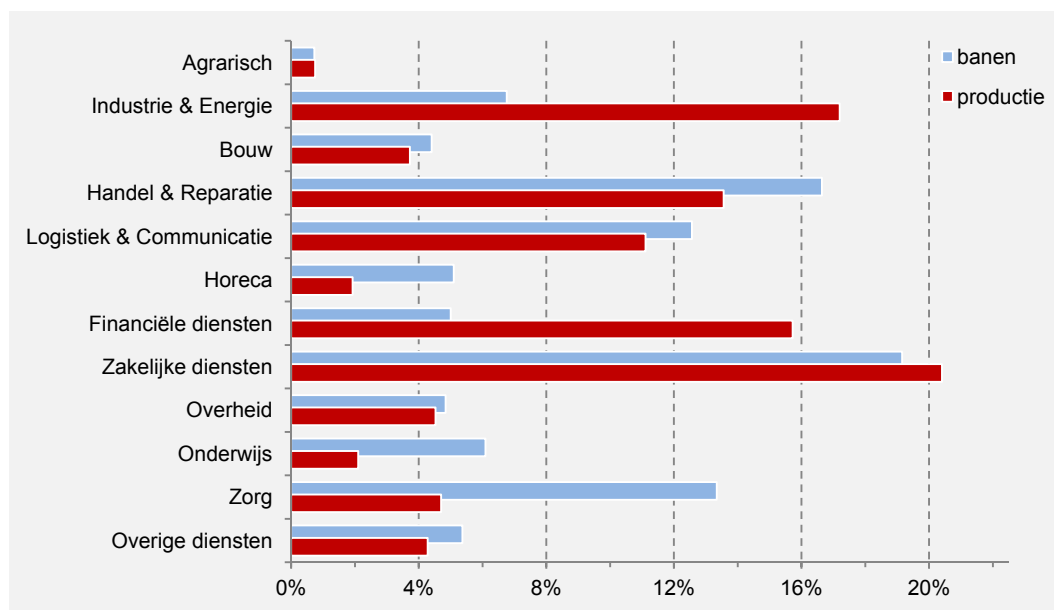
Figuur 1.1 Merendeel van aantal banen in Amsterdam en Amstel-Meerlanden (2010)

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

De economie van de regio is een *diensteneconomie*, met vooral veel banen in de zakelijke dienstverlening, de groot- en detailhandel en de transportsector (Figuur 1.2).¹ Daarbij mag niet worden vergeten dat de industrie qua productiewaarde een belangrijke sector is en een meer dan evenredig deel van de export voor zijn rekening neemt (Buck Consultants, 2011). Zwaartepunt van de financiële en zakelijke dienstverlening is Amsterdam. Schiphol is het hart van een toonaangevend transport- en logistiek centrum (Figuur 1.3). Beide sectoren zijn speerpunten in de rol van Nederland als knooppunt van de internationale handel in goederen en diensten.

Figuur 1.2 Zakelijke diensten, industrie, handel en transport voorop in productieomvang, zakelijke diensten, handel, transport en zorg voorop in het aantal banen (2010)

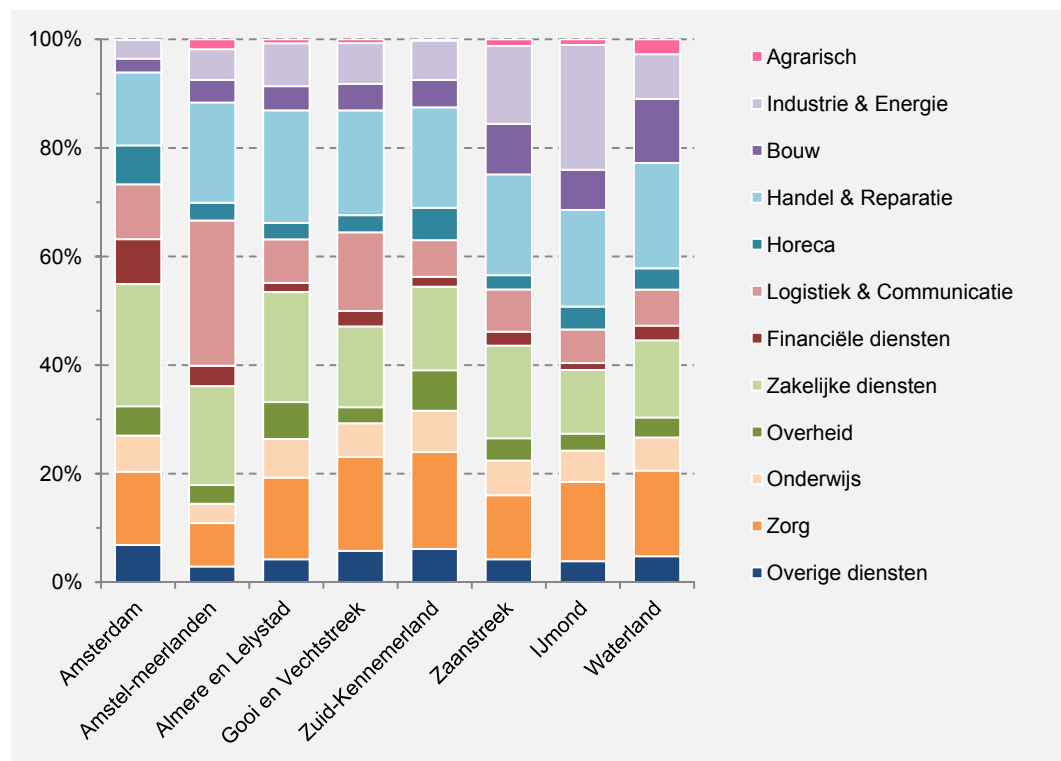

Bron: CBS (2011a) en LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Hoewel voor de hele regio geldt dat diensten het belangrijkste zijn voor de werkgelegenheid, is er sprake van een gedifferentieerd beeld. Amsterdam is een dienstenstad *pur sang*, ongeëvenaard in de rest van de Metropoolregio, zo toont Figuur 1.3. De sectorstructuur van Almere en Lelystad en van de Gooi- en Vechtstreek zijn nog het meest verwant aan die van Amsterdam. Amstel-Meerlanden kenmerkt zich (niet verrassend) door een relatief groot aantal banen in het transport & logistieke cluster. Zuid-Kennemerland kent een relatief groot aantal banen in de collectieve sector (onderwijs en overheidsdiensten). In Waterland en de Zaanstreek is de bouw belangrijk, waarbij moet worden aangetekend dat de betrokken werkzaamheden in een veel groter gebied worden verricht. De industrie in de Metropoolregio concentreert zich in de Zaanstreek (voedingsmiddelen) en IJmond (staal). Op een enkele uitzondering na werken in elke regio meer dan een op de tien mensen in de zorg en welzijnssector.

¹ Zie Bijlage C voor een toelichting bij de in het rapport gehanteerde benamingen van bedrijfstakken en de relatie tot die van het CBS.

Figuur 1.3 Dienstverlening vooral in Amsterdam, transport & logistiek in Amstel-Meerlanden, Zaanstreek en IJmond thuisbasis voor de industrie (2010)

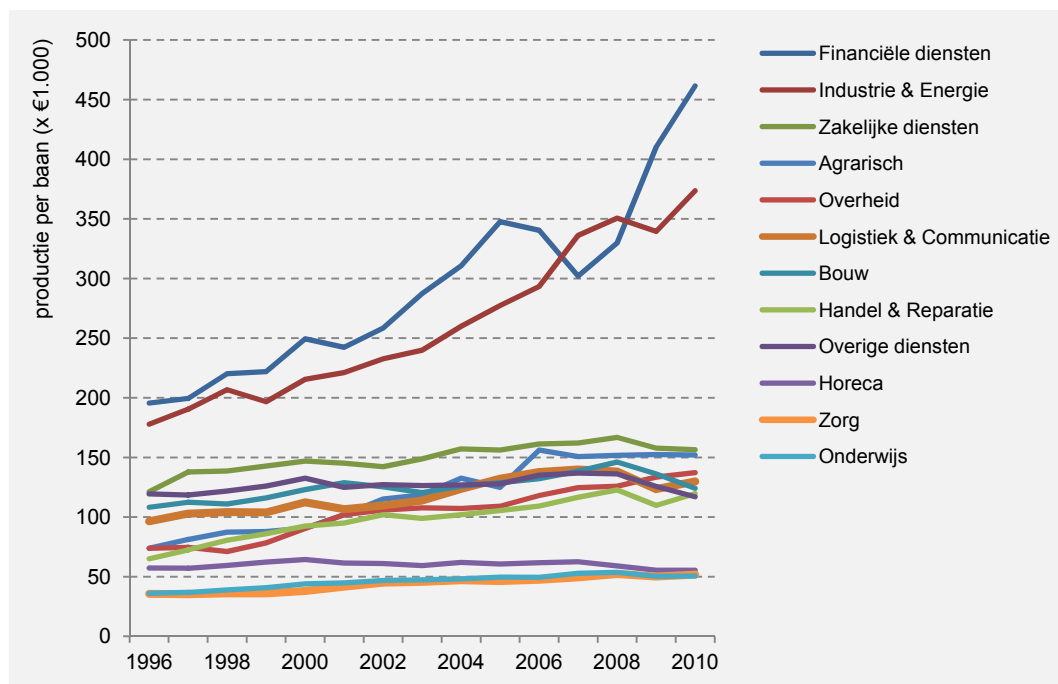

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

1.2 Ontwikkeling 1996-2010

Productie en productiviteit

De groei van de productie in een sector is de resultante van een groei van het aantal banen, en de gemiddelde productie per werkzaam persoon. De gemiddelde productie per persoon neemt de afgelopen jaren flink toe in de industrie en in de financiële dienstverlening, waarbij de financiële dienstverlening in 2006 en 2007 een terugslag vertoont en de industrie in 2009 (Figuur 1.4). In de industrie werd die terugslag vooral veroorzaakt door de nasleep van de kredietcrisis, toen productieniveaus werden verlaagd terwijl toch werd vastgehouden aan het zittend personeel. In de financiële dienstverlening is de fluctuatie in arbeidsproductiviteit vooral een weerslag van een wisselende omvang van financiële transacties. In de andere sectoren is de productiviteitsontwikkeling bescheidener.

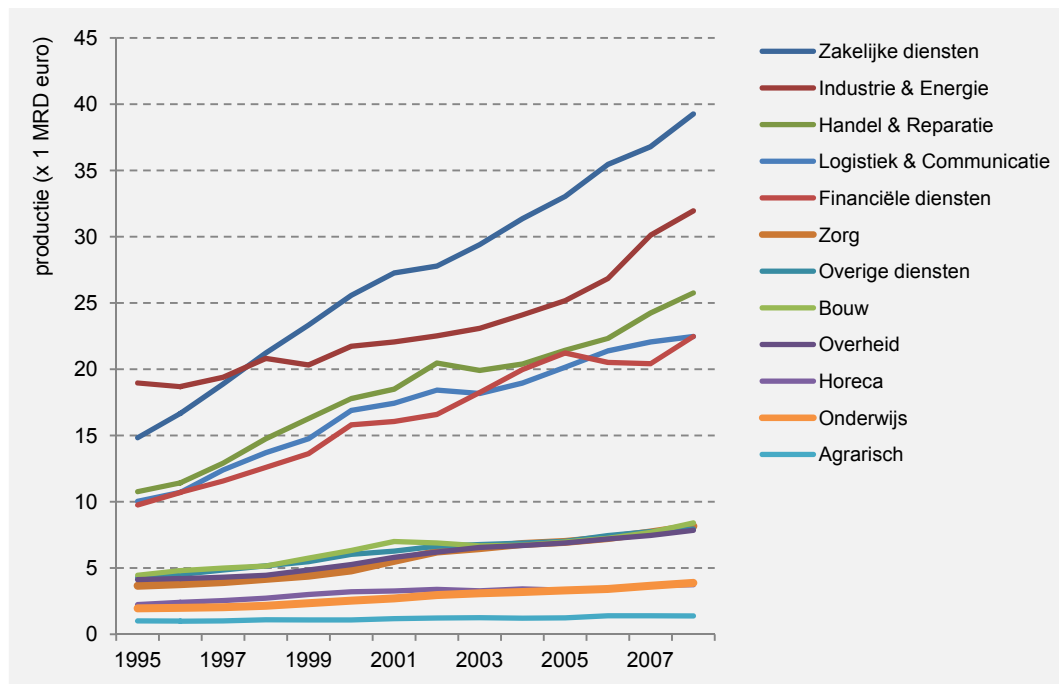
Figuur 1.4 Financiële dienstverlening en industrie voorop in toename productie per baan

Bron: CBS (2011a) en LISA (2011), bewerking SEO

Figuur 1.5 toont de ontwikkeling in de sectorstructuur van de Metropoolregio Amsterdam die zich de afgelopen vijftien jaar heeft voltrokken, uitgedrukt in productiewaarde. Er is sprake van een duidelijke tweedeling: er is een aantal sectoren met een onevenredig grote productiewaarde en een sterke groei, zoals de zakelijke dienstverlening, de financiële dienstverlening en de handel, en qua groei in mindere mate ook de industrie en de transport en logistiek. Daar tegenover staan kleinere sectoren die ook minder sterk groeien, zoals de agrarisch, bouwnijverheid, horeca en overige dienstverlening. De collectieve sectoren overheid, onderwijs en gezondheidszorg zijn een uitzondering hierop in de zin dat ze als kleine sectoren over de afgelopen vijftien jaar toch een sterke productiegroei hebben gekend.² Opvallend is dat juist de grote sectoren gevoelig zijn (geweest) voor de kredietcrisis.

² Waarbij moet worden aangetekend dat in sectoren als overheid en zorg het begrip 'productie' niet veel zegt. Dat laat zich eigenlijk alleen maar uitdrukken in de loonsom van het personeel, waarbij eventuele productiviteitsstijgingen in de regel eerder tot kwaliteitsverbetering dan tot een hoger volume leiden.

Figuur 1.5 Sterke opmars van de zakelijke dienstverlening in termen van productiewaarde

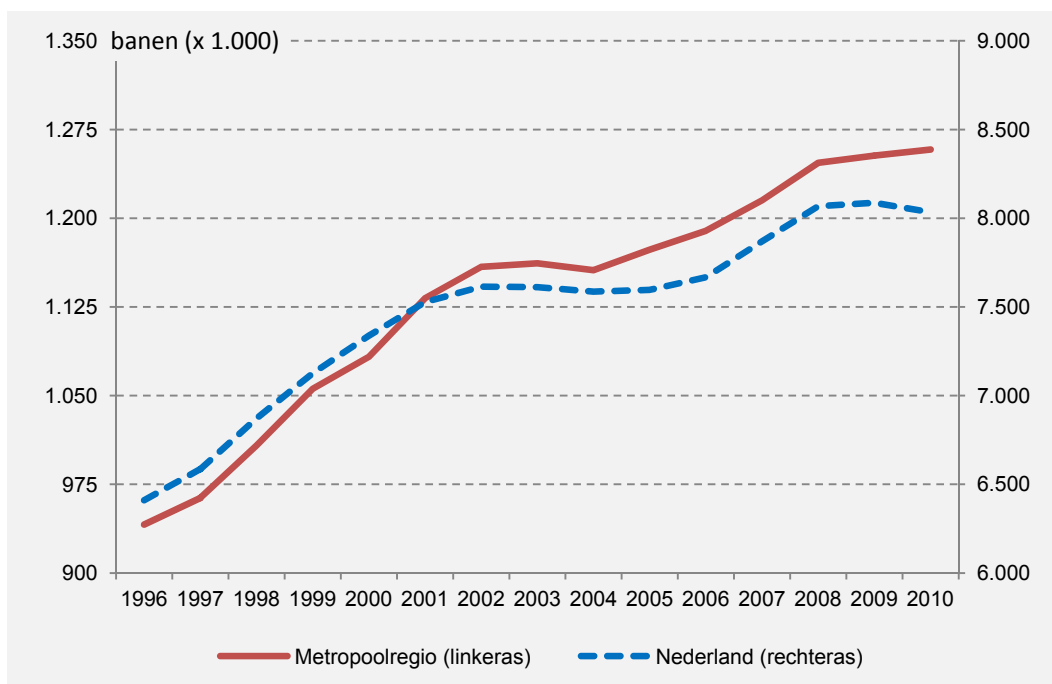

Bron: CBS (2011a), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Banen

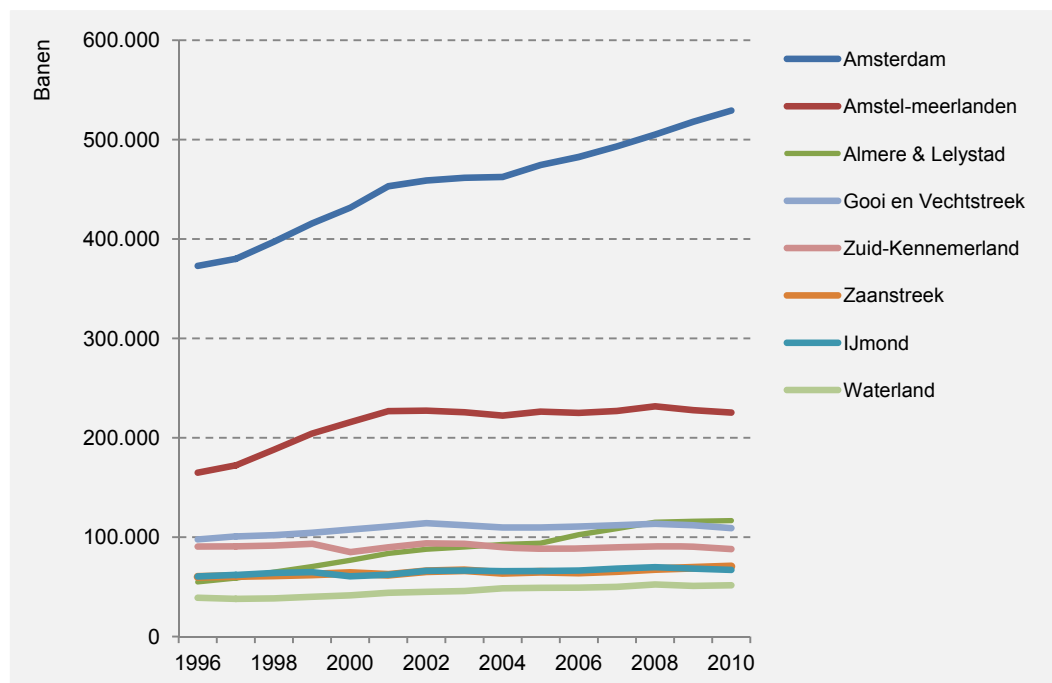
De groei van het aantal banen is het saldo van de groei van de productie en de toename van de arbeidsproductiviteit. De ontwikkeling van het aantal banen in de regio (Figuur 1.6) toont een duidelijk conjunctureel verloop: tussen 1996 en 2002 groeit het aantal banen bijna lineair, met een jaarlijkse groeivoet tussen de 2,3 en 4,7 procent. Dat is een sterkere groei dan landelijk in dezelfde periode. In 2002 telt de regio zodoende ruim 22 procent meer banen dan in 1996. In 2002 stopt de banengroei als gevolg van de economische terugval die zich vanaf het voorjaar van 2001 manifesteert. In de periode 2002-2005 is het aantal banen vrijwel stabiel. Vanaf 2006 komt de groei er weer in, die bovendien sterker is in de Metropoolregio dan landelijk. Tijdens de meest recente economische crisis weet de Metropoolregio het aantal banen op peil te houden, waar er landelijk een daling optreedt. Dit heeft vooral te maken met de relatief grote dienstensectoren in de Metropoolregio, die iets minder gevoelig zijn voor banenverlies tijdens economische laagconjunctuur dan de meer traditionele sectoren als industrie en agrarisch.

Figuur 1.6 Banengroei vooral zeer sterk tussen 1996 en 2002

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Figuur 1.7 Grootste absolute banengroei in Amsterdam, procentueel in Almere en Lelystad

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

De grootste procentuele banengroei voltrekt zich in Almere en Lelystad. Daar is tussen 1996 en 2010 het aantal banen meer dan verdubbeld (Figuur 1.7). De absolute groei van het aantal banen is het grootst geweest in Amsterdam. Amsterdam, met Almere en Lelystad in het kielzog, is ook goeddeels verantwoordelijk voor de doorgroei vanaf 2005 (Tabel 1.1). Het aantal banen in Amsterdam is tussen 1996 en 2010 met 156.000 toegenomen, in Almere en Lelystad met 61.000. Zuid-Kennemerland is het enige gebied in de Metropoolregio waar het aantal banen tussen 1996 en 2010 is gedaald – zij het zeer licht.

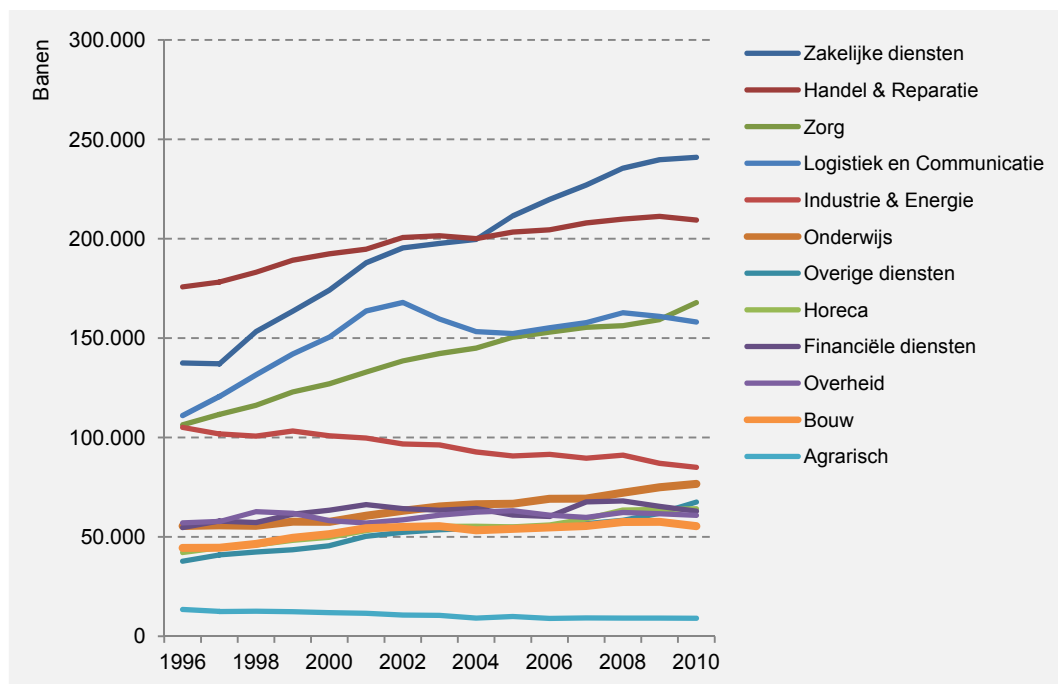
Tabel 1.1 Ontwikkeling aantal banen 2005 – 2010 minder snel dan in 1996 – 2005

	banen in 1996	banen in 2005	banen in 2010	groei 1996-2010	groei 2005-2010
Amsterdam	373.000	474.000	529.000	156.000	55.000
Amstel-meerlanden	165.000	226.000	225.000	60.000	-1.000
Gooi en Vechtstreek	97.000	109.000	109.000	12.000	0
Zuid-Kennemerland	90.000	88.000	88.000	-2.000	0
Almere en Lelystad	55.000	93.000	116.000	61.000	23.000
IJmond	60.000	65.000	67.000	7.000	2.000
Zaanstreek	60.000	65.000	70.000	10.000	5.000
Waterland	39.000	49.000	51.000	12.000	2.000
Totaal	939.000	1.169.000	1.255.000	316.000	86.000

Figuur 1.8 bevestigt het beeld van de zakelijke dienstverlening als banenmotor in de Metropoolregio. Daarnaast komt de zorgsector steeds meer in beeld als werkgever. Ook de groot- en detailhandel vertoont een constant groeipatroon, al zwakt die in 2010 juist iets af. Het transport- en logistieke cluster is na de snelle doorgroei in de periode 1996-2001 en de dip van 2002-2003 tot stabilisatie gekomen. Voor de ontwikkeling van het aantal banen in de industrie is de productiviteitsstijging een belangrijker gegeven dan de groei van de productie. Het aantal banen in de industrie neemt als gevolg daarvan gestaag af, ondanks de in Figuur 1.5 gesignaleerde groei van de productie. In 2010 zijn er bijna 20 procent minder banen in de industrie dan in 1996.³

³ Hier speelt ook het fenomeen *outsourcing* een rol. Als een industrieel bedrijf bijvoorbeeld besluit om de transportdienst te verzelfstandigen, daalt het aantal banen in de industrie en neemt het aantal banen in de transport/logistiek navenant toe, zonder dat er aan het totaal aantal banen nauwelijks iets verandert.

Figuur 1.8 De opmars van de zakelijke dienstverlening uitgedrukt in aantal banen

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

1.3 Prognose productie en banen 2011-2016

De stand van zaken anno 2010 zoals hierboven omschreven is informatief voor wat betreft het verleden en het heden. Beleidsmatig is de vraag interessanter waar het heen gaat. Volgens de heersende verwachting van het CPB heeft de recessie van 2008-2009 geleid tot een ernstige terugval in de productie. In 2010 is de groei weer opgepakt. Vanaf 2011 echter zakt de groei weer in. De groei in 2011 is lager dan in 2010. Op Prinsjesdag werd een nog lagere groei voor 2012 verwacht dan in 2011. In de recente decemberraming werd dit nog verder naar beneden bijgesteld. Nu wordt voor 2012 een negatieve groei van een half procent voorzien. Door de kredietcrisis van 2008-2009 en de recessie die sinds de tweede helft van 2011 is ingezet zit de Nederlandse economie op een niet in te halen achterstand van twee à drie jaar gezet.

Productie

Het Centraal Planbureau (2009) werkt in zijn oorspronkelijke ramingen voor de periode 2011-2015 met drie scenario's voor de economische groei. In het gunstigste scenario groeit het Bruto Binnenlands Product (BBP) de komende jaren met 2,5 procent per jaar, in het minst gunstige scenario met 1,0 procent per jaar. Een middenscenario gaat uit van een jaarlijkse groei van 1,75 procent. Het hoge en lage scenario liggen +/- 0,75 procentpunt van het basispad. Deze marges zijn afgeleid van de gemiddelde voorspelfout van het BBP in de afgelopen jaren. In de loop van 2010 werd duidelijk dat de oorspronkelijke inschatting van de economische groei voor de periode 2011-2015 te optimistisch was. Eind 2010 heeft het Centraal Planbureau (2010) daarom haar inschatting van de jaarlijkse groei van het BBP in het middenscenario bijgesteld naar 1,25 procent. Die actualisatie voorziet echter niet in een hoog en laag scenario.

In de Macro Economische Verkenning voor 2012 heeft het Centraal Planbureau (2011) de (verwachte) groeicijfers bekend gemaakt voor 2011 en 2012. Voor het BBP is dit in 2011 1,5 procent groei en in 2012 1,0 procent. Over de jaren daarna worden geen uitspraken gedaan.

Voor de prognose van de bedrijvigheid in de Metropoolregio Amsterdam wordt hier uitgegaan van de meest recente CPB gegevens, zoals getoond in Tabel 1.2.⁴ Onder de veronderstelling dat de 'foutmarge' van het CPB constant is gebleven, zijn het hoge en lage scenario ingeschat op +/- 0,75 procentpunt van het middenscenario.

Tabel 1.2 Gehanteerde scenario's voor groei Bruto Binnenlands Product

	Laag scenario	Middenscenario	Hoog scenario
2011	1,50%	1,50%	1,50%
2012	0,25%	1,00%	1,75%
2013	0,50%	1,25%	2,00%
2014	0,50%	1,25%	2,00%
2015	0,50%	1,25%	2,00%
2016	0,50%	1,25%	2,00%

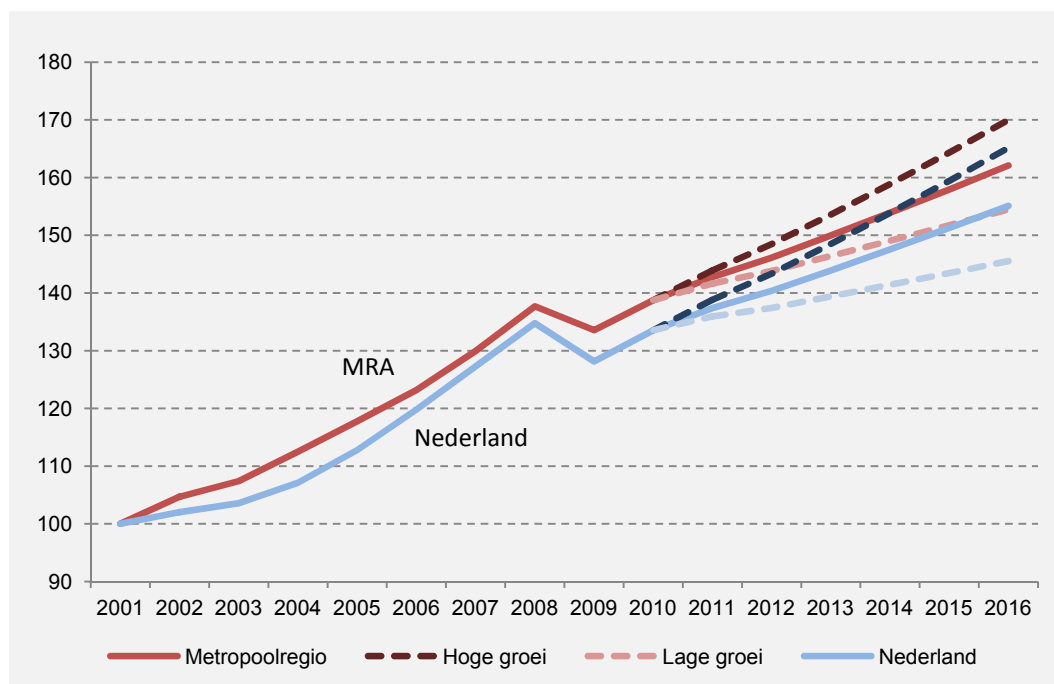
Bron: CPB (2010 en 2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

De scenario's van het Centraal Planbureau zijn doorgerekend voor de specifieke sectorstructuur van de Metropoolregio. Deze doorberekening leidt tot een iets smallere bandbreedte van de productieontwikkeling voor de Metropoolregio dan voor heel Nederland, Figuur 1.9. In alle scenario's groeit de economie van de Metropoolregio net iets sneller dan de nationale economie.

Groei en krimp van de productie vertalen zich niet direct in een groei of krimp van het aantal banen. Bedrijven reageren vertraagd op groei en krimp, deels omdat ze willen aanzien of groei of krimp van de vraag structureel of incidenteel is, deels omdat het werven en ontslaan van mensen kosten met zich meebrengt. Daarnaast speelt het effect van productiviteitsverhoging, die zorgt dat er met hetzelfde aantal mensen meer geproduceerd kan worden.

⁴ Voor dit rapport kwamen de decemberramingen van 2011 te laat. Deze nieuwe en nog lagere verwachtingen en realisaties zijn daarom niet in de voorspellingen verwerkt.

Figuur 1.9 Vrijwel gelijke ontwikkeling productie Metropoolregio en landelijk (2001 = 100)

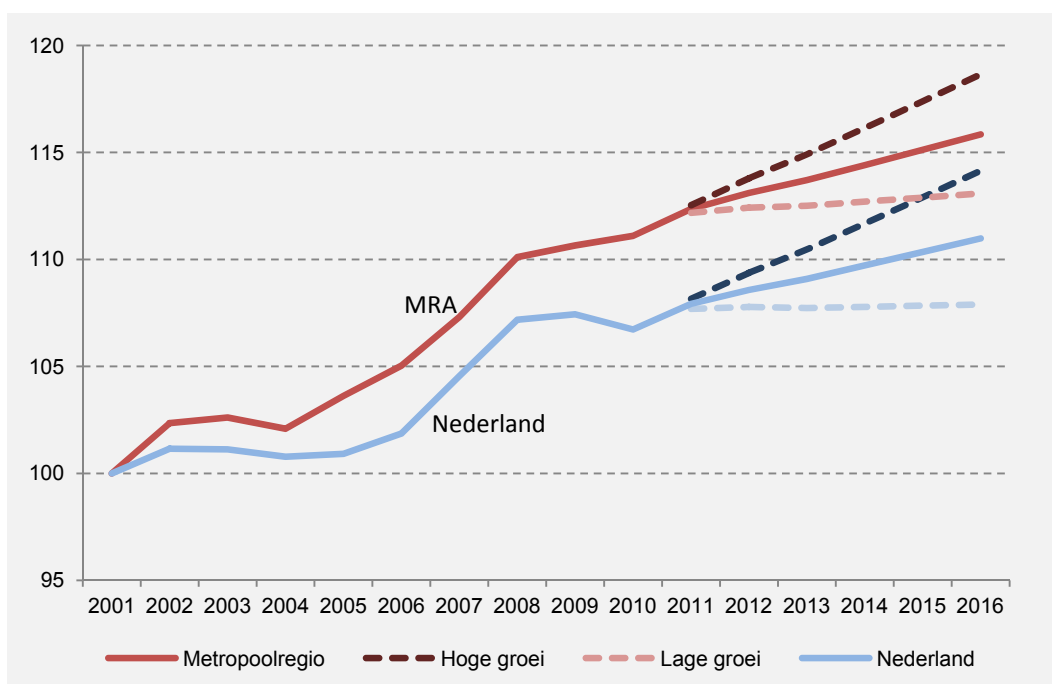
Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

Banen

Het sectormodel dat voor dit onderzoek is gehanteerd, relateert de ontwikkeling van de productie per sector in het verleden aan de ontwikkeling van bepalende factoren zoals bevolkingsgroei, de wereldhandel, en de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Op basis van veronderstellingen over het verloop van deze bepalende factoren in de nabije toekomst, wordt de 'normale' groei van de productie voorspeld en daarvan afgeleid de groei van de vraag naar arbeid.

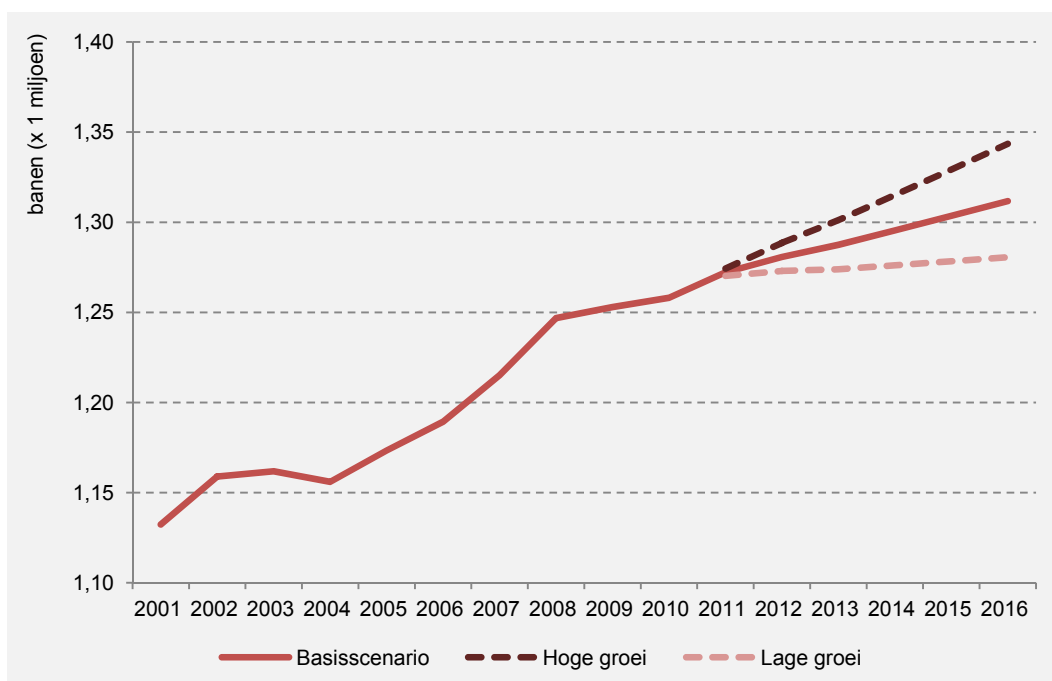
De drie scenario's voor de ontwikkeling van de productie leiden alle drie tot een groei van het aantal banen, Figuur 1.10. In het optimistische scenario neemt het aantal banen in de Metropoolregio tussen 2010 en 2016 toe met 6,8 procent, in het middenscenario met 4,3 procent en in het pessimistisch scenario met 1,8 procent. Omgerekend in banen betekent dat voor het hoge scenario een groei met 85.000 banen, voor het middenscenario een groei met 53.000 banen en voor het lage scenario een groei met 22.000 banen, zie Figuur 1.11.

Figuur 1.10 Banengroei sterker in Metropoolregio Amsterdam dan landelijk (2001 = 100)

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

Figuur 1.11 Groei van het aantal banen in de Metropoolregio

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

De verschillen in de groei van het aantal banen tussen de sectoren zijn groot, zoals blijkt uit Tabel 1.3. De werkgelegenheid in de zakelijke dienstverlening groeit flink door met gemiddeld 1,75 procent per jaar, wat ten opzichte van 2010 leidt tot meer dan 26.000 extra banen in 2016. Andere sectoren waarvoor tot 2016 een sterke banengroei wordt verwacht zijn de gezondheidszorg (gemiddeld 2,2 procent per jaar), de horeca (1,3 procent), de overige dienstverlening (1,1 procent) en het onderwijs (1,0 procent). Daar staan sterk krimpende sectoren tegenover, met name de industrie. Daar daalt het aantal banen tussen 2010 en 2016 met gemiddeld 2,3 procent, vooral als gevolg van een verder stijgende arbeidsproductiviteit. Tussen 2010 en 2016 verdwijnen in de industrie zo'n 13.000 banen. Ter vergelijking, tussen 2004 en 2010 verdwenen er in de industrie bijna 8.000 banen. Andere krimpsectoren zijn de agrarische sector (gemiddeld -1,8 procent per jaar tot 2016), de overheid (-0,7 procent) en de sector logistiek en communicatie (-0,6 procent).

Tabel 1.3 Ontwikkeling aantal banen per sector (2000 = 100), prognose vanaf 2011

	Aantallen (x 1.000)				Groei (in %)		
	2010	2011	2012	2016	2010 2011	2010 2012	2010 2016
Totaal bedrijfstakken	1.258	1.272	1.281	1.312	1,1	1,8	4,3
Agrarisch	9	9	9	8	-0,9	-4,3	-11,4
Industrie & Energie	85	84	82	72	-0,7	-3,7	-14,8
Bouw	55	55	55	58	-1,2	-0,9	4,2
Handel & Reparatie	209	214	215	218	2,1	2,5	4,1
Horeca	64	65	66	69	1,7	3,0	8,2
Logistiek & Communicatie	158	156	156	152	-1,5	-1,4	-3,8
Financiële diensten	63	64	64	64	1,5	1,4	1,2
Zakelijke diensten	241	245	250	267	1,6	3,6	10,9
Overheid	61	61	60	58	0,0	-0,9	-4,3
Onderwijs	77	78	79	81	1,8	2,5	6,3
Zorg	168	173	176	191	2,8	5,1	14,0
Overige diensten	68	69	70	72	2,1	3,0	6,5

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

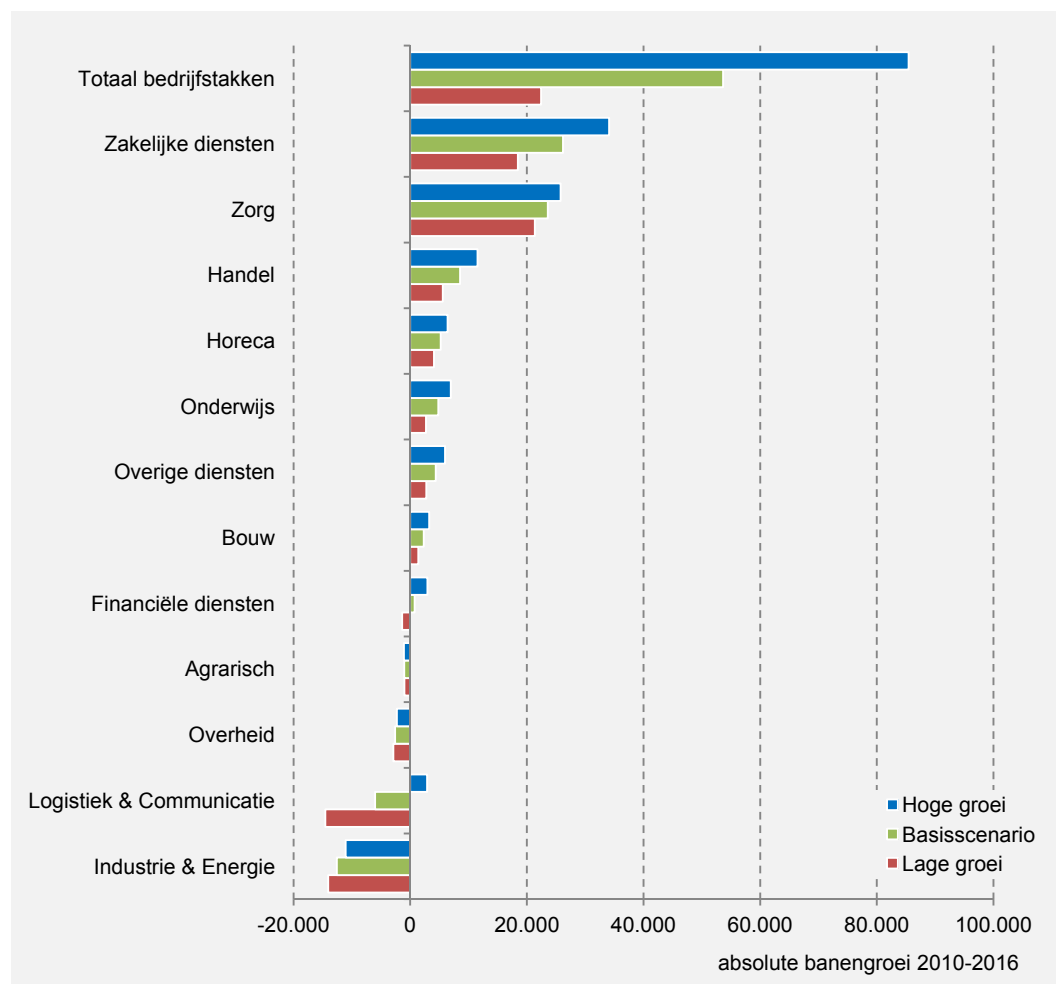
Onafhankelijk van de scenario's laten de prognoses zien hoe lange termijn ontwikkelingen uit het verleden zich in de toekomst zullen voortzetten. Dat wil zeggen dat de werkgelegenheid in de industrie en de agrarische sector trendmatig af zal nemen.

Omdat de bevolking in de Metropoolregio Amsterdam zal blijven groeien (zie hoofdstuk 2), zullen de sectoren waarvan de omzet direct samenhangt met de omvang van de bevolking (zoals detailhandel, horeca, bouw, onderwijs en zorg) trendmatig blijven groeien⁵. De onzekerheid over de banengroei in het transport- en logistieke cluster is groot, maar de verwachting is eerder een beperkte daling dan een doorgroei. Voor de financiële dienstverlening geldt dat het aantal banen de komende jaren ongeveer gelijk zal blijven.

⁵ Er bestaat een direct verband tussen de omvang van de detailhandel, horeca, bouw, onderwijs en zorg aan de ene kant en de omvang van de beroepsbevolking aan de andere kant. Dit betekent echter niet dat de omvang van de beroepsbevolking de enige verklaring voor de omvang van deze sectoren is. De omvang van de detailhandel en de horeca zijn bijvoorbeeld ook afhankelijk van het toerisme.

Figuur 1.12 toont de variatie van de ontwikkeling van het aantal banen tussen de drie scenario's per sector. De grootste onzekerheid over de ontwikkeling van het aantal banen doet zich voor in de transport en logistiek en in de financiële dienstverlening. Deze sectoren zijn sterk conjunctuurafhankelijk.

Figuur 1.12 Veel variatie in verwachte banengroei tussen sectoren in 2010 – 2016

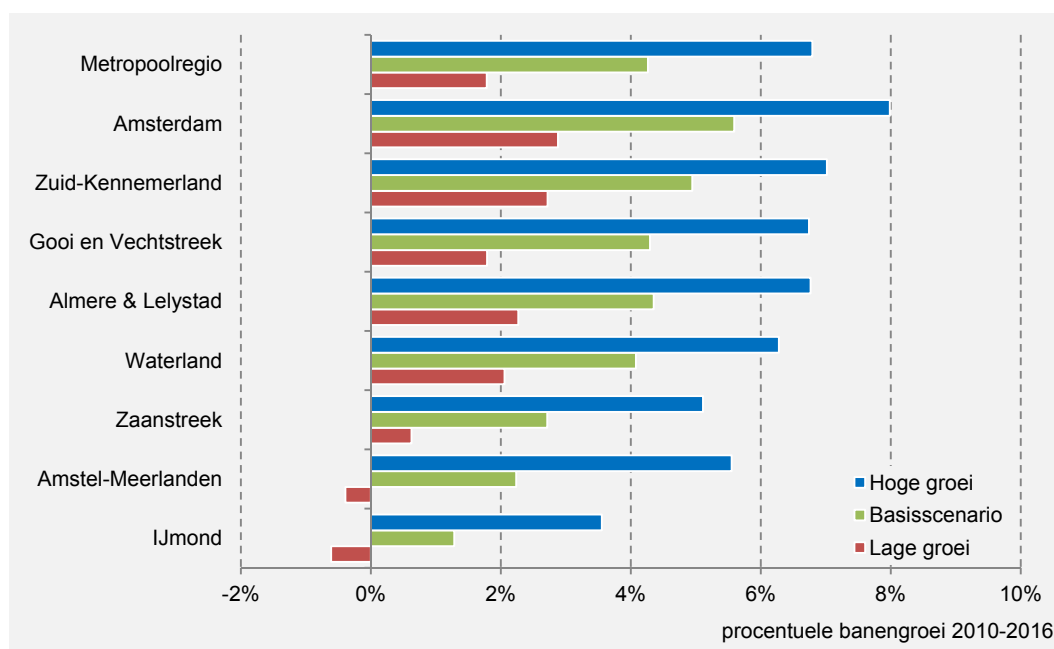
Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

De zakelijke dienstverlening en de zorg zijn groeisectoren, waarbij aangetekend moet worden dat de zakelijke dienstverlening een bijzonder heterogene sector is, waarin zowel grote accountantskantoren als freelance vertalers onder één noemer worden geschaard (zie hoofdstuk 5 voor een diepteanalyse van deze sector). In de groei van de zakelijke dienstverlening zit impliciet ook een hoge vlucht van het aantal zzp'ers, zoals we dat in 2009 hebben zien groeien als reactie op de crisis (Risseeuw, Kerste & Theeuwes, 2009). In hoeverre dit een echte structuurverandering is of een tijdelijk buffermechanisme, moet nog blijken. De realisatie van de banengroei in de zakelijke dienstverlening in duurzame (voltijds)banen moet zich in dat verband nog bewijzen.

1.4 Regionale verschuivingen

De prognoses aangaande de ontwikkeling van het aantal banen zijn berekend op sectorniveau, binnen de gehele Metropoolregio. Vragen als welke bedrijven zullen groeien of krimpen of waar bedrijven hun activiteiten heen zullen verplaatsen, kunnen met de huidige gegevens op sectorniveau niet kunnen worden beantwoord. Voor een prognosemodel per subregio zijn deze subregio's binnen de Metropoolregio te zeer verweven. Op basis van de veronderstelling dat de groei of krimp zich per sector proportioneel over de verschillende subregio's binnen de Metropoolregio zal voltrekken, kan echter wel een doorberekening van de scenario's naar subregio worden gemaakt. Figuur 1.13 toont het resultaat van die berekening.

Figuur 1.13 Amsterdam kent de grootste verwachte procentuele banengroei, IJmond de kleinste

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

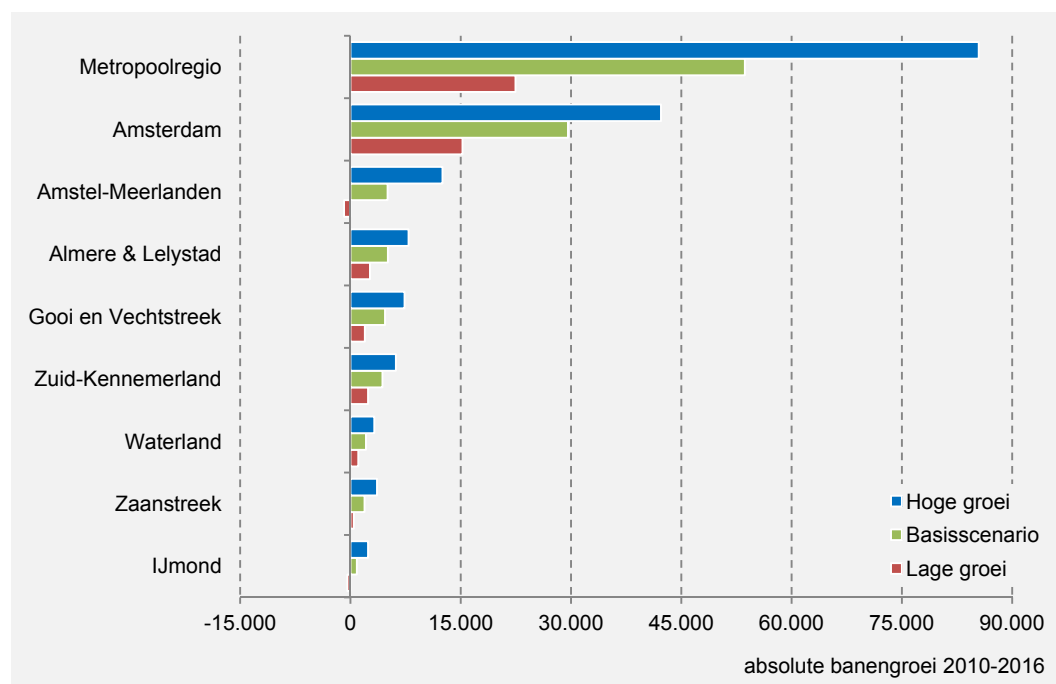
De uitkomst voor de hele Metropoolregio in Figuur 1.13 (een toename van het aantal banen tussen 1,8 en 6,8 procent) correspondeert met de gegevens in Figuur 1.13. Doordat verschillen in sectorale ontwikkeling op regionaal niveau met elkaar worden verrekend, is de variatie tussen scenario's voor subregio's veel kleiner dan voor sectoren. Toch is het verschil tussen de snelst groeiende regio Amsterdam en de minst snel groeiende regio IJmond nog altijd significant.

Bij een gelijkblijvende spreiding van sectoren over regio's, zal het aantal banen in Amsterdam in 2016 tussen 2,9 en 8,0 procent hoger liggen dan in 2010, met een waarde voor het middenscenario van 6,6 procent. Deze verwachte groei hangt vooral samen met de belangrijke aanwezigheid van de zakelijke dienstverlening in Amsterdam. Voor IJmond ligt de verwachte groei van het aantal banen tot 2016 tussen -0,6 en 3,6 procent, met een waarde voor het middenscenario van 1,3 procent. Die lage groeiervachting heeft vooral te maken met de teruglopende werkgelegenheid in de industrie die relatief sterk is vertegenwoordigd in de IJmond. Tegelijkertijd wordt die krimp (meer dan) gecompenseerd door de verwachte groei in sectoren als de zakelijke dienstverlening, zorg en onderwijs.

Ook de verwachtingen voor de Zaanstreek en Amstel-Meerlanden zijn bescheiden. Dat valt voor de Zaanstreek vooral te verklaren door de trendmatige vermindering van de werkgelegenheid in de industrie en voor Amstel-Meerlanden door de sombere prognoses over de ontwikkeling van de werkgelegenheid in het relatief sterk vertegenwoordigde transport- en logistieke cluster. Tegelijkertijd geldt dat hier de onzekerheid ten aanzien van de te verwachte ontwikkelingen relatief groot is.

Uitgedrukt in absolute aantallen banen (Figuur 1.14) springt Amsterdam er zeer positief uit. Tussen 2010 en 2016 zal het aantal banen daar naar verwachting met 15.000 tot 42.000 toenemen. De verwachte banengroei in Amstel- en Meerlanden ligt tussen -1000 en 12.000, met ongeveer 5000 in het middenscenario. Een soortgelijke groei wordt in het middenscenario verwacht in Almere en Lelystad, in de Gooi en Vechtstreek en in Zuid-Kennemerland, alleen is de variatie tussen scenario's (onzekerheid) in deze regio's een stuk minder groot. Voor Waterland en de Zaanstreek ligt de verwachte banengroei tot 2016 rond 2000 arbeidsplaatsen, in IJmond wordt er tot 2016 nauwelijks banengroei verwacht.

Figuur 1.14 Absoluut aantal banen groeit vooral in Amsterdam

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

Bij de verwachte ontwikkeling van de productie en de arbeidsproductiviteit, ligt het in de lijn der verwachting dat de vraag naar arbeid, ondanks de recente en huidige economische tegenwind, de komende jaren in de Metropoolregio zal groeien met 22.000 tot 85.000 banen. De vraag is of de beroepsbevolking voldoende meegroeit om aan die vraag te kunnen voldoen. Die vraag komt in hoofdstuk 2 aan de orde.

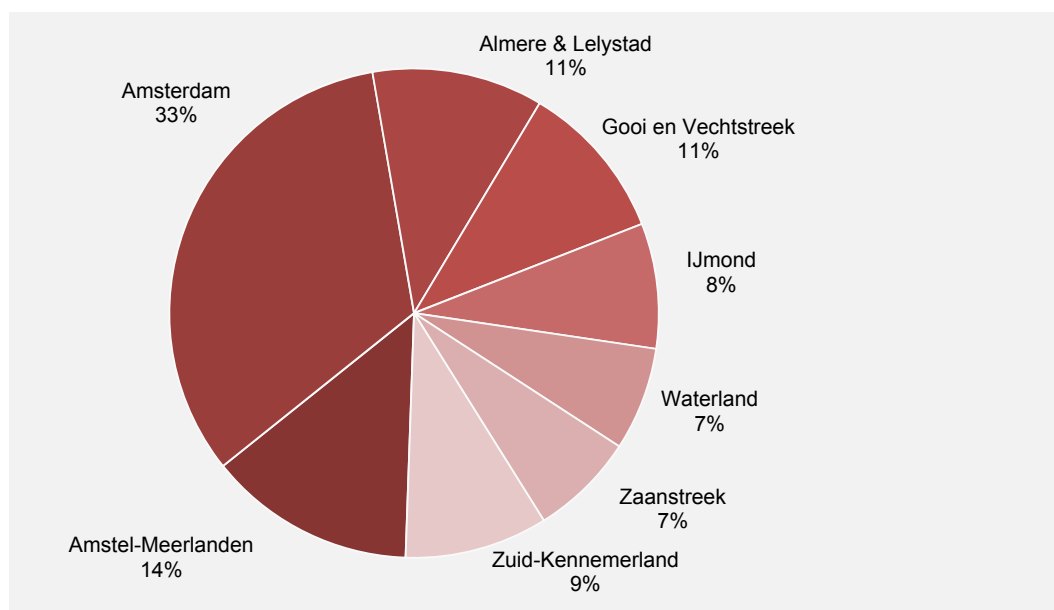
2 De bevolking van de Metropoolregio

Banen worden ingevuld door mensen. De beroepsbevolking in de Metropoolregio neemt de komende jaren nog maar langzaam toe, en dan nog vooral in Amsterdam, Amstel- en Meerlanden, Almere en Lelystad. Omdat de beroepsbevolking langzamer groeit dan het aantal banen, neemt de werkloosheid de komende jaren (langzaam) af uitgaande van de huidige groeivoorspellingen.

2.1 Ontwikkeling 1996–2010

De Metropoolregio telt 2,3 miljoen inwoners, ongeveer 14 procent van de hele Nederlandse bevolking. Een op de drie bewoners van de Metropoolregio woont in Amsterdam (Figuur 2.1). Gemeten in inwonertal is de stad dominant in de regio, maar minder dominant dan gemeten in het aantal banen, zie Figuur 2.1.

Figuur 2.1 Bevolking in Metropoolregio meer verspreid dan de werkgelegenheid (2010)

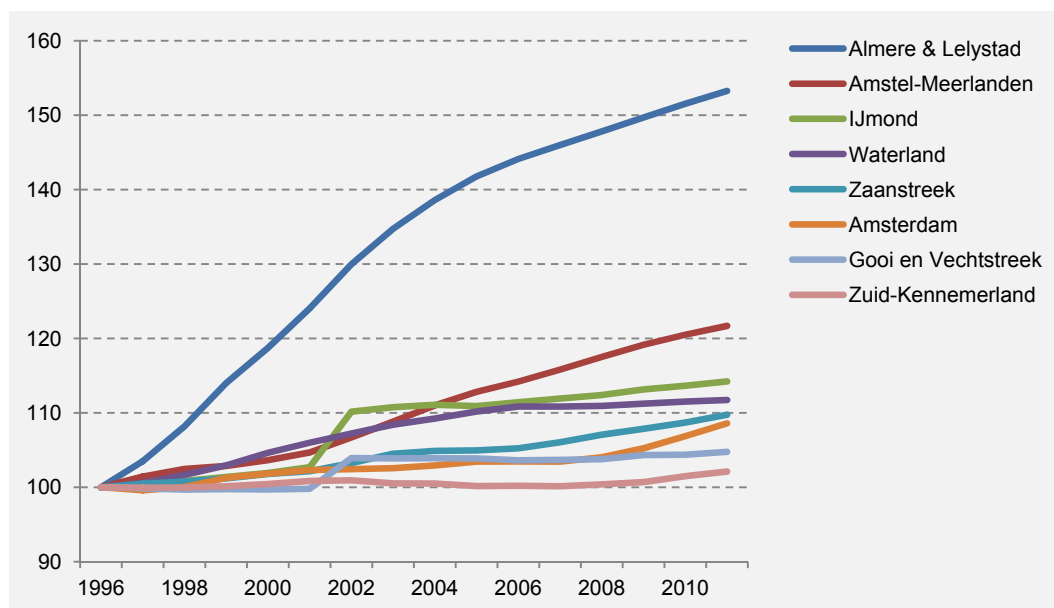

Bron: CBS (2011a), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Het bevolkingsaantal van de Metropoolregio is tussen 1996 en 2010 met 12,5 procent toegenomen. Drie subregio's groeiden meer dan gemiddeld (Figuur 2.2): Almere en Lelystad met 53 procent, Amstel- en Meerlanden met de groeikernen Hoofddorp en Nieuw-Vennep met 22 procent, en de IJmond met 14 procent⁶. De bevolking van Waterland, Zaanstreek en Amsterdam groeit langzamer, maar wel gestaag. Gooi- en Vechtstreek en Zuid-Kennemerland kennen een stabiel bevolkingsniveau.⁷

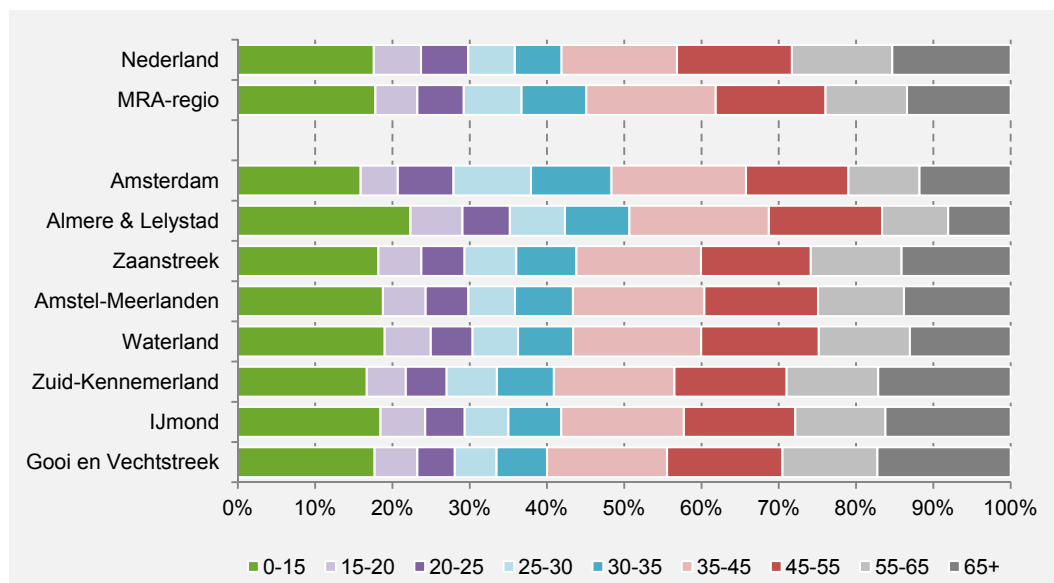
⁶ De groei in IJmond is mogelijk ook deels te wijten aan een gemeentelijke herindeling.

⁷ De sprong in het inwonertal van Gooi en Vechtstreek in 2002 wordt veroorzaakt door een gemeentelijke herindeling. Bij het tot stand komen van de gemeente Wijdemeren werd de oude gemeente Loosdrecht overgeheveld van Utrecht naar Noord-Holland.

Figuur 2.2 Grootste bevolkingsontwikkeling in Almere, Lelystad en Amstel-Meerlanden

Bron: CBS (2011a), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Het aandeel van de potentiële beroepsbevolking (iedereen tussen de 15 en 65 jaar) in de Metropoolregio bedraagt 68,3 procent. Dat is 1,2 procentpunt meer dan het cijfer voor heel Nederland. De Metropoolregio heeft een veel jongere bevolking dan landelijk, met een forse oververtegenwoordiging van jongeren tot 15 jaar en een forse ondervertegenwoordiging van 65-plussers (Figuur 2.3). Een belangrijke grens ligt bij 35 jaar: daaronder zijn de leeftijdsgroepen in de Metropoolregio oververtegenwoordigd, daarboven ondervertegenwoordigd. Vooral de groep schoolverlaters (20 tot 35 jaar) is in de Metropoolregio goed vertegenwoordigd in vergelijking met de rest van het land.

Figuur 2.3 Aandeel potentiële beroepsbevolking groter dan in rest van Nederland (2010)

Bron: CBS (2011a), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Gemeten in bevolkingsopbouw nemen Almere en Lelystad binnen de Metropoolregio de meest opvallende positie in, met een zeer hoog aandeel van jongeren: 29 procent van de bevolking is onder de 20 jaar. Daar staat een zeer laag aandeel 65-plussers tegenover: 8 procent. Amsterdam valt op door een hoog aandeel inwoners tussen de 25 en 35 jaar. Het gaat daarbij relatief vaak om studenten en hoger opgeleiden, die na de studie in de stad blijven wonen. Amsterdam heeft relatief weinig inwoners van 45 jaar en ouder.

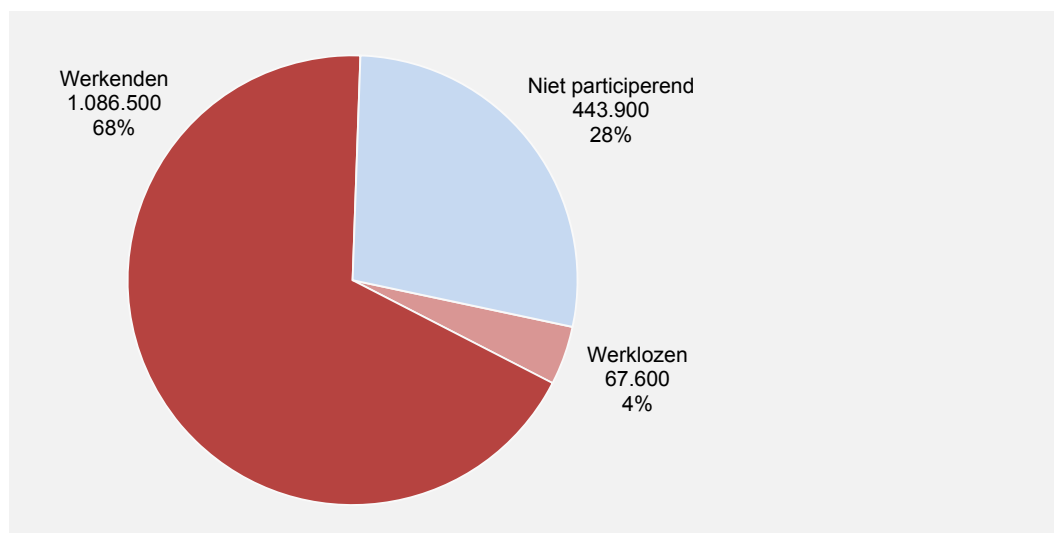
De overige regio's binnen de Metropoolregio wijken onderling niet veel van elkaar af. Deze subregio's hebben ten opzichte van Amsterdam zowel meer jongeren (tot 20 jaar) als meer oudere inwoners, waardoor het aandeel van de potentiële beroepsbevolking een stuk kleiner is. Maar in vergelijking met de rest van het land zijn alle subregio's in de Metropoolregio Amsterdam minder vergrijsd.

2.2 Bevolking en beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking wordt gevormd door alle ingezetenen tussen de 15 en 65 jaar. Van de potentiële beroepsbevolking in de Metropoolregio was in 2010 72 procent beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Dat wil zeggen dat 72 procent van alle mensen tussen 15 en 65 jaar een baan had of op zoek was naar een baan van minimaal twaalf uur per week. Dit is de *bruto* participatiegraad. Van deze groep had 94,1 procent een baan en was 5,9 procent werkloos. De *netto* participatiegraad, het aantal mensen met een baan binnen de potentiële beroepsbevolking, komt daarmee uit op 68 procent (Figuur 2.4).

Niet-participanten hebben geen betaalde baan en zijn in principe ook niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Mogelijke redenen zijn: zorg voor huishouding, studie, vroeg gepensioneerd, beschikken over vermogen of over een voldoende gezinsinkomen vanwege de partner, maar ook arbeidsongeschiktheid of de moed opgegeven hebben om nog een baan te vinden.

Figuur 2.4 Bruto participatie in de Metropoolregio bedraagt 72 procent

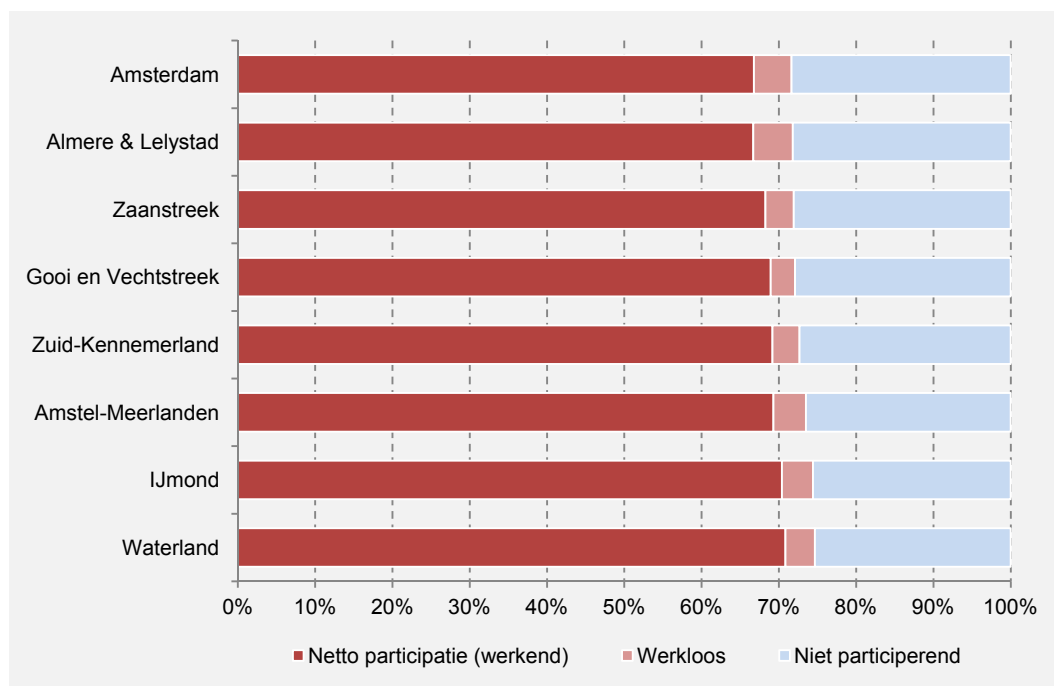
Bron: CBS (2011a), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Het verschil tussen het aantal banen in de Metropoolregio in hoofdstuk 2 (1,258 miljoen) en het aantal werkende ingezetenen (1,087 miljoen) impliceert een positief netto *pendelsaldo* van 171.000. Per saldo zijn er 171.000 meer niet-ingezetenen die in de Metropoolregio werken, dan er ingezetenen zijn die buiten de Metropoolregio werken. De daadwerkelijke pendelstromen zijn hoger, omdat er ook ingezetenen van de regio buiten de regio werken.

Bruto en netto participatiegraad lopen uiteen binnen de Metropoolregio, zie Figuur 2.5. De bruto participatiegraad is het hoogst in Waterland (74,7 procent), de IJmond (74,4 procent) en Amstel- en Meerlanden (73,5 procent). De bruto participatie ligt het laagst in Amsterdam (71,6 procent). Daarbij geldt als verzachtende omstandigheid dat Amsterdam veel studerende kent, die formeel gezien tot de potentiële beroepsbevolking behoren, maar voor wie onderwijs volgen een investering in kennis betekent, en niet een falen op de arbeidsmarkt.

Ook waar het gaat om netto participatie (het aantal leden van de potentiële beroepsbevolking met een baan) scoren Waterland (70,9 procent) en de IJmond (70,4 procent) het hoogst. Ook hier scoort Amsterdam het laagst (66,8 procent), met wederom de verzachtende omstandigheid van veel studerende, samen met Almere en Lelystad (66,7 procent). Deze twee subregio's kennen ook de hoogste werkloosheidspercentages in de Metropoolregio, van respectievelijk 4,9 en 5,1 procent (2010). Het kleinste verschil tussen bruto en netto arbeidsparticipatie wordt gevonden in de Gooi en Vechtstreek (3,1 procent werkloosheid) en Zuid-Kennemerland (3,5 procent werkloosheid).

Figuur 2.5 Participatie en werkloosheid naar regio

Bron: CBS (2011a), bewerking SEO Economisch Onderzoek

2.3 Prognose bevolking 2011-2016

Volgens de actuele demografische prognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zal de bevolking van de Metropoolregio tussen 2010 en 2016 met 5,4 procent toenemen, ofwel 126.000 personen (zie ook Tabel 2.1 hieronder). De groei is het saldo van geboorte, sterfte, inkomende en uitgaande migratie. Dankzij de ‘demografische prop’ van de *babyboomers* die met pensioen gaan, zal de potentiële beroepsbevolking de groei van de bevolking niet bijhouden. Toch is de verwachte ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking positief: deze zal tot 2016 met 1,6 procent groeien, dat wil zeggen met bijna 18.000 personen.

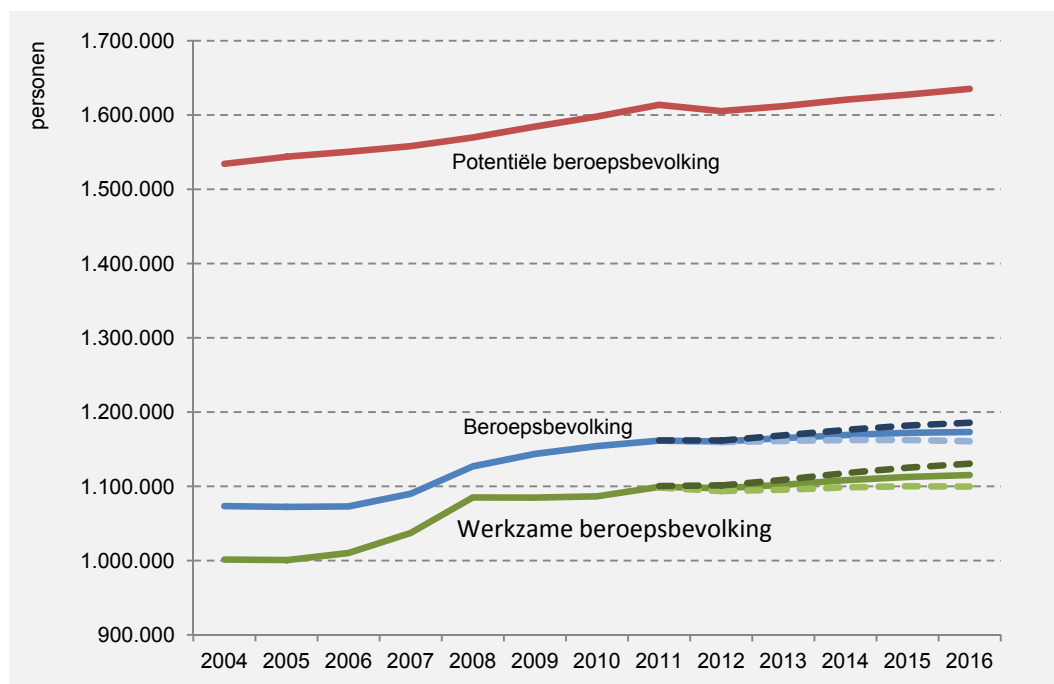
De prognoses voor de groei van de bevolking en de potentiële beroepsbevolking zijn onafhankelijk van de scenario's voor economische ontwikkeling. In het gehanteerde arbeidsmarktmodel hangt de bruto participatie (dus de omvang van de daadwerkelijke beroepsbevolking) echter wel af van de economische groei. Hoe meer het aantal banen stijgt, dus hoe krappere de arbeidsmarkt wordt, hoe hoger de participatie uitvalt. Het mechanisme is logisch: in een krappe arbeidsmarkt ontstaat er opwaartse druk op de lonen en bieden werknemers betere arbeidsvoorwaarden waardoor meer mensen bereid zijn arbeid aan te bieden. Het wordt voor niet-actieven aantrekkelijker om toch weer mee te gaan doen want de kans op een baan neemt toe en de arbeidsvoorwaarden worden aantrekkelijker. Ook de netto participatie (het aantal mensen met een baan) hangt zodoende samen met de economische groei: hoe harder de arbeidsmarkt aantrekt, hoe groter het aantal werkenden. Dat neemt niet weg dat er altijd fricties zullen zijn. Mensen die in de ene sector boventallig zijn, zijn niet noodzakelijk (direct) inzetbaar om in een andere sector aan het werk te gaan.

Tabel 2.1 Ontwikkeling bevolking en participatie

	2010	2016 midden	2016 laag	2016 hoog
Bevolking	2.324.400	2.450.700	2.450.700	2.450.700
Potentiële beroepsbevolking	1.598.000	1.635.400	1.635.400	1.635.400
Bruto participatie	72,2%	71,7%	71,0%	72,5%
Beroepsbevolking	1.154.100	1.173.200	1.160.600	1.185.800
Netto participatie	68,0%	68,2%	67,2%	69,1%
Werkenden	1.086.500	1.115.100	1.099.700	1.130.600
Werklozen	67.600	58.100	60.900	55.200
Werkloosheid	5,9%	5,0%	5,2%	4,7%

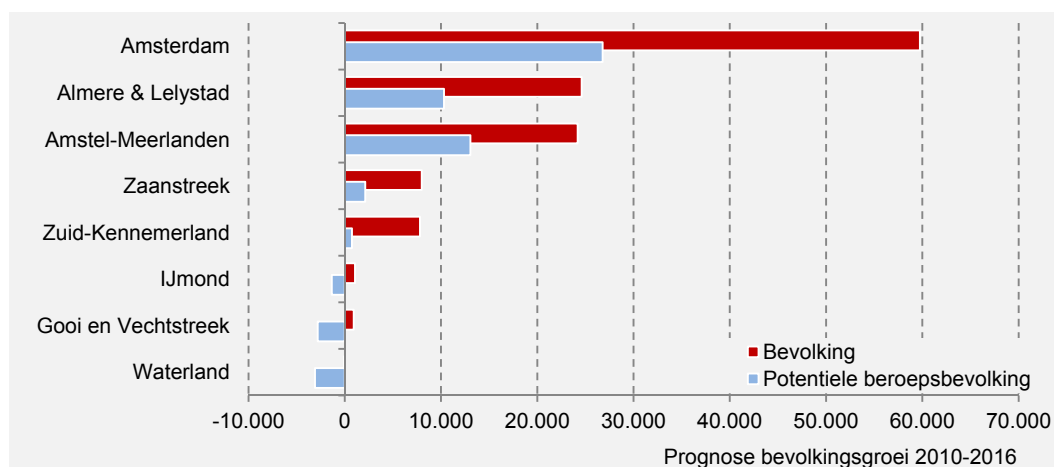
Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

De bandbreedte van de scenario's ten aanzien van de arbeidsparticipatie is minder groot dan de bandbreedte in productie en in het aantal banen. Figuur 2.6 toont de realisatie (2004-2010) en de prognose (2011-2016) van de bevolkingsgroei in de Metropoolregio.

Figuur 2.6 Toenemend aantal werkenden in de Metropoolregio

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

De bevolkingsgroei is ongelijk verdeeld over de regio's binnen de Metropoolregio. Bijna de helft van de bevolkingsgroei zal zich in Amsterdam voltrekken (Figuur 2.7). Daarnaast blijven Almere en Lelystad, en Amstel- en Meerlanden de komende jaren belangrijke groeiregio's. Zaanstreek en Zuid-Kennemerland zullen slechts licht groeien in bevolkingsomvang, de bevolking in de overige regio's blijft ongeveer even groot. Het gevolg daarvan is dat door de vergrijzing de potentiële beroepsbevolking in de Gooi- en Vechtstreek, IJmond en Waterland tot 2016 zal dalen. Alleen in Amsterdam, Amstel- en Meerlanden en Almere en Lelystad zal de potentiële beroepsbevolking nog substantieel toenemen.

Figuur 2.7 Bevolkingsgroei vooral in Amsterdam, Amstel- en Meerlanden, Almere en Lelystad

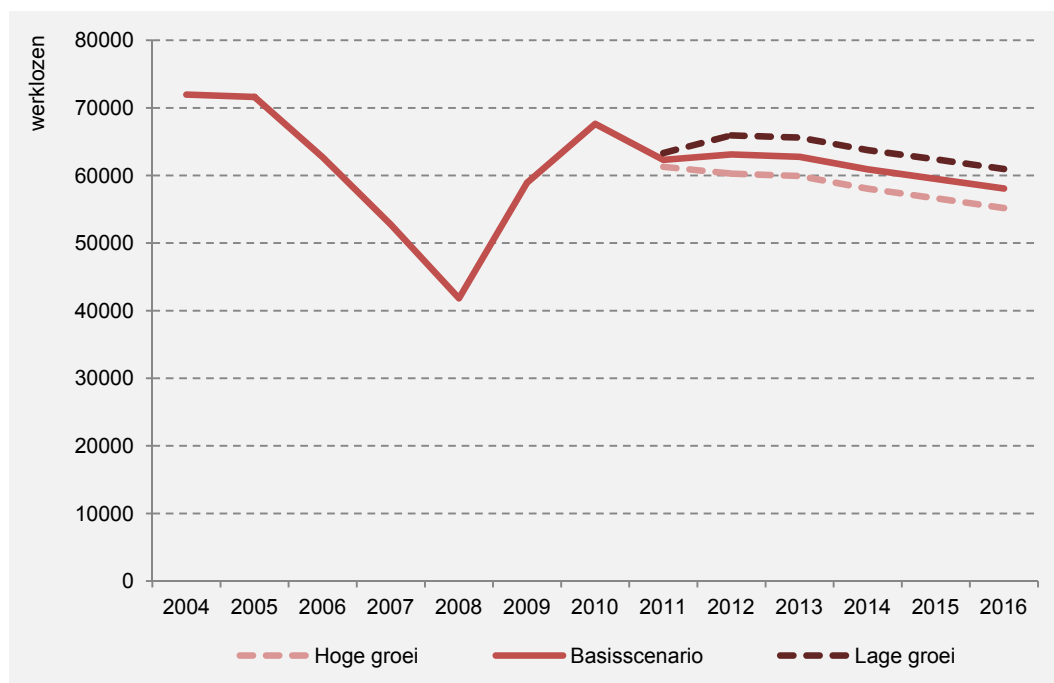
Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

Als gevolg van de recente economische crisis en opgelopen werkloosheid, neemt de bruto en netto participatie niet in alle scenario's toe. Zo daalt de bruto participatie in het middenscenario van 72,2 procent in 2010 naar 71,7 procent in 2016 (zie ook Tabel 2.1). In het lage scenario gaat die daling zelfs naar 71,0 procent in 2016. Alleen in het hoge scenario neemt de bruto arbeidsparticipatie per saldo toe tot 72,5 procent. Dankzij de bevolkingsgroei neemt de beroepsbevolking tussen 2010 en 2016 nog wel toe in alle scenario's: tussen de 6.500 en 32.000 personen. Dat is een toename met 0,6 tot 2,7 procent.

De netto participatie blijft in het middenscenario na verwachting nagenoeg gelijk. In het lage scenario zal de netto participatie iets dalen en in het hoge scenario bijna een procentpunt hoger zijn. De bandbreedte tussen het lage en het hoge scenario is bijna 2 procent, iets groter dan die van de bruto participatie. Effectief betekent dit dat het aantal werkenden in 2016 ongeveer 1 tot procent tot 4 procent hoger zal liggen dan in 2010. De toename van het aantal werkenden varieert zodoende tussen 13.200 en 44.100 personen.

Het aantal werklozen in de Metropoolregio (de beroepsbevolking minus het aantal werkenden, Figuur 2.8) zal daarmee afnemen. De werkloosheid wordt verwacht te pieken in 2010 met een aantal van 68.000 werklozen in de Metropoolregio. Daarna neemt de werkloosheid naar verwachting maar langzaam af tot, afhankelijk van het scenario, tussen 55.000 en 61.000 werklozen in 2016. Dat is nog altijd ruim boven het aantal van 42.000 werklozen in het jaar 2008, het jaar waarin de kredietcrisis Nederland bereikte. Belangrijke oorzaak voor de trage afname van het aantal werklozen in de Metropoolregio is het trage economische herstel dat door het Centraal Planbureau in de komende jaren wordt verwacht.

Figuur 2.8 Aantal werklozen neemt naar verwachting maar langzaam af tot 2016

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

3 Samenstelling van de beroepsbevolking

De samenstelling van de beroepsbevolking – naar sector – is heterogeen. Bijvoorbeeld, in de zorg werken niet alleen mensen met een zorgopleiding. En ook, wanneer de werkgelegenheid in de zakelijke dienstverlening toeneemt zal er niet alleen maar meer vraag zijn naar hoogopgeleiden. Om arbeidsmarktontwikkelingen beter te begrijpen helpt inzicht in de opleidingsniveaus, de opleidingsrichtingen en de beroepen van de beroepsbevolking. Tevens is belangrijk om te weten wat de kenmerken zijn van de oudere werknemers die in de loop van de volgende jaren met pensioen gaan en van de jongeren die straks uit het onderwijs stromen. De arbeidsmarkt is voortdurend in beweging en het is niet altijd zeker dat de kwalificaties die worden aangeboden aansluiten bij wat wordt gevraagd.

3.1 Kwalificaties en soort werk

Wie werkt waar? Wat is opleidingsachtergrond van de werkenden in verschillende sectoren? Hoe is het aantal banen binnen een sector verdeeld naar management, professionals, ondersteunende diensten, vaktechnisch en elementaire disciplines? Antwoorden op deze vragen zijn belangrijk bij het in kaart brengen bij de toekomstige vraag naar arbeid en het gewenste aanbod op scholen en universiteiten.

Unieke data, nieuwe inzichten

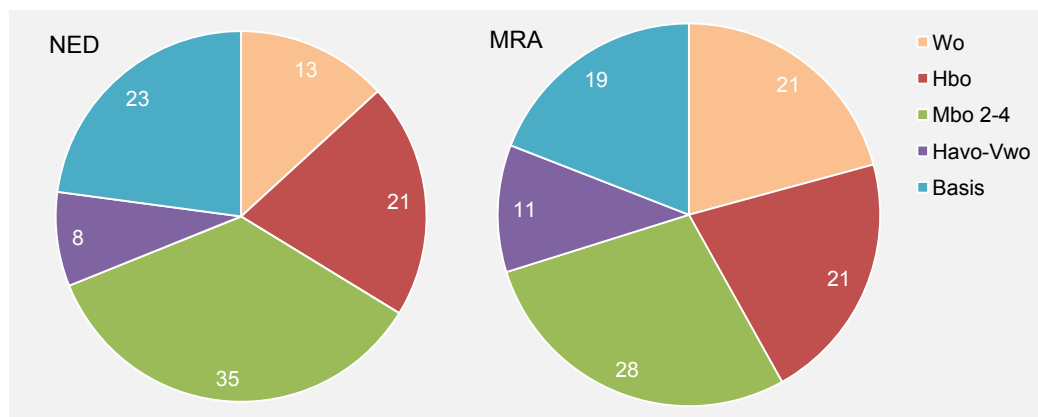
Op basis van zeer gedetailleerde gegevens van het CBS is het voor het eerst mogelijk inzicht te krijgen in dergelijke kenmerken van de werkende beroepsbevolking van de Metropoolregio in 2009. Omdat het zeer gedetailleerde informatie betreft is het ook mogelijk om iets meer verschillende sectoren te identificeren dan in hoofdstukken 1 en 2. Dit betekent dat de sector vervoer nu zonderling beschikbaar is. Communicatie vormt nu samen met IT-diensten de sector ICT. Ook de zakelijke en financiële dienstverlening is nu uitgesplitst in sectoren: financiële diensten, vastgoed, advies en facility. Meer informatie over de gehanteerde classificaties is te vinden in Bijlage C.3. Achtereenvolgens worden per sector de volgende twee vragen beantwoord:

- Welke kwalificaties heeft men (zowel opleidingsniveau als -richting)?
- Wat voor soort werk voert men uit?

Welke kwalificaties heeft men?

Figuur 3.1 geeft de verdeling weer naar opleidingsniveau in 2009 voor zowel de werkenden in de Metropoolregio als heel Nederland. Het aandeel werkende hoogopgeleiden in de MRA is groot met 42 procent (hbo 21 procent en wo 21 procent), zeker in vergelijking met die voor heel Nederland. Het aandeel middelbaar opgeleiden met een mbo 2-4 diploma is ook aanzienlijk met 28 procent, maar kleiner dan in Nederland. De overige werkenden hebben een diploma niet hoger dan vo, mbo 1 of lts. Voor een deel zijn dit scholieren of studenten met een grote bijbaan (meer dan 12 uur per week), maar er is ook sprake van een cohort-effect. Jongere generaties zijn steeds hoger opgeleid door een toenemende welvaart en grotere toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Let wel, het opleidingsniveau zegt niet alles over competenties die kunnen ook worden bepaald door (werk)ervaring.

Figuur 3.1 Verdeling naar opleidingsniveau werkende beroepsbevolking (15-64 jaar) in de Metropoolregio en Nederland in 2009, aandeel in %

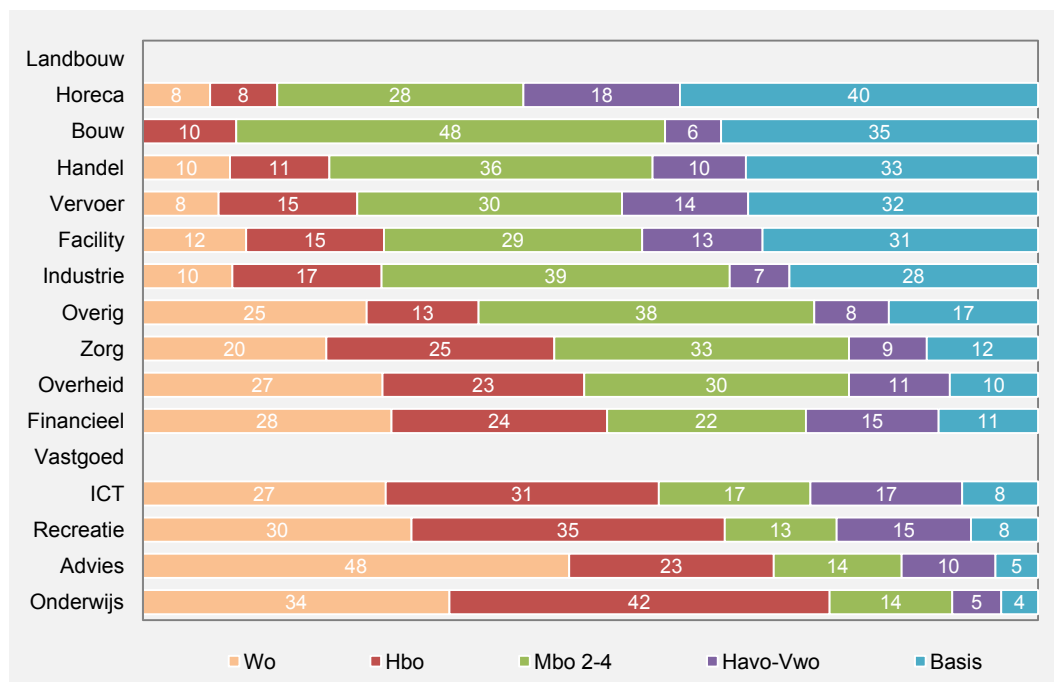
Bron: CBS (2011e) en CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Figuur 3.2 geeft vervolgens dezelfde verdeling per sector voor de werkenden in Metropoolregio. Er is sprake van een duidelijk clustering:

- In de productie sectoren (zoals de bouw en industrie) en handel & diensten (zoals vervoer, horeca en handel) werken relatief veel mensen zonder (voltooide) vervolgopleiding (basis).
- Professionele sectoren als advies (en onderzoek), de overheid en het onderwijs kennen daarentegen relatief veel hoog opgeleide werkenden.

Voor de sectoren landbouw en vastgoed kunnen geen verdelingen worden gepresenteerd. Daarvoor is het aantal waarnemingen te laag.

Figuur 3.2 Verdeling opleidingsniveau per sector voor werkende beroepsbevolking MRA (15-64 jaar) in 2009, aandeel in %

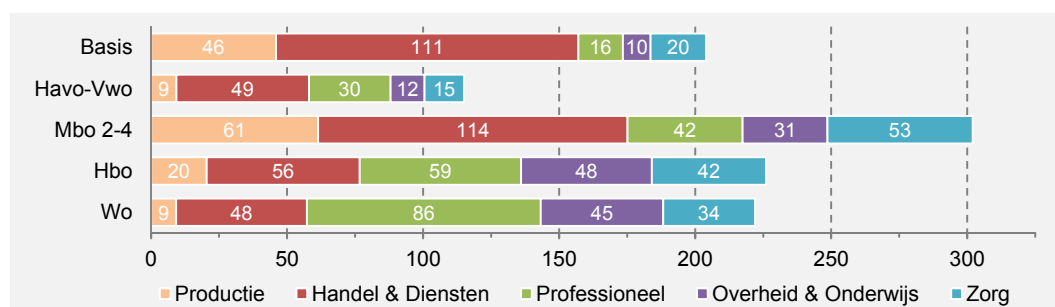

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Omgekeerd (getransponeerd) geeft dezelfde data ook informatie op de vraag *waar komt men terecht?* Figuur 3.3 geeft de aantallen werkenden per opleidingsniveau weer en daarbinnen de verdeling naar clusters van sectoren.

- Zoals ook al blijkt uit Figuur 3.1 is het aantal werkenden met een mbo 2-4 diploma groot, maar het aantal hoogopgeleiden (hbo en wo) is nog groter.
- Laag- en middelbaar-opgeleiden werken vaak in de productiesectoren en handel & diensten. Hoogopgeleiden weer meer in de professionele dienstverlening en overheid & onderwijs.
- Zorg biedt veel werkgelegenheid op alle niveaus en blijkt verhoudingsgewijs ook goed vertegenwoordigd zijn op alle niveaus.

Figuur 3.3 Werkende beroepsbevolking MRA per opleidingsniveau en verdeling over clusters bedrijfssectoren in 2009, aantallen (x 1.000)

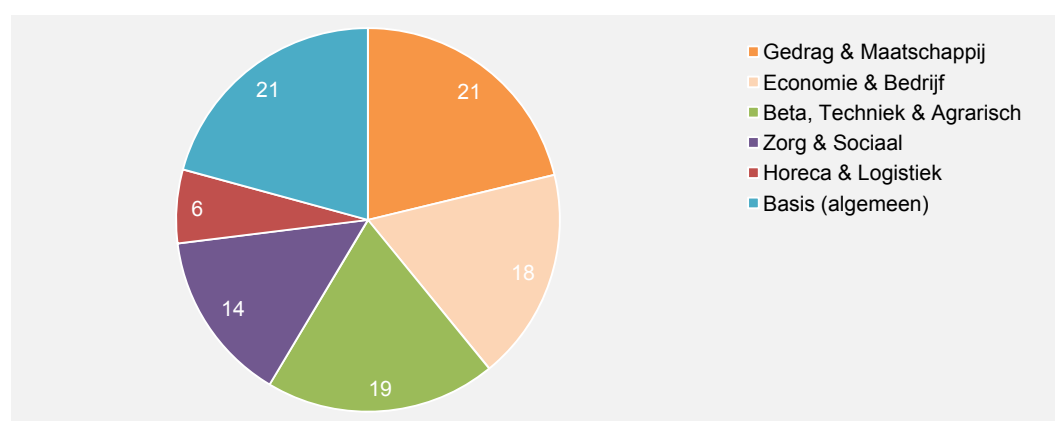

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Welke kwalificaties heeft men (opleidingsrichting)?

Figuur 3.4 geeft de verdeling van de werkzame beroepsbevolking in de Metropoolregio in 2009 over opleidingsrichtingen weer. Er zijn zes verschillende velden te onderscheiden plus een categorie “basis (algemeen)”.⁸

Figuur 3.4 Verdeling naar opleidingsrichting werkende beroepsbevolking MRA (15-64 jaar) in 2009, aandeel in %

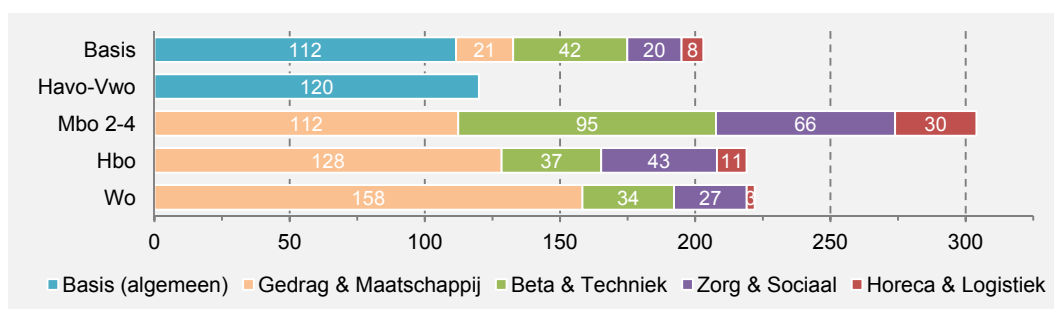
Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

⁸ Dit heeft er mee te maken dat de basis- en vo-opleidingen algemeen van aard zijn en dus niet in te delen zijn in een veld. Bijlage C.3 geeft een overzicht van de opleidingen en de bijbehorende velden.

Gedrag & maatschappij en het daaraan gerelateerde veld en economie & bedrijf zijn dominant en samen goed voor bijna veertig procent. Ook het aandeel bèta, techniek & agrarisch is aanzienlijk. In vergelijking met Nederland (niet weergegeven) werken er in de MRA relatief veel mensen met achtergrond in gedrag & maatschappij en economie & bedrijf. Bèta's zijn relatief beter vertegenwoordigd buiten de Metropoolregio.

De verdeling over de richtingen verschilt echter behoorlijk per opleidingsniveau, zie Figuur 3.5. De Figuur laat zien dat het merendeel van bèta's laag of middelbaar geschoold is. Werkenden met een alfa- of gamma-achtergrond komen voornamelijk uit het hoger onderwijs. Uiteraard hebben werkenden met een alleen een havo of vwo diploma geen specifieke richting.

Figuur 3.5 Werkende beroepsbevolking MRA per opleidingsniveau en verdeling over opleidingsvelden in 2009, aantallen (x 1.000)

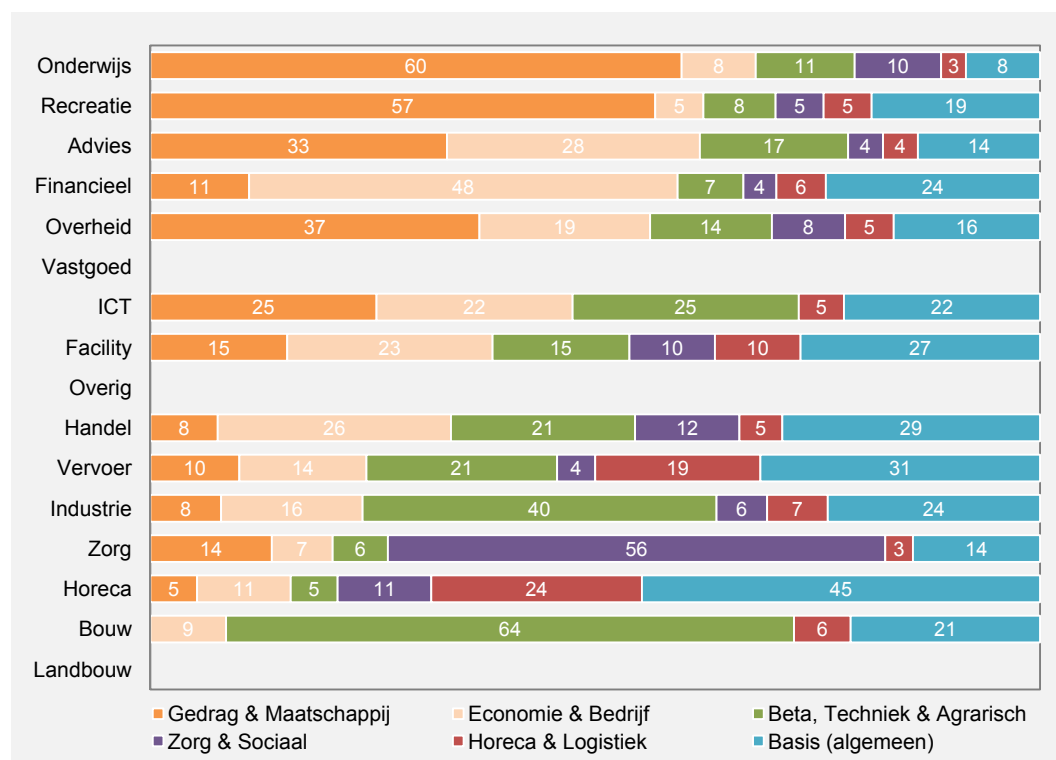

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Ook voor de opleidingsrichtingen kan de verdeling per sector worden weergegeven, zie Figuur 3.6. Hieruit blijkt meteen dat in iedere sector mensen met uiteenlopende achtergronden werkzaam zijn. Voor een deel zijn dat mensen die vanuit hun opleiding gezien, vrijwillig of onvrijwillig, op de verkeerde plek terecht zijn gekomen. Bijvoorbeeld iemand die vanuit de lerarenopleiding in de zorg terecht komt. Echter, de verscheidenheid is ook een gevolg van de diversiteit aan taken en functies in de verschillende sectoren. De sector bouw draait niet alleen maar op mensen met een technische achtergrond en omgekeerd werken ook mensen met een technische achtergrond in het onderwijs.

- In de horeca, vervoer en opslag, administratieve en ondersteunende diensten (facility) en in de sector handel werken relatief veel mensen zonder (voltooide) vervolgopleiding.
- Over het algemeen zijn er in de sectoren wel *usual suspects* aan te merken. Bij financiële diensten zijn veel mensen met een achtergrond in economie & bedrijf; de industrie en bouw worden gedomineerd door een beta-technici; zorg en overige diensten ten slotte door mensen met een zorg-achtergrond.

Figuur 3.6 Verdeling opleidingsrichting werkende beroepsbevolking MRA per sector (15-64 jaar) in 2009, aandeel in %

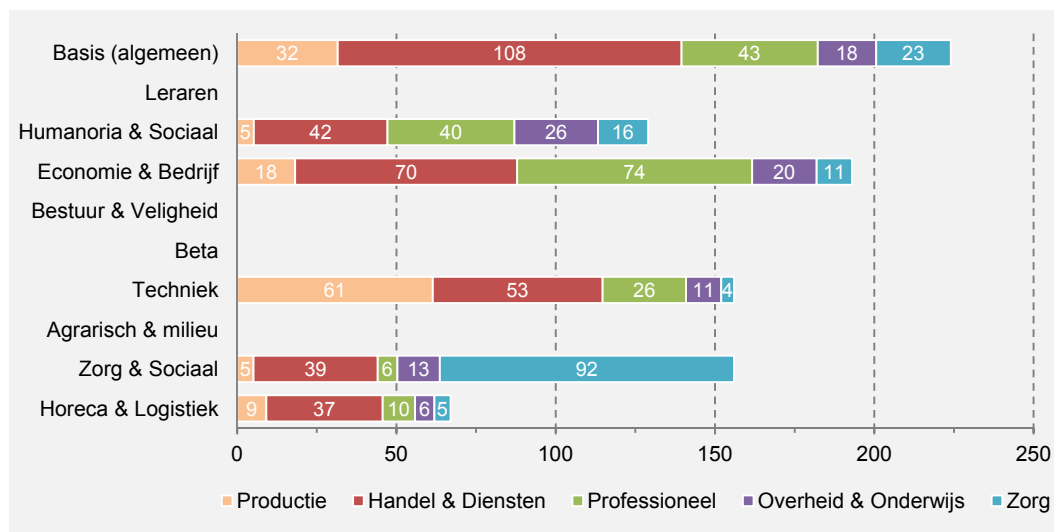

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Figuur 3.7 geeft de getransponeerde data van Figuur 3.6 weer. De Figuur laat zien in welke sectoren personen werkzaam zijn gegeven hun opleidingsrichting. Opnieuw vallen er door beperkte data een aantal opleidingsrichtingen uit. Uit de Figuur blijkt het volgende:

- Een ruime meerderheid van werkenden met een opleiding zorg & sociaal werken ook daadwerkelijk in de zorg. Daarnaast komen veel studenten terecht in handel & diensten. Dit is niet verrassend omdat richting zorg & sociaal voor meer dan de helft uit studenten bestaat met een opleiding sociale en persoonlijke dienstverlening.
- Voor veel overige sectoren is de aansluiting minder eenduidig en wellicht niet altijd optimaal. Aan de andere kant, voor veel clusters van sectoren is de behoefte niet zo homogeen.
- Niet weergegeven, maar wel informatief is het feit dat uit de data voor heel Nederland blijkt dat lang niet alle werkenden met een lerarenopleiding ook daadwerkelijk in het onderwijs terecht komen. Dit is slechts zestig procent. Veertig procent van de mensen met een lerarendiploma werkt daar niet.

Figuur 3.7 Werkende beroepsbevolking MRA per opleidingsrichting en verdeling over bedrijfsclusters in 2009, aantallen (x 1.000)

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

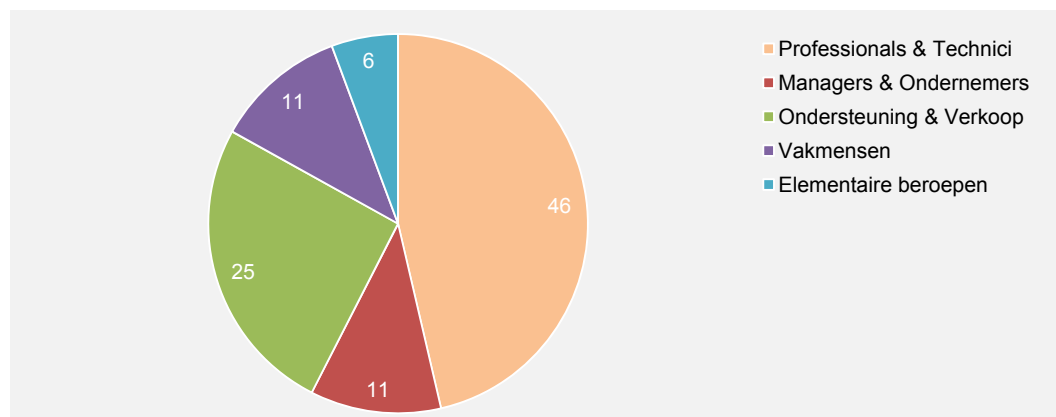
Kortom, opleiding is niet perse een goede indicator voor de sector waar men terecht komt. Omgekeerd, sectorale ontwikkelingen zijn niet altijd een goede proxy voor de behoefte vanuit onderwijs. Wanneer de werkgelegenheid in de zorgsector zal toenemen hoeft dit niet meteen te betekenen dat de zorgopleidingen moeten volstromen. Er zal dan ook behoefte zijn aan instroom met een andere achtergrond.

Wat voor soort werk voert men uit?

Ten slotte aandacht voor de verdeling naar functiegroep. Wat voor sector doet men in de Metropoolregio en hoe verschilt die verdeling per sector?

- Het grootste deel van de werkenden in de MRA zijn de zogenaamde professionals en (hoogopgeleide) technici, zie Figuur 3.8. Dit zijn banen waarbij specialistische inhoudelijke kennis belangrijk is. Hierbij valt te denken aan accountants, marketeers, netwerkbeheerders, applicatiebouwers en dergelijke.
- Ook het aandeel ondersteunende beroepen en verkoop is groot. Samen met de het nog grotere aandeel professionals is dit exemplarisch voor een hoogwaardige diensteneconomie.
- De verschillen met Nederland (niet weergegeven) zijn niet zo heel groot. Eigenlijk is er vooral een trade-off tussen professionals en vakmensen (die meer ambachtelijke beroepen doen). In de MRA is het aandeel professionals zes procentpunten groter en het aandeel vakmensen zes procentpunten kleiner. Daarmee wordt de status van de hoogwaardige dienstensector die de MRA is verder bevestigd.

Figuur 3.8 Verdeling naar disciplines werkende beroepsbevolking MRA (15-64 jaar) in 2009, aandeel in %

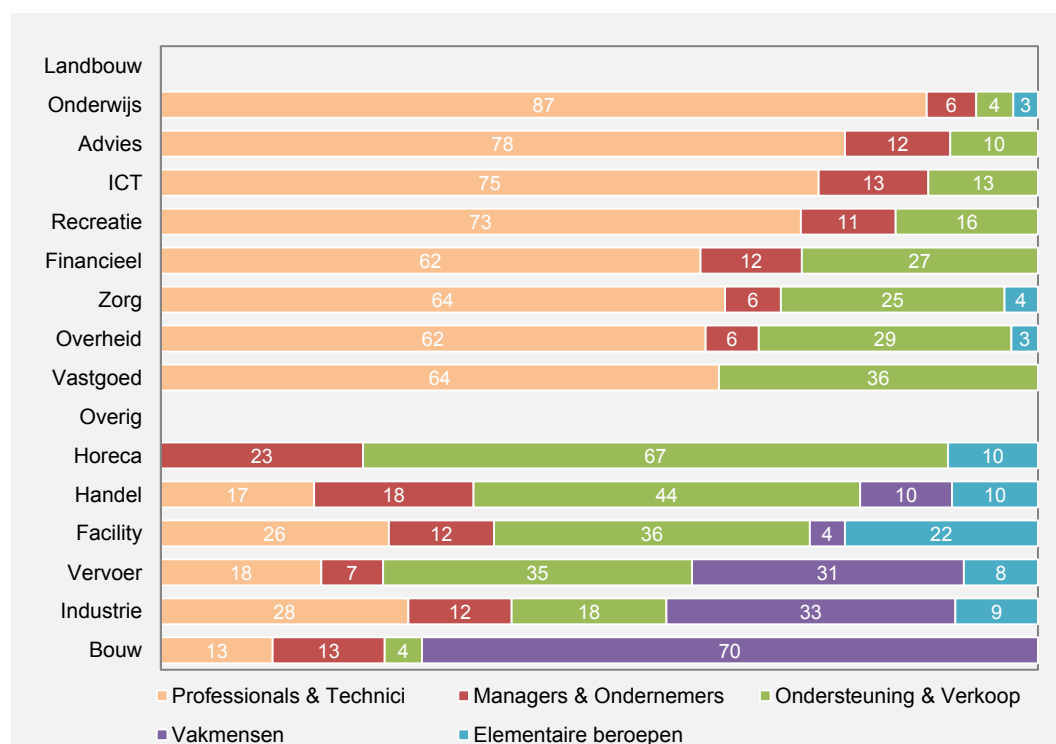

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Figuur 3.9 geeft de verdeling over de beroepsgroepen weer per sector.

- De meeste professionals werken in de 'professionele' sectoren en (semi-)publieke sectoren. Dit geldt ook voor de zorg: een verpleger wordt als professional gedefinieerd en niet als vakpersoon in ambachtelijke zin.
- De productiezijde van de economie (bouw en industrie) en het vervoer zijn vooral vakmensen en werkenden in elementaire beroepen te vinden.
- Daartussen hangen sectoren waarbij ondersteuning & verkoop dominant zijn.

Figuur 3.9 Verdeling disciplines werkende beroepsbevolking MRA per sector (15-64 jaar) in 2009, aandeel in %

Bron: CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

3.2 De vergrijzing verdeeld

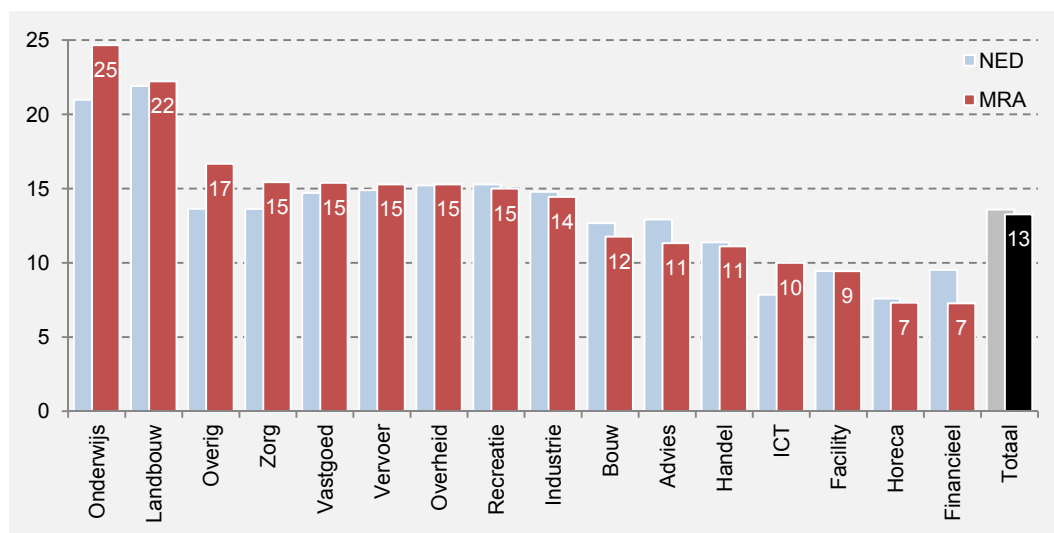
De vergrijzing van de beroepsbevolking is een belangrijk thema voor (arbeids)economen, politici en beleidsmakers. In de komende decennia zal de beroepsbevolking in Nederland gemiddeld steeds ouder worden en iets kleiner. Intredende jonge cohorten zijn kleiner dan uittrekkende oudere cohorten. Dergelijke trends zijn al in het eerste deel van dit rapport meegenomen in de berekeningen van de totale omvang van de beroepsbevolking. Echter, de vergrijzing is niet evenredig verdeeld over sectoren, opleiding of discipline. Deze paragraaf gaat meer de diepte in: in welke sectoren en voor welke type werkenden is de vergrijzing het grootst?

In deze hele paragraaf zal de mate van vergrijzing van de werkende beroepsbevolking worden uitgedrukt via de **vergrijzings-uitstroom-index (VUI)**: het aantal 55-64 jarigen als aandeel van de totale werkzame beroepsbevolking (15-64 jaar) in 2009. Deze VUI geeft dus aan hoeveel werkenden als deel van de populatie uit 2009 in de komende tien jaar zal uitstromen.

Welke sectoren zijn het meest vergrijsd?

- De VUI voor de werkzame beroepsbevolking in de Metropoolregio is 13,3 procent, zie Figuur 3.10. In de komende tien jaar zal ten minste dertien procent van de huidige werkenden de arbeidsmarkt verlaten vanwege het bereiken van de pensioensgerechtigde leeftijd.
- Daarmee is de mate van vergrijzing in de MRA net iets lager dan in Nederland, daar is de index 13,6 procent.
- De agrarische sector en het onderwijs zijn het meest vergrijsd, meer dan een vijfde van de huidige werkenden in die sectoren is daar nu al 55 jaar of ouder.
- Relatief jong zijn sectoren als horeca, ICT en facility (of administratieve & ondersteunende diensten).

Figuur 3.10 Onderwijs en agrarische sector meest vergrijsd (VUI voor MRA in 2009, in %)

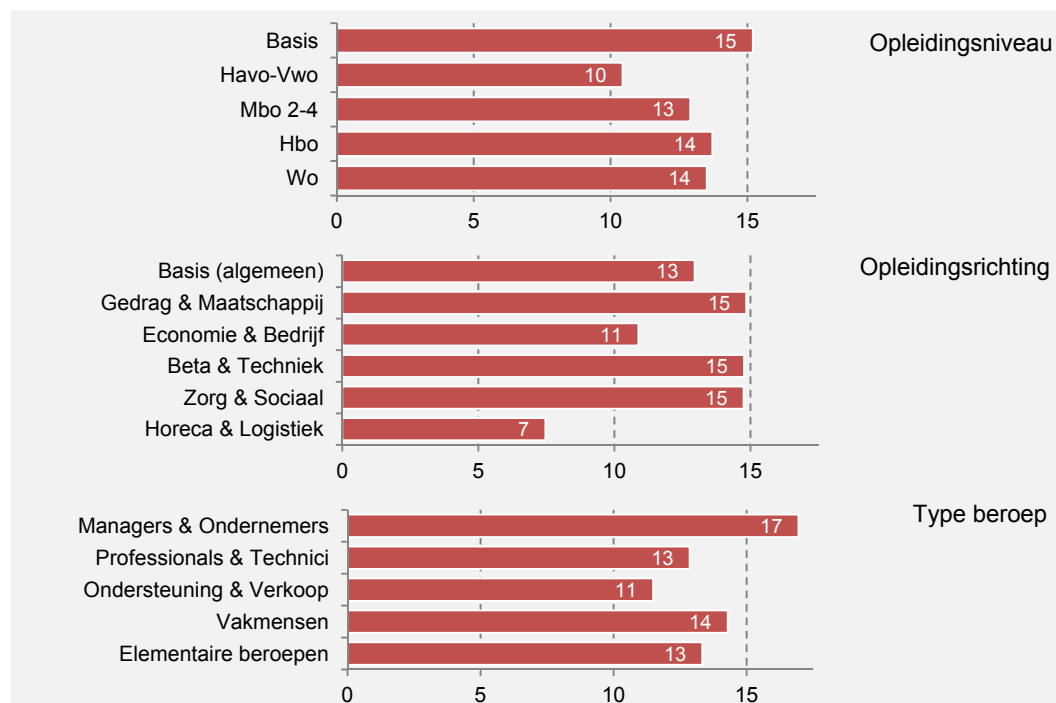
Bron: CBS (2011e) en CBS (2011f), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Zijn er grote verschillen in uitstroom tussen verschillende typen werkenden?

Figuur 3.11 geeft de VUI per categorie weer voor opleidingsniveau, opleidingsrichting en type beroep. De mate van vergrijzing is niet gelijk voor de verschillende categorieën binnen deze kenmerken.

- Zowel de laagst-opgeleide als hoogopgeleide werkenden kennen een bovengemiddelde mate van vergrijzing.
 - Dat de laagopgeleiden (met alleen een basisopleiding) relatief oud zijn is niet verrassend en heeft te maken met het cohort-effect. Oudere werknemers hebben in hun jeugd vaak minder onderwijs genoten dan de jonge generaties die nu op de arbeidsmarkt instromen.
 - De relatief hoge VUI voor hoger opgeleiden kan niet verklaard worden door cohort effecten. Dan zou het de VUI juist lager dan gemiddeld moeten zijn. Een betere verklaring is dat hoger opgeleide werkenden werken langer doorwerken dan lager opgeleiden en minder snel met pensioen gaan.
- Ook naar opleidingsrichting zijn er grote verschillen. Werkenden met een achtergrond in economie & bedrijf en horeca & logistiek zijn relatief jong. Voor een deel zijn deze opleidingen gerelateerd aan de dienstensector. De dienstensector is pas de laatste decennia hard gegroeid en dus ook de opleidingen die daar specifiek bijhoren.
- Ook naar type beroep is er veel variatie. Uiteraard zijn managers relatief oud. Om in zo'n positie te komen is vaak veel ervaring nodig, zeker in het geval van opvolging. Ook blijkt uit de Figuur dat de VUI van vakmensen (vaak met een ambachtelijk beroep) net iets boven het gemiddelde ligt.

Figuur 3.11 Vergrijzing niet evenredig naar verschillende kenmerken werkende (VUI voor MRA in 2009, in %)

Bron: CBS (2011e), bewerking SEO Economisch Onderzoek

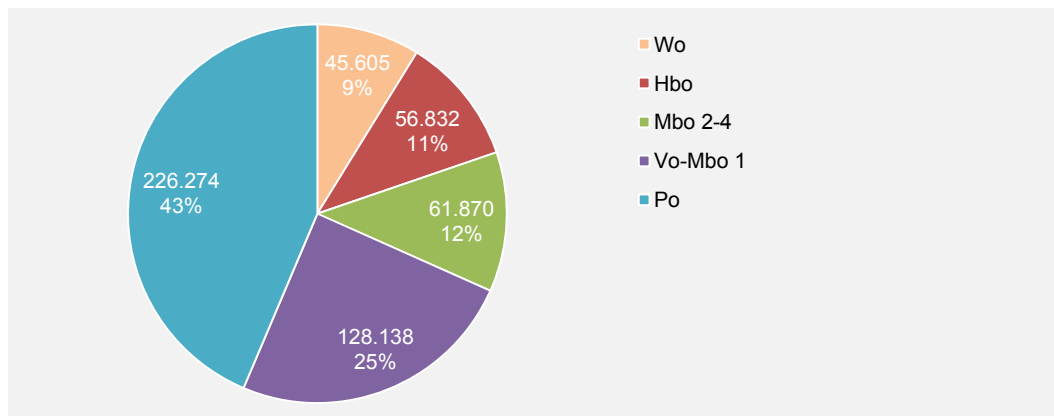
3.3 In de pijplijn: scholieren en studenten

Waar de paragraaf over de vergrijzing informatie geeft over de ‘natuurlijke’ toekomstige uitstroom geven cijfers over de huidige populatie scholieren en studenten inzicht in de ‘natuurlijke’ instroom. In deze paragraaf wordt een beeld gegeven van hoeveel personen woonachtig in de Metropoolregio momenteel onderwijs volgen en op welk niveau en welke richting. Uiteraard is dit slechts indicatief, het is onmogelijk om op basis van deze data te zeggen hoeveel mensen er de komende jaren vanuit het onderwijs de arbeidsmarkt betreden en wat hun kwalificaties zijn. Wie er over vijf of zes jaar in de MRA werken hoeven hier nu helemaal niet te wonen, door verhuizing of pendel zullen er ook mensen van buiten de regio in de MRA een baan vinden. Tegelijkertijd zal een deel van de huidige woonachtigen de regio verlaten of buiten de MRA een baan vinden. Cijfers over een dergelijke dynamiek zijn niet voorhanden.

Trends in populaties naar opleidingsniveaus

Volgens het CBS telde de Metropoolregio in het afgelopen schooljaar (2010-2011) bijna 520 duizend scholieren en studenten. Het grootste deel van daarvan is te vinden in het primair onderwijs (po) en het voortgezet onderwijs (vo) plus mbo 1, zie Figuur 3.12. Echter deze studenten en scholieren zijn vanuit een arbeidsmarktperspectief het minst interessant. Het voltooien van deze opleidingen levert geen startkwalificatie op, het gros van deze scholieren en studenten zal doorstromen naar vervolgonderwijs in het middelbaar beroeps of hoger onderwijs. Daarom zal in het vervolg van deze paragraaf studenten in po en vo-mbo 1 buiten beschouwing worden gelaten.

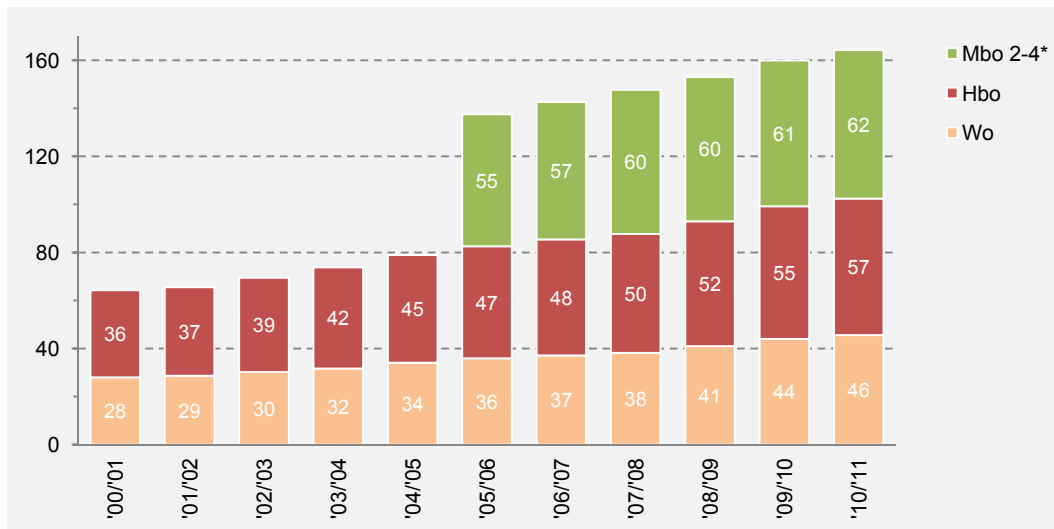
Figuur 3.12 Samenstelling studenten en scholieren naar onderwijssoort woonachtig in MRA (schooljaar 2010-2011), aantallen (x 1.000)

Bron: CBS (2011d) Leerlingen en studenten naar woongemeente, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Deelname aan vervolgonderwijs is in het afgelopen decennium hard gegroeid, zie Figuur 3.13. Het aantal studenten in het hbo als wo heeft een grote sprong gemaakt van respectievelijk 36 en 28 duizend studenten in het schooljaar 2000-2001 tot 57 en 46 duizend in 2010-2011. Ook in het mbo 2-4 is sprake van een gestage groei.

Figuur 3.13 Ontwikkeling studentenaantallen in de MRA (schooljaren 2000-2001 tot en met 2010-2011), aantallen (x 1.000)

Bron: CBS (2011d) Leerlingen en studenten naar woongemeente, bewerking SEO Economisch Onderzoek
 * Mbo 2-4 pas beschikbaar vanaf studiejaar 2005-2006

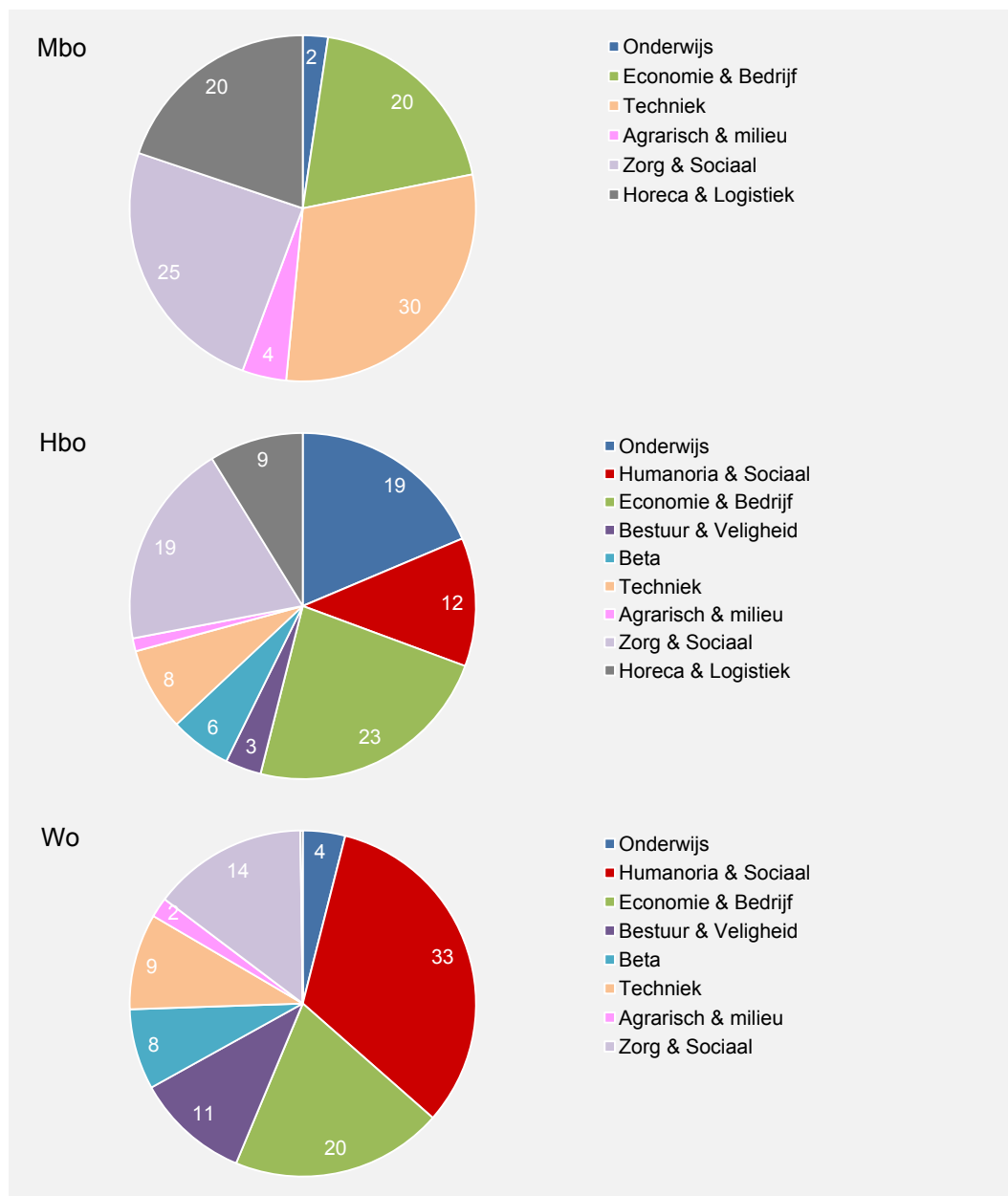
Van techniek naar economie? Ontwikkelingen in studierichting

Net zo belangrijk als het aantal studenten in het onderwijs, zijn de aantal per opleidingsrichting. Doen er voldoende mensen een bètatechnische opleiding? Zijn er genoeg studenten die een zorgopleiding volgen? Of studeert iedereen tegenwoordig bedrijfskunde of commerciële economie? Figuur 3.14 presenteert de verdeling over de richtingen per opleidingsniveau zoals die gelden in Nederland (deze cijfers zijn jammer genoeg niet beschikbaar voor de MRA-regio).

- De meeste mbo'ers doen een opleiding van technische aard, zo'n 30 procent. Andere populaire richtingen zijn zorg, administratieve studies en overige dienstverlenende opleidingen.
- Op hbo-niveau zijn financieel-administratieve (23 procent) en zorg-opleidingen (19 procent), net als bij het mbo, ook populair. Daarnaast worden pabo-opleidingen en andere pedagogische opleidingen relatief veel gevolgd.
- Op wo-niveau zijn opleidingen in het cluster humanoria & sociaal⁹ het meest populair, zoals bijvoorbeeld geschiedenis, sociologie en communicatiewetenschappen. Daarnaast worden opleidingen als economie en bedrijfskunde veel gevolgd.
- Bètatechnische opleidingen worden relatief het meest gevolgd op mbo-niveau (30 procent), maar zijn ook nog prominent op hbo en wo-niveau.
- Ten slotte, het aantal studenten met opleidingrichting Zorg varieert tussen 14 en 25 procent en is daarmee aanzienlijk.

⁹ Humanoria & sociaal is een cluster van opleidingen als (klassieke) taal en letterkunde, geesteswetenschappen, sociale en politieke wetenschappen, journalistiek en aanverwante opleidingen

Figuur 3.14 Verdeling leerlingen/studenten studiejaar 2010/2011 naar opleidingsrichting per onderwijsniveau (voor respectievelijk mbo 2-4, hbo, wo)

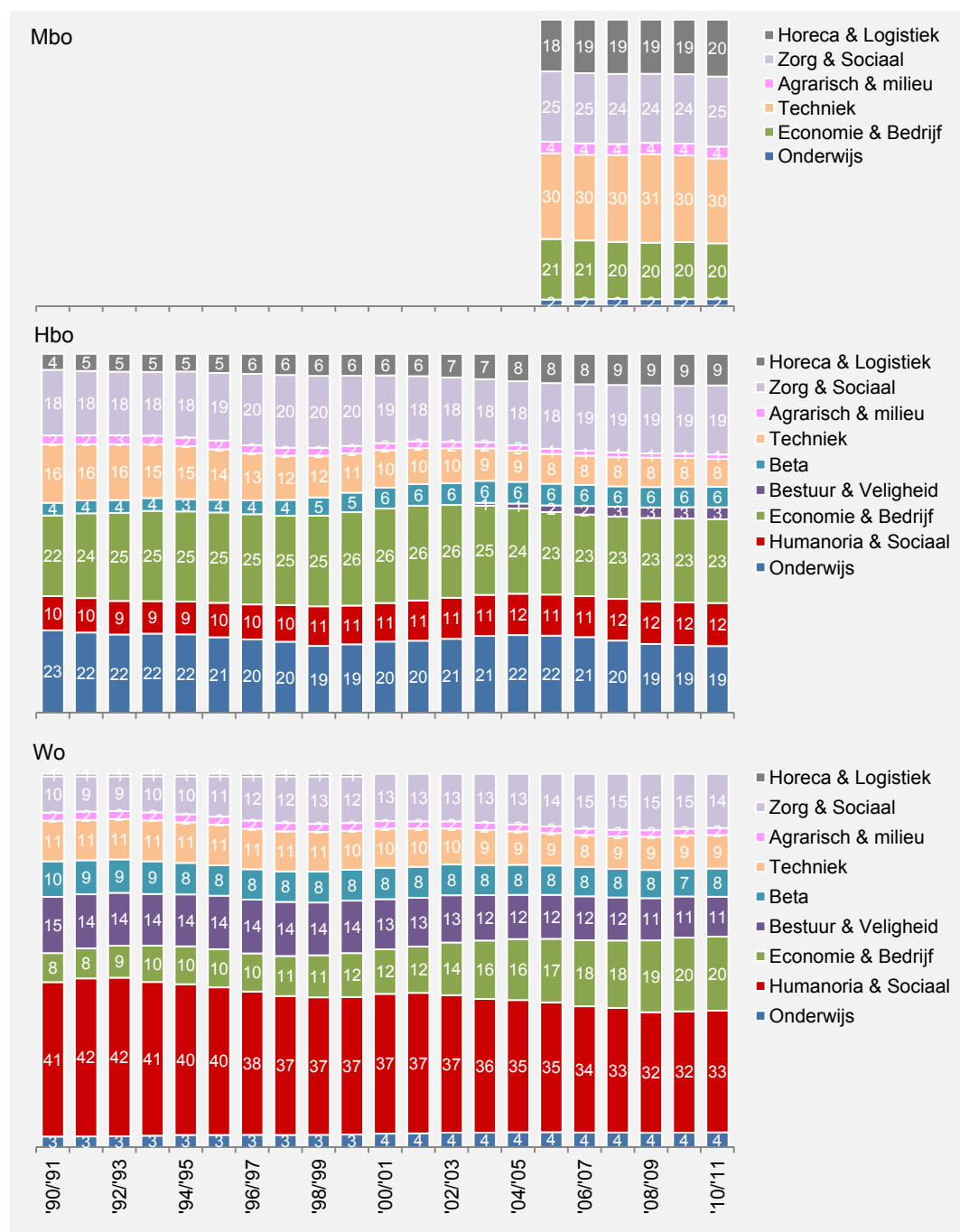
Bron: CBS (2011c), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Een historisch perspectief laat ontwikkelingen zien waarmee men rekening dient te houden in de toekomst. Figuur 3.15 geeft een beeld van de ontwikkeling van studiekeuzes in de laatste twee decennia

- Voor het niveau mbo 2-4 is er helaas geen tijdreeksdata beschikbaar. In de afgelopen vijf jaar is daar weinig ontwikkeling.
- Op hbo niveau valt de daling, zelfs halvering, van het aandeel techniek op. Stijgers zitten in de bèta-hoek (als gevolg van de ICT-ontwikkelingen), bestuur & veiligheid (een nieuwe richting) en overige dienstverlening (horeca & logistiek).

- Op wo-niveau is de richting economie & bedrijf de grootste stijger, maar ook het aandeel van de zorgopleidingen is met 50 procent gegroeid. Deze groei is ten koste gegaan van de aandelen van de richtingen in de gedrag & maatschappij hoek en voor een klein deel bèta en techniek.

Figuur 3.15 Ontwikkeling verdeling opleidingsrichtingen schooljaren 1990-'91 t/m 2010/'11 per opleidingsniveau in Nederland, aandelen in % (voor respectievelijk mbo 2-4, hbo, wo)

Bron: CBS (2011c), bewerking SEO Economisch Onderzoek

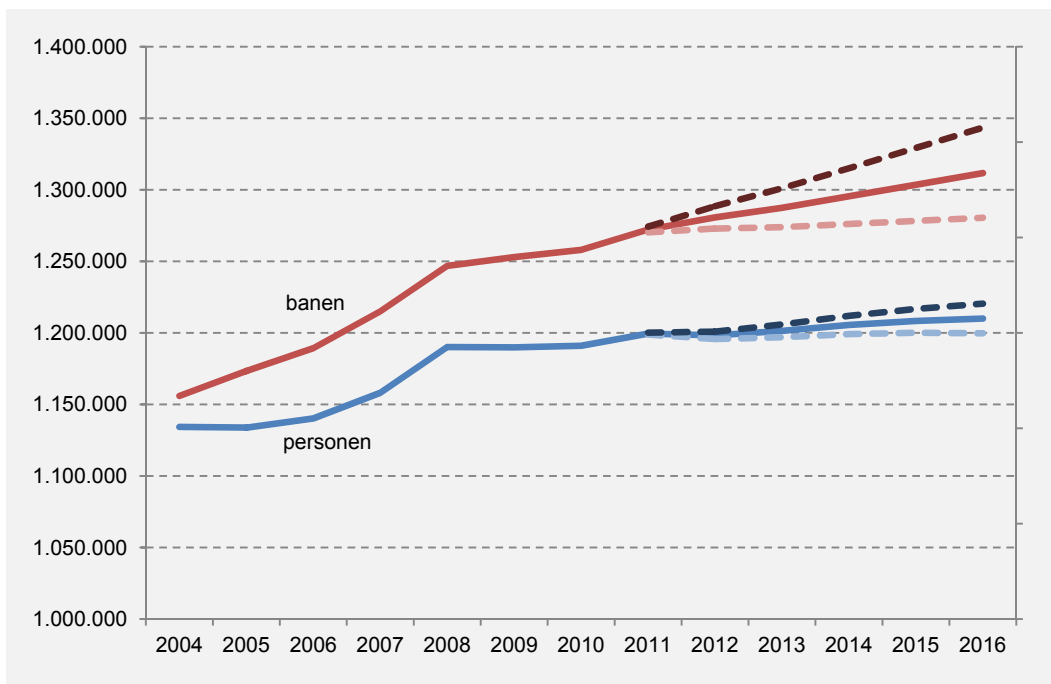
4 Knelpunten op de arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt komen de vraag naar arbeid (banen) en het aanbod van arbeid (mensen) bij elkaar. Vraag en aanbod sluiten niet altijd goed op elkaar aan. Voor de Metropoolregio Amsterdam wordt voor de komende jaren een langzaam krappere arbeidsmarkt verwacht, met een steeds grotere inkomende pendel. Tot slot sluit dit hoofdstuk af met een eerste poging ook kwalitatieve knelpunten in kaart te brengen door de zowel arbeidsvraag als uitstroom uit onderwijs gedifferentieerd naar opleidingsniveau te confronteren. Dit is eerder een 'heroïsche' rekenkundige exercitie dan een solide prognose. Niettemin worden uitdagingen goed in kaart gebracht.

4.1 Banengroei versus bevolkingsgroei

In hoofdstuk 2 is, op basis van drie scenario's, een toename van de vraag naar arbeid in de Metropoolregio tussen 2010 en 2016 voorspeld. Die toename ligt tussen 1,8 en 6,8 procent, ofwel tussen 22.000 en 85.000 banen. Hoofdstuk 3 voorspelt een groei van de werkzame bevolking tot 2016 met 13.000 tot 44.000 werkenden (zie Figuur 4.1). De conclusie luidt dat het waarschijnlijk is dat de arbeidsmarkt van de Metropoolregio de komende jaren krappere gaat worden, maar dat de mate waarin dat gebeurt grotendeels afhangt van de economische groei.

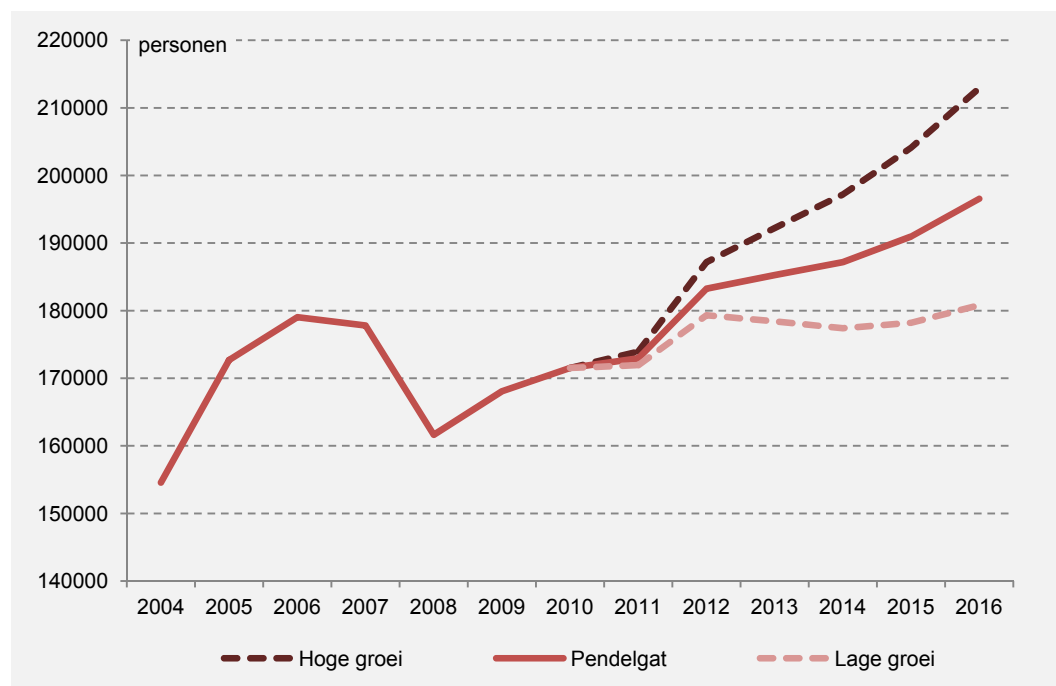
Figuur 4.1 Aantal banen groeit komende jaren waarschijnlijk sterker dan aantal werkenden

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

Figuur 4.2 toont de ontwikkeling van het ‘netto pendelgat’, het verschil tussen het aantal banen in de Metropoolregio en het aantal werkzame ingezetenen, zoals gerealiseerd tussen 2004 en 2010, en met een verwachting voor de periode 2011-2016.¹⁰ Het pendelgat is sterker gestegen tijdens de economische groei in de periode 2004-2006, tot een maximum van 179.000. Door een stagnatie in het aantal banen in aanloop van de economisch crisis van 2008-2009 daalt het pendelgat in 2008 tot 162.000. Sindsdien loopt het pendelgat weer langzaam op tot 172.000 in 2010. De verwachting is dat het pendelgat de komende jaren ongeveer gelijk zal blijven of zal toenemen. In het economisch minst optimistische scenario blijft er een pendelgat bestaan van rond de 175.000 tot 2016. In dat scenario neemt het aantal banen en het aantal werkende ingezetenen in de Metropoolregio in dezelfde mate toe. In de andere twee scenario's stijgt de vraag naar arbeid sneller dan het aanbod van personen uit de Metropoolregio en neemt het pendelgat dus toe. In het meest optimistische scenario van economische groei loopt het pendelgat tot 2016 op tot ongeveer 215.000. Met een mogelijke groei van het pendelgat betekent dit dat de Metropoolregio in de toekomst moet concurreren met omliggende regio's om mensen aan te trekken. Maar ook de regio's waar de extra pendelaars vandaan moeten komen kampen met een mogelijk tekort aan arbeidsaanbod. Mocht het de Metropoolregio niet lukken om de behoefte aan extra pendelaars te vullen dan leidt dat eerst tot langdurig openstaande vacatures en uiteindelijk tot het verdwijnen van de arbeidsplaats.

Figuur 4.2 Pendelgat (banen in de Metropoolregio – werkende ingezetenen) blijft groeien

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

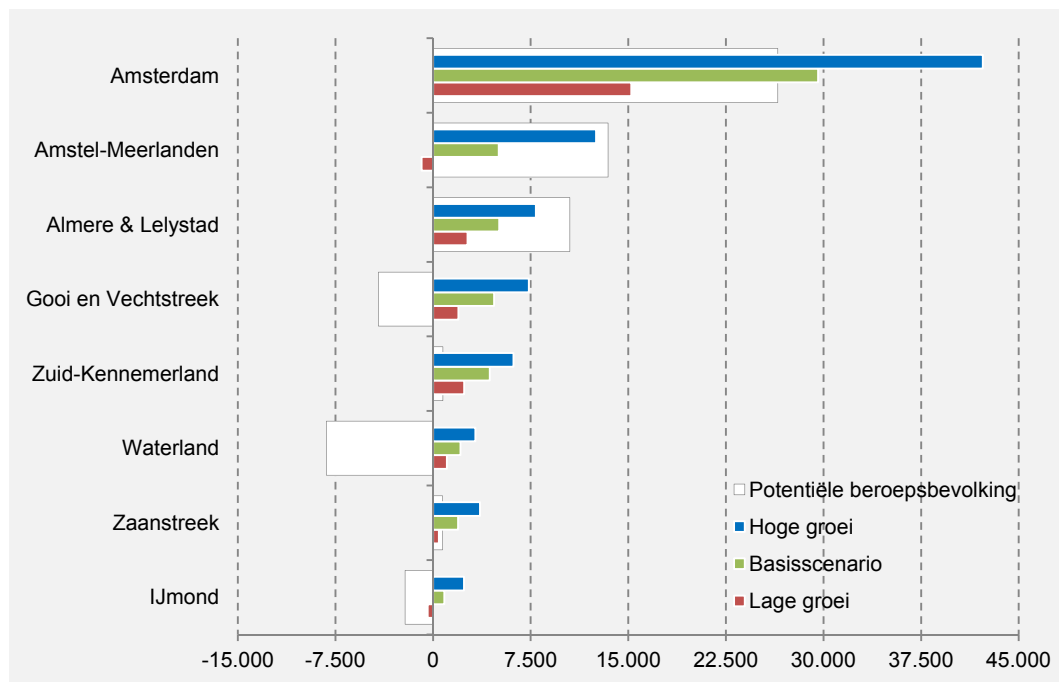
¹⁰ Let wel, dit betreft het netto saldo van het aantal mensen dat van buiten de Metropoolregio zal moeten komen, om het aantal banen in de regio in te kunnen vullen. Naarmate er meer ingezetenen van de Metropoolregio werk buiten de regio vinden, zal de inkomende stroom navenant groter moeten zijn

4.2 Regionale spanningen

Dit onderzoek gaat uit van ontwikkelingen in sectoren, die op basis van proportionaliteit worden toegerekend aan subregio's binnen de Metropoolregio. Daarbij wordt geen rekening gehouden met een mogelijke relocatie van productie bij bestaande bedrijven, of met asymmetrische verhoudingen tussen bedrijfsbeëindigingen en bedrijfsoprichtingen tussen subregio's. Binnen deze beperking laat Figuur 4.3 zien dat vooral buiten Amsterdam, de Amstel-Meerlanden, Almere en Lelystad sprake is van een groter wordende discrepantie tussen arbeidsvraag en arbeidsaanbod. Zo groeit het aantal banen in de Gooi- en Vechtstreek tot 2016 met 2000 tot 7400 banen, terwijl de potentiële beroepsbevolking met ruim 4000 personen afneemt. Waarbij moet worden aangetekend dat niet de hele potentiële beroepsbevolking werkt. De grootste absolute daling van de potentiële beroepsbevolking wordt verwacht in Waterland, met 8200 personen tot 2016, terwijl het aantal banen naar verwachting zal toenemen met 1100 tot 3200. De lokale arbeidsmarkt wordt hier de komende jaren dus aanzienlijk krappere.

Wanneer de economische groei aantrekt, ontstaat ook in Amsterdam een aanzienlijke discrepantie tussen de ontwikkeling van arbeidsvraag en arbeidsaanbod. In het scenario voor hoge economische groei stijgt het aantal banen tot 2016 met 42.000, waar een groei van de potentiële beroepsbevolking van 'slechts' 26.000 tegenover staat. De onzekerheid over de exacte economische groei in de komende jaren zorgt hier voor een grote mate van onzekerheid over de discrepantie tussen vraag- en aanbodontwikkeling, en dus over de ontwikkeling van de werkloosheid en pendel. Almere en Lelystad en de Amstel-Meerlanden zijn de enige subregio's waar in alle gehanteerde scenario's de groei van de potentiële beroepsbevolking de groei van het aantal banen te boven gaat.

Figuur 4.3 In Amsterdam de grootste discrepantie tussen banengroei en bevolkingsgroei

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op cijfers van CBS (2011a) en LISA (2011)

4.3 Een glimp van de toekomst: arbeidsvraag naar opleidingsrichting en uitstroom uit onderwijs

Niet iedereen is geschikt voor elke baan. Ook wanneer het aantal vacatures groter is dan het aanbod van werkzoekenden, zijn er werkzoekenden die niet aan een baan komen en vacatures die onvervuld blijven. Dit is een **kwalitatief knelpunt**, de aangeboden kwaliteiten van de werkzoekenden aan de aanbodkant en gevraagde competenties in de vacatures aan de vraagkant komen niet overeen.

Een uitdagend rekenmodel

Op basis van de kwalitatieve gegevens uit Hoofdstuk 3 is het mogelijk deze kwalitatieve knelpunten te schetsen. Is er voldoende uitstroom uit het onderwijs in de MRA om de uitbreidings- en vervangingsvraag te accommoderen? Aan het eind van deze paragraaf wordt de confrontatie gepresenteerd, maar let op de resultaten zijn slechts indicatief. De data is niet voldoende gedetailleerd en het gebrek aan dynamiek maken het rekenmodel onvoldoende geschikt voor daadwerkelijke voorspellingen. De resultaten sluiten kwantitatief ook niet 1-op-1 aan bij de uitkomsten uit het model in Hoofdstukken 1 en 2 en de numerieke knelpunten uit voorgaande paragrafen. Dit komt door een serie 'heroïsche' veronderstellingen, waaronder:

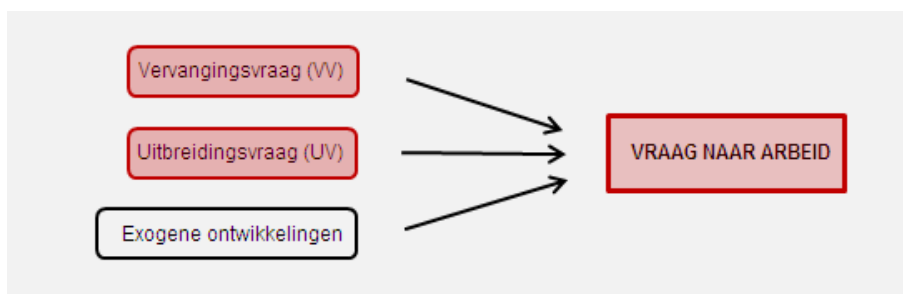
- de arbeidsparticipatiegraad constant blijft
- werkenden verlaten de arbeidsmarkt van de MRA alleen vanwege pensioen
- nieuwe instroom bestaat uitsluitend uit geslaagden die momenteel woonachtig zijn in de MRA. Bovendien alle schoolverlaters gaan ook aan de slag in de Metropoolregio, er is geen uitpendel

Dergelijke veronderstellingen stroken niet met de (economische) realiteit. Echter de dynamiek op de arbeidsmarkt is te complex voor een gestileerd model. Meer realisme vergt veel meer informatie over *matching* op de arbeidsmarkt. Dergelijke informatie is nog onvoldoende voorhanden. Toch geven de resultaten een duidelijk signaal en dienen ze als interessant startpunt voor verdere discussie.

Vraag naar arbeid

De toekomstige vraag naar arbeid kan in algemene termen worden gezien als een optelling van de vervangingsvraag en de uitbreidingsvraag. De *uitbreidingsvraag* is de extra vraag naar arbeid die volgt uit ontwikkelingen in productie. Wanneer een bedrijf of sector groeit creëert dit extra werkgelegenheid bovenop het bestaande personeelsbestand. Omgekeerd kan krimp in een sector een daling van de werkgelegenheid tot gevolg hebben. Daarnaast verlaten er ook werkenden de arbeidsmarkt vanwege uitstroom naar pensioen. Wil men het personeelsbestand op hetzelfde niveau houden, dan zullen deze moeten worden vervangen door nieuwe instroom op de arbeidsmarkt. Dit is de *vervangingsvraag*. Daarnaast zijn er ook allerlei exogene factoren zoals technologische ontwikkeling, proces-innovatie, beleid en veranderingen in de organisatie van werk die de vraag naar arbeid beïnvloeden. Zulke exogene veranderingen zijn moeilijk te voorspellen en worden in het model niet meegenomen. In de berekeningen gaan we uit van de huidige samenstelling van de personeelsbestanden in de bedrijven. Zie Figuur 4.4 voor een schematische weergave.

Figuur 4.4 De vraag naar arbeid als optelling van drie factoren

In het rekenmodel wordt verondersteld dat de samenstelling van de uitbreidingvraag hetzelfde is als het huidige personeelsbestand. Bij de vervangingsvraag wordt verondersteld dat werknemers die uittreden, worden vervangen door werknemers die (vaak) hoger zijn gekwalificeerd. Nieuwe generaties schoolverlaters beschikken immers over gemiddeld hogere kwalificaties dan de generaties die nu de arbeidsmarkt verlaten.

Uitbreidingsvraag

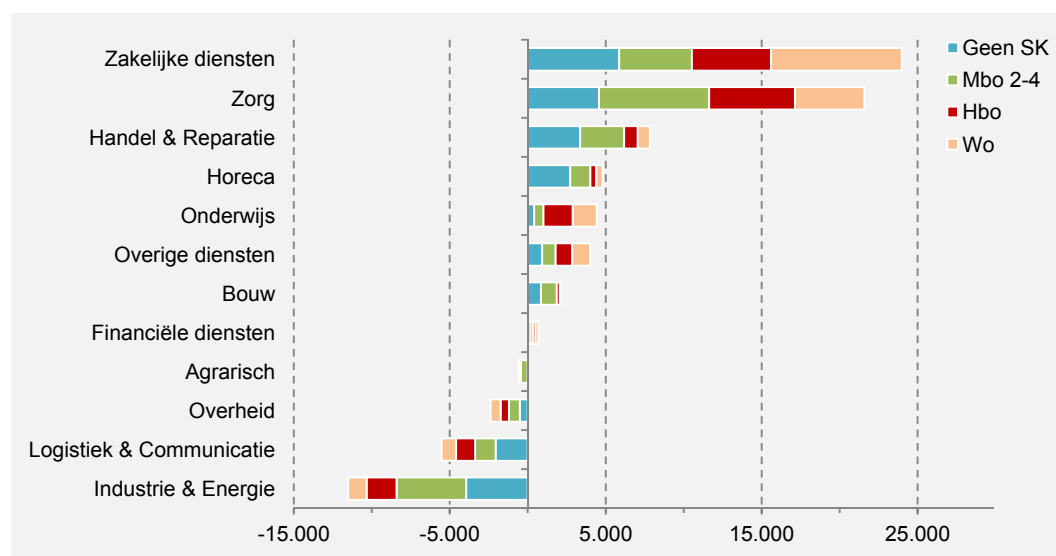
Input voor het bepalen van de uitbreidingsvraag (naar werkenden) zijn de resultaten van het basisscenario uit het eerste hoofdstuk. Hierin zijn projecties gemaakt de groei van het aantal banen per sector voor de periode 2010-2016. Op basis van deze cijfers kan de groei van het aantal werkenden worden berekend. Via de gegevens uit Hoofdstuk 3 kan deze groei vervolgens worden gespecificeerd naar opleidingsniveau, zie Figuur 4.5. Let wel, hierbij geldt dat de samenstelling naar opleidingsniveau gelijk blijft over de gehele periode. In werkelijkheid zouden technologische ontwikkelingen en veranderingen in de organisatie van werk bijvoorbeeld juist voor relatief meer vraag naar hoogopgeleiden kunnen leiden en veel minder behoefte aan werkenden zonder enige startkwalificatie.

Het basisscenario verwacht dat in de komende zes jaar in de meeste sectoren de productie toeneemt. In totaal zal de werkgelegenheid daarom groeien met ongeveer 49 duizend werkenden, equivalent aan de 53 duizend extra banen uit Hoofdstuk 1.¹¹ De vraag naar academici is het grootst, 14 duizend (niet weergegeven). De resterende vraag is bijna evenredig verdeeld; naar mbo'ers en hbo'ers beide iets meer dan 11 duizend en 12 duizend zonder startkwalificatie.

De vraag naar arbeid is het grootst in de zakelijke dienstverlening en zorgsector. Figuur 4.5 laat zien dat de uitbreidingsvraag in de zorg groot is voor alle opleidingsniveaus, maar het grootst naar werkenden met een Mbo 2-4 diploma. Ook in de zakelijke dienstverlening is er vraag naar werkenden op alle niveaus, maar vooral naar wo-opgeleiden. In sectoren handel en reparatie en in de sector horeca is voornamelijk vraag naar werkenden met een basis of middelbare kwalificatie. Tegelijkertijd is er in een aantal sectoren ook sprake van krimp. Vooral in de sectoren industrie, overheid en vervoer zal de werkgelegenheid afnemen.

¹¹ Het aantal banen en werkenden kan iets afwijken door verschillen in definities tussen LISA en het CBS en door het feit dat één persoon meerdere kleine banen heeft. De groei in LISA-banen is vertaald naar CBS-werkenden aan de hand van de verhouding tussen banen en werkenden per sector in 2009.

Figuur 4.5 Uitbreidingsvraag 2011-2016 per sector naar opleidingsniveau [SK = startkwalificatie]

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

Vervangingsvraag

Naast de uitbreidingsvraag, wordt de toekomstige vraag naar arbeid ook bepaald door de vervangingsvraag. Uit paragraaf 3.2 blijkt dat in de MRA iets meer dan 13 percent van de werkenden 55 jaar of ouder is. Een groot deel van deze oudere werkenden zullen in de komende zes jaar met pensioen gaan. Er zijn grote verschillen per sector, zie Figuur 3.10. De uitstroom naar pensioen resulteert in een vraag naar arbeid, immers de posities van de uittredende werkenden moeten worden opgevuld om de productie op niveau te houden. Op basis van de gegevens uit Hoofdstuk 3 kan ook de vervangingsvraag worden gedifferentieerd naar opleidingsniveau. Bij het bepalen van de vervangingsvraag (naar opleidingsniveau) gelden de volgende aannames:

- Van de huidige 55 tot 65 jarigen zal in de periode 2010-2016 driekwart de arbeidsmarkt verlaten, dit heeft vooral te maken met vervroegd pensioen.¹²
- Niet altijd zullen uittredende werkenden worden vervangen door een jonge werknemer met dezelfde diploma's. Een uittredende werknemer met een mbo- (of mts-)diploma heeft veel ervaring en zijn plek moet wellicht worden opgevuld door een nieuwe jongere werknemer met een hbo-diploma.¹³ Door gebrek aan empirisch onderzoek wordt uitgegaan van het volgende:
 - 20% van de uittredende werkenden zonder startkwalificatie wordt vervangen door iemand zonder startkwalificatie, de rest door een intredende mbo'er
 - 60% van de uittredende mbo'ers wordt vervangen door mbo'ers, de rest door hbo'ers
 - 85% van de uittredende hbo'ers wordt vervangen door hbo'ers, de rest door wo'ers
 - alle uittredende wo'ers worden vervangen door een wo'ers

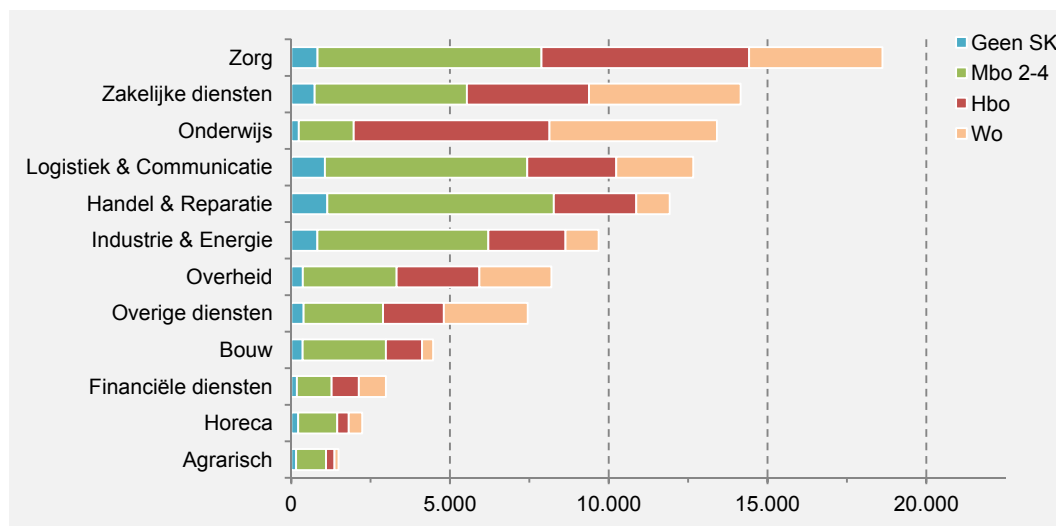
¹² Hierover bestaat voor de MRA of Nederland geen goede schatting. Daarom is een ad-hoc schatting gemaakt ingegeven door de huidige verdeling van de werkenden naar leeftijd binnen de groep 55 plussers en de gemiddelde uittrede-leeftijd naar pensioen. Dergelijke cijfers zijn verkregen via CBS Statline.

¹³ Let op, dit is uitdrukkelijk niet altijd het geval. Werkenden kunnen ook binnen het bedrijf doorschuiven. Oudere werknemers worden vervangen door mindere ouderen. Hun plek wordt weer opgevuld door jongeren. Zo ontstaat er naar een aantal verschuivingen weer ruimte voor een nieuwe jonge werknemer met dezelfde kwalificatie (als de uittredende naar pensioen) zonder ervaring.

Figuur 4.6 laat zien dat de vervangingsvraag het grootst is in de zorg. Dit komt niet zozeer omdat de vergrijzing (VUI) daar zeer hoog is, maar omdat het aantal werkenden in die sector groot is. In het onderwijs is de vraag ook groot, voor een deel een resultante van de hoge mate van vergrijzing in het lerarenkorps. Omgekeerd is de hoge mate van vergrijzing in de agrarische sector in aantallen minder rampzalig, de sector is niet heel groot. Net als Figuur 4.5 geeft ook Figuur 4.6 mooi weer hoe de vervangingsvraag is verdeeld over de opleidingsniveaus. Zo noodzaakt de hoge vervangingsvraag in het onderwijs veel hoogopgeleiden, terwijl in bijvoorbeeld de bouw er vooral vraag zal zijn naar middelbaar opgeleiden.

De totale vervangingsvraag naar werkenden als gevolg van uittrede naar pensioen zal volgens het gestileerde rekenmodel uitkomen op bijna 110 duizend personen: plusminus 45 duizend mbo'ers, 55 duizend hoogopgeleiden en ongeveer 7 duizend werkenden zonder startkwalificatie.

Figuur 4.6 Vervangingsvraag 2011-2016 per sector naar opleidingsniveau [SK=startkwalificatie]

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

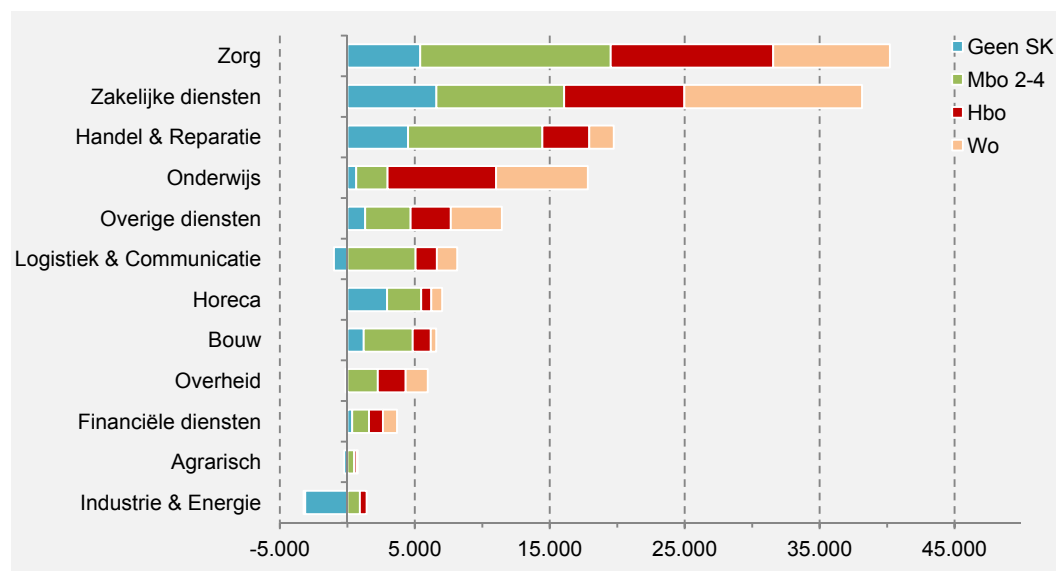
Totale vraag naar arbeid

De uitbreidingsvraag (Figuur 4.5) en vervangingsvraag (Figuur 4.6) bij elkaar opgeteld geeft uiteindelijk de totale vraag naar arbeid voor 2010-2016, zie Figuur 4.7. Daarmee zijn de voorspellingen aan de vraagzijde compleet. Per saldo is de totale vraag in de MRA volgens het rekenmodel iets meer dan 155 duizend: 40 duizend academici, 43 duizend hbo'ers, 55 duizend mbo'ers en 18 duizend zonder kwalificatie (niet weergegeven). De netto-vraag naar werkenden met een startkwalificatie (ten minste mbo 2-4) is dus 137 duizend.

Figuur 4.7 laat ook zien hoe de vervangingsvraag de daling van de werkgelegenheid in krimpsectoren, zoals de industrie, opvangt. Door de verwachte daling van de productie in de industrie zijn er uiteindelijk 11.000 minder werkenden nodig in die sector, zie Figuur 4.5. Tegelijkertijd stromen daar naar verwachting meer dan 9.500 werkenden uit naar pensioen, zie Figuur 4.6. In 2016 zullen er daarom nog maar 1.500 werkenden te veel zijn en een baan in andere sectoren moeten vinden (zonder extra instroom vanuit onderwijs).

Tegelijkertijd demonstreert Figuur 4.7 dat de vraag naar arbeid ongelijk verdeeld is. Ondanks de krimp heeft de sector industrie nog steeds behoefte aan werkenden met een mbo 2-4 of hbo-opleiding. De krimp in de industrie treft dus vooral werkenden zonder startkwalificatie en de academici. Een kwalitatieve analyse laat dus zien dat er in een sector overschotten en tekorten naast elkaar kunnen bestaan.

Figuur 4.7 Vraag naar arbeid 2011-2016 per sector naar opleidingsniveau [SK=startkwalificatie]

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

Uitstroom uit onderwijs naar arbeidsmarkt

De zojuist berekende vraag naar arbeid kan op verschillende manieren worden vervuld. Er kan worden geschoven binnen sectoren – er zijn namelijk overschotten in de krimpsectoren – maar er is sprake van een netto-vraag van meer dan 155.000 werkenden (waarvan 137.000 met startkwalificatie). Eén bron van ‘nieuw’ aanbod is het onderwijs. Uit de gegevens (Figuur 3.12) in paragraaf 3.3 blijkt dat er in het schooljaar 2010-2011 meer dan 500.000 studenten en scholieren wonen in de MRA, waarvan zo’n 164.000 in vervolgonderwijs leidend tot een startkwalificatie.

Niet alle opleidingen hebben een even lange duur. De duur van een mbo opleiding is korter dan een academische opleiding. Bovendien, op papier duren de meeste opleidingen ook geen vijf jaar. Dit betekent dat de uitstroom uit het onderwijs in de periode 2010-2016 zelfs hoger is dan het huidige aantal studenten. Wel geldt dat door studievertraging de duur aanzienlijk langer kan zijn én is er sprake van uitval. Bovendien zal ook niet iedereen die uiteindelijk een diploma haalt direct beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld vanwege een verdere vervolgonderwijs. Wat is dan de uitstroom uit onderwijs naar de arbeidsmarkt in de periode 2010-2016?

Tabel 4.1 en Figuur 4.8 geven een overzicht. Er gelden wel een aantal veronderstellingen:

- Alle studenten woonachtig in de MRA gaan hier ook aan de slag.
- Er is geen rekening gehouden met veranderingen in de omvang van cohorten studenten, wanneer een opleiding 4 jaar duurt, dan is de uitstroom in de periode 2010-2016 gelijk aan anderhalf maal (6 jaar/4 jaar) het aantal studenten in het schooljaar 2010-2011.
 - Echter, op alle niveaus is sprake van studievertraging. Er wordt daarom gerekend met een studieduur van 42 maanden voor mbo, 55 maanden voor hbo en 77 maanden voor wo.¹⁴
- Niet alle studenten maken hun opleiding af. Een deel van de uitvallers begint opnieuw aan een opleiding, een ander deel zal uiteindelijk zonder diploma aan de slag gaan. Dit is de 'harde uitval'. Er zijn verschillende gegevens zijn over voortijdig schoolverlaten, maar daaruit blijkt geen consensus. Het rekenmodel gaat uit van cijfers van het Ministerie van OCW.¹⁵
 - In het rekenmodel gaan we uit van een uitval van 30 procent in het mbo, 20 procent in het hbo en 10 procent in het wo. Al deze studenten zullen uiteindelijk geen officiële kwalificatie meer halen op de reguliere manier en zeker niet in een periode van zes jaar. In het rekenmodel worden zij daarom meegenomen als uitstroom zonder startkwalificatie. Zij kunnen uiteindelijk in elke sector aan de slag.
- Niet alle afstudeerders zijn direct beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Dit kan verschillende redenen hebben, onder andere een verdere vervolgopleiding. Er wordt uitgegaan van participatiecijfers van 20-25 jarigen die worden berekend voor de analyses in Hoofdstuk 1. De arbeidsparticipatie in deze leeftijdsgroep stijgt met het opleidingsniveau: 77 procent voor mbo'ers, 90 procent voor hbo'ers en 95 procent voor wo'ers
- Om de studenten te kunnen koppelen aan de verschillende sectoren of type beroepen wordt gekeken naar gegevens van starters (25-34 jarigen) op de huidige arbeidsmarkt. Van deze groep is bekend waar ze werken en wat hun kenmerken zijn. Op die manier kan worden berekend hoeveel studenten met een wo-diploma en economische richting in de verschillende sectoren terecht komen.

Tabel 4.1 presenteert het verwachte aantal studenten per niveau per richting gegeven de omvang en samenstelling van studenten in een mbo 2-4 opleiding of hoger in het schooljaar 2010-2011. De aantallen zijn per niveau gecorrigeerd (opgehoogd) met de verhouding tussen studieduur (inclusief vertraging) en de periode van 6 jaar. In totaal stromen er vanuit het onderwijs iets meer dan 189 duizend studenten de arbeidsmarkt in de periode 2010-2016, gemiddeld rond de 30 duizend per jaar. Daarvan zullen er net geen 150 duizend ook een startkwalificatie behalen; volgens het rekenmodel vallen er 42.000 studenten uit zonder startkwalificatie.

¹⁴ Cijfers voor hbo en wo op basis van statistieken van het CBS (2011b en 2011g). Voor het mbo is dit niet bekend en is de gemiddelde nominale duur van 3 jaar verlengd met een half jaar vertraging.

¹⁵ Zie <http://www.trendsinbeeld.minocw.nl/> voor rendement cijfers.

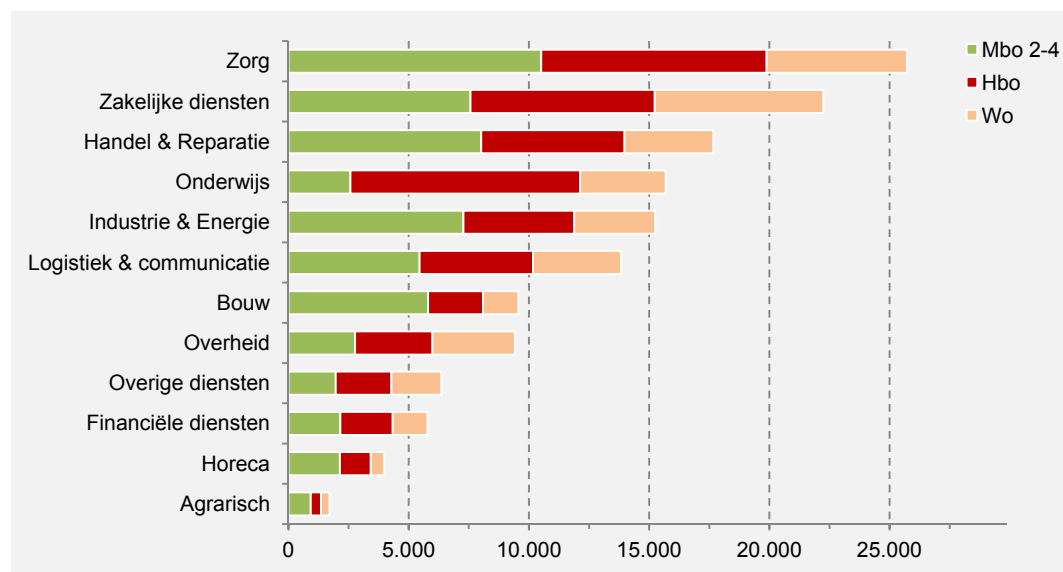
Tabel 4.1 Uitstroom uit vervolgonderwijs 2010-2016 (mbo 2-4, hbo, wo) per opleidingsniveau naar -richting

	Gedrag & Maatschappij	Economie & Bedrijf	Bèta & Techniek	Zorg & Sociaal	Horeca & Logistiek	Totaal
Geen startkwalificatie						42.000
Mbo 2-4	1.375	11.125	19.375	14.000	11.375	57.125
Hbo	18.125	12.500	7.875	10.250	4.750	53.625
Wo	17.250	7.250	6.625	5.250	125	36.500
Totaal	36.750	30.875	33.875	29.500	16.250	189.250

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

Via de cijfers van het CBS is bekend, gegeven hun opleidingsniveau en -richting, in welke sectoren starters (25-34 jaar) terecht zijn gekomen in 2009. Uitgaande van deze verdeling is het ook mogelijk de nieuwe studenten in de periode 2011-2016 te verdelen over de sectoren. Het resultaat hiervan is te zien in Figuur 4.8. Omdat in het verleden de meeste studenten hun plek hebben gevonden in de zorg en zakelijke dienstverlening, gaat het rekenmodel hier ook vanuit voor de periode 2010-2016. De confrontatie in de volgende sectie zal laten zien dat deze uitstroom in met name de krimpsectoren tot problemen kan leiden – en uiteindelijk in werkelijkheid niet op deze manier zal plaatsvinden.

Figuur 4.8 Uitstroom uit vervolgonderwijs 2011-2016 (mbo 2-4, hbo, wo) per sector naar opleidingsniveau

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

Confrontatie vraag en aanbod

De laatste stap in het rekenmodel is de confrontatie van de vraag naar arbeid en het aanbod vanuit onderwijs. Hierbij geldt een vraag met één ‘heroische’ veronderstelling: als alle studenten woonachtig in de Metropoolregio in 2011 ook daadwerkelijk hier blijven wonen, of in ieder geval hier een baan vinden, kan dan alle toekomstige vraag worden vervuld? Of zijn er knelpunten? Concreet beantwoordt dit laatste deel de volgende vraag:

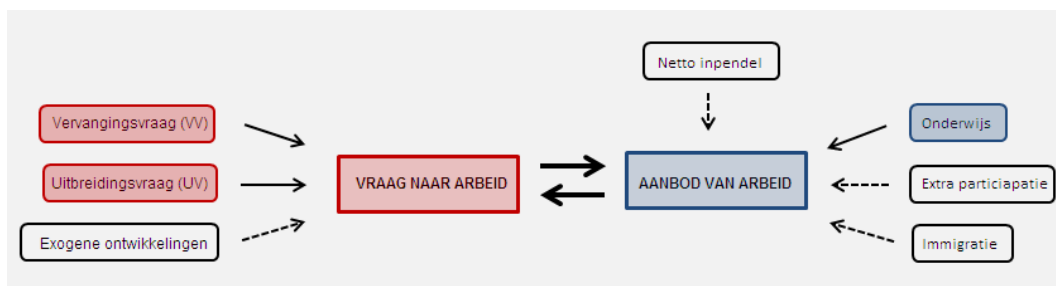
Kan de toekomstige vraag naar arbeid worden opgelost door de uitstroom uit onderwijs (2010-2016)?

Qua aantallen lijken er geen problemen, de totale uitstroom vanuit het onderwijs is groter dan de vraag naar banen. De confrontatie is echter gebaseerd op ruimhartige veronderstellingen die niet altijd realistisch zijn, zoals:

- Is het reëel dat alle studenten uit de MRA ook in de MRA een baan vinden? Dat lijkt niet het geval. Werkgevers in Den Haag of Rotterdam of zelfs buiten de Randstad zullen een deel van de MRA-studenten aantrekken.
- Er is in elk geval sprake van uitpendel. Daarentegen, zullen werkgevers in de MRA zullen studenten van buiten de Metropoolregio weten te werven. Mogelijk is de inpendel groot genoeg om de uitpendel in balans te houden.

Schematisch zien de stromen eruit zoals in Figuur 4.9. Niet alleen onderwijs, ook een verhoogde arbeidsparticipatie (zowel in uren als in personen), immigratie en inpendel van buiten de MRA kunnen het aanbod vergroten. De voorliggende confrontatie kijkt alleen naar de stromen in de ingekleurde boxen met de doorlopende pijlen. De niet-ingekleurde boxen en stippellijnen worden niet meegenomen in het rekenmodel. Zodoende geeft dit rekenmodel alleen een antwoord op de vraag of het aanbod vanuit onderwijs, wanneer deze volledig instroomt in de arbeidsmarkt van de MRA, voldoende is?

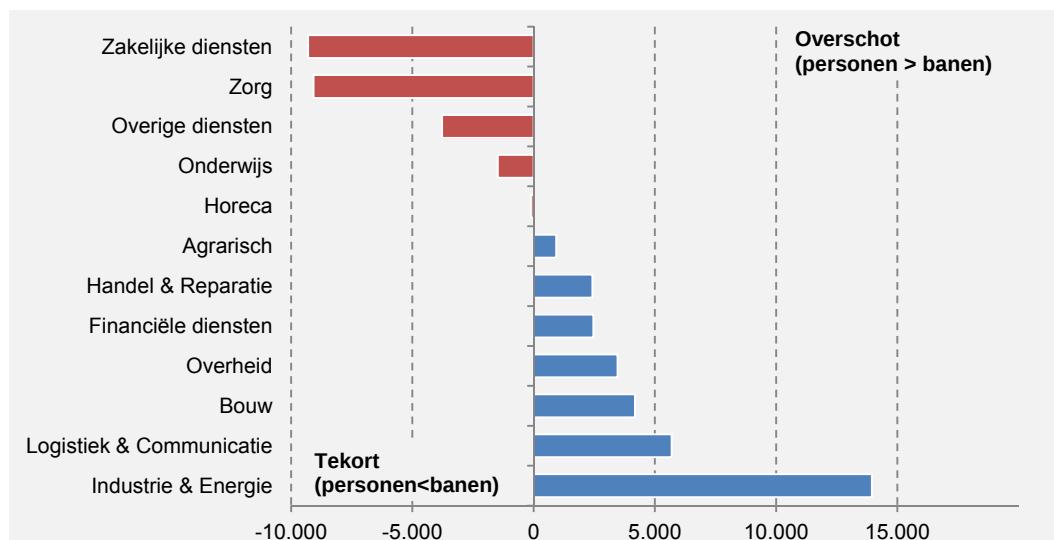
Figuur 4.9 Vraag en aanbod geconfronteerd

Figuur 4.10 en Figuur 4.11 geven het resultaat voor de confrontatie van vraag naar arbeid en uitstroom vanuit het onderwijs naar de arbeidsmarkt voor banen en studenten met een Mbo 2-4 diploma of hoger. Vraag en aanbod van hen zonder startkwalificatie wordt buiten beschouwing gelaten.

In de meeste sectoren is het aanbod (uitstroom uit onderwijs) groter dan vraag. Zeker wanneer alleen naar de totalen per sector wordt gekeken, zie Figuur 4.10. In dat geval worden er alleen tekorten verwacht in de sectoren zakelijke dienstverlening, zorg, overige dienstverlening en onderwijs.

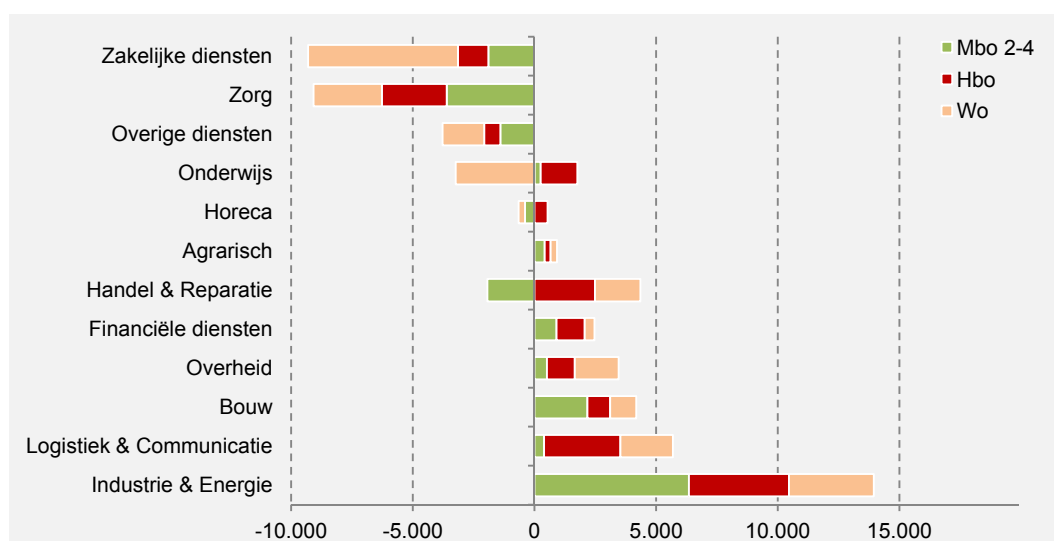
Figuur 4.10 Confrontatie voor mbo 2-4, hbo en wo 2011-2016 per sector (aanbod minus vraag, negatief getal is een tekort)

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

Figuur 4.11 maakt echter meteen duidelijk dat dergelijke informatie lang niet voldoende is. Terwijl op sectoraal niveau de sector handel en reparatie geen probleem lijkt te hebben, maakt deze Figuur duidelijk dat er daadwerkelijk een tekort aan mbo-opgeleiden wordt verwacht in de sector handel en reparatie en er tegelijk een overschot is van hoger opgeleiden.

Figuur 4.11 Confrontatie voor mbo 2-4, hbo en wo 2011-2016 per sector naar opleidingsniveau (aanbod minus vraag, negatief getal is een tekort)

Bron: Rekenmodel SEO Economisch Onderzoek, gebaseerd op CBS (2011a-2011g) & LISA (2011)

Zoals aan het begin van deze paragraaf is aangegeven is het rekenmodel indicatief en gaat er vooral een signaalfunctie van uit. Wat zijn dan de belangrijkste lessen?

- Figuur 4.11 geeft het saldo weer over alle sectoren.
 - Naar verwachting is de kans op knelpunten onder hbo'ers het kleinst (zonder rekening te houden met eventuele knelpunten per studierichting).
 - Er zullen net voldoende mbo'ers zijn, maar met zo'n klein surplus zullen er zeker tekorten zijn aan mbo'ers met een specifieke achtergrond zoals bijvoorbeeld zorg (niet weergegeven).
 - Het rekenmodel verwacht sowieso een tekort aan universitair opgeleiden.
- Het model is statisch, dat wil zeggen bij de berekeningen is uitgegaan van de verdeling van uitstroom van onderwijs naar de arbeidsmarkt zoals die was in 2009 voor jonge werkenden. De overschotten zullen zich daarom niet daadwerkelijk voordoen, immers niemand kan instromen in een sector waar geen vacatures zijn. Een concreet voorbeeld:
 - Door de krimp van de productie in de industrie zal er een overschot zijn van 14 duizend werkenden. Immers, gegeven de verdeling van jonge werkenden in 2009 zouden er vanuit het onderwijs 15 duizend starters naar industrie & energie moeten instromen, zie ook Figuur 4.8. In werkelijkheid zal dit overschot zich niet voordoen, er zijn namelijk geen arbeidsplaatsen voor deze starters. De uitdaging is dus om deze studenten op een andere plek in de economie van de Metropoolregio een baan te geven.
- Het rekenmodel laat zien dat werkgevers en opleidingsinstituten zich moeten inspannen om studenten een opleiding te geven die past bij de toekomstige vraag in de MRA. Veel minder dan in het verleden kunnen bijvoorbeeld studenten mbo techniek er vanuit gaan dat er voor hen in sectoren als industrie & energie of logistiek & communicatie een baan bestaat. Dit hoeft geen probleem te zijn, immers er zijn ook technici nodig in andere sectoren, zie ook Figuur 3.6. Echter, opleidingsinstituten moeten wel zodanig vaardigheden trainen dat deze studenten ook in andere sectoren aan de slag kunnen.
- Figuur 4.11 bevestigt de versterking van de Metropoolregio als diensteneconomie. De tekorten doen zich vooral voor in de dienstverlenende sectoren, overschotten aan de productiezijde. Deze trend zal naar verwachting doorzetten.

Enkele detailopmerkingen

- De vraag naar academici in het onderwijs zet door. Veel oudere docenten zijn wo-opgeleid en gaan met pensioen. Scholen, het Ministerie van OCW en partners zijn al bezig met het aantrekken van academici door nieuwe beloningsmaatregelen, carrièrepaden en schakeltrajecten.¹⁶
- De zakelijke dienstverlening en zorg kennen de grootste behoefte aan personeel. In de zakelijke dienstverlening vooral naar hoogopgeleiden (hbo en wo). In de zorg op alle niveaus, maar het meest aan mbo'ers. Het zou wenselijk zijn als studenten die in 'overschot' sectoren terecht zouden komen, zich op deze sectoren zouden richten. Wellicht kunnen overheden, opleidingsinstituten en werkgevers de handen ineen slaan en de sectorale mobiliteit bevorderen door waar nodig zeer gerichte bijscholing- en schakelprogramma's aan te bieden.

¹⁶ Voorbeelden van maatregelen om het beroep leraar aantrekkelijk te houden voor zowel zittende docenten als nieuwe instroom zijn onder andere te vinden in het *Convenant LeerKracht van Nederland* (Ministerie van OCW, 2008)

- Extra instroom kan soms ook worden gevonden buiten de Metropoolregio. Hoogopgeleide werkenden zijn geografisch het meest mobiel. Academici en in mindere mate hbo'ers kunnen ook worden gezocht buiten de MRA. Mbo-opgeleide werkenden zijn honkvaster en moeten meer binnen de regio worden gezocht. In het geval van de mbo'ers die worden gezocht voor de zorgsector betekent dit niet meteen alle middelen moeten worden ingezet om veel meer studenten voor zorgopleidingen te werven. In Hoofdstuk 3 is gebleken dat er in de zorg plek is voor mensen met uiteenlopende achtergronden (Figuur 3.6).
- De bouw en logistieke sector hebben momenteel zwaar te lijden onder de crisis. Door een matige ontwikkeling van de wereldhandel is er minder werk in de sector logistiek en communicatie. Bijzonder is dat het rekenmodel voor hoogopgeleiden juist overschotten berekend. En de problematiek op de huizenmarkt betekent dat er minder werk is in de bouw, hier wordt de pijn het meest gedragen door mbo'ers.
- Bezuinigingen betekenen dat ook de overheid het rustiger aan moet doen. De overheid is geen werknemer meer met volledige baanzekerheid. Dit betekent vooral minder vraag naar hoogopgeleiden.

5 Zakelijke dienstverlening onder de loep

In de editie 2010 van de arbeidsmarktprognose voor de Metropoolregio onderscheidde de sector zakelijke dienstverlening zich door gunstige groeicijfers in de periode 1996-2009 en in de voorspellingen voor de periode 2010-2015. De sector zakelijke dienstverlening is echter een heterogene sector, met zowel grote internationale accountantskantoren als freelance vertalers werkend als eenpitter en met dienstverlening van zowel mom-and-pop schoonmaakbedrijven als van gespecialiseerde advocatenkantoren. Het is een sector die van groot belang is voor de welvaart in de Metropoolregio. Daarom hieronder een analyse van omvang en inhoud van de zakelijke dienstverlening en een antwoord op de vragen: wat is de zakelijke dienstverlening en wat betekent de sector voor de Metropoolregio? Centraal staan daarbij de banen en de bedrijfsvestigingen in de sector.

5.1 Afbakening

Volgens de CBS definitie vallen onder de zakelijke dienstverlening bedrijven die zich richten op de volgende activiteiten¹⁷:

- onroerendgoeddiensten (beheer, verhuur, bemiddeling);
- juridische dienstverlening (advocaten, notarissen, deurwaarders);
- professionele dienstverlening (accountancy, administratie, managementadvies);
- technisch ontwerp en advies (architecten, industrieel ontwerp, keuring en controle, veterinaire dienstverlening);
- spoor- en ontwikkelingswerk (zowel bèta- als alfa- en gamma georiënteerd);
- reclame, fotografie, vertalers, verhuur en lease van auto's, machines en consumptieartikelen;
- en tot slot een brede range van faciliterende diensten: arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus, reisbureaus, congresbureaus, beveiliging, *call centers*, schoonmaak en landschapsverzorging.

Dat is een breed palet van activiteiten, maar desondanks niet breed genoeg om grip te krijgen op wat in het dagelijkse gebruik met “zakelijke dienstverlening” wordt bedoeld. Immers, in de economie van de Metropoolregio Amsterdam sluiten de financiële dienstverlening en de creatieve sector vrijwel naadloos op elkaar aan. Notarissen, trustkantoren en fiscalisten opereren op het snijvlak van financiële en zakelijke diensten. Reclame en media zijn haast onlosmakelijk met elkaar verbonden. In de analyse in dit hoofdstuk wordt daarom een brede definitie van de sector zakelijke dienstverlening gebruikt. In deze brede “zakelijke dienstverlening plus sector¹⁸” (*ZD-plus*) worden de financiële sector en het dienstverlenend deel van de sector informatie en communicatie meegenomen. Onder dit laatste vallen uitgeverijen, media (tv, radio film, geluid, pers) en IT-diensten (advies, beheer, *webhosting*)¹⁹. De Metropoolregio Amsterdam telde in 2010 1.258.200 banen. Daarvan zit 29 procent (362.900 banen) in de *ZD-plus*.

¹⁷ In SBI2008 zijn dat de secties L, M en N.

¹⁸ Het ad hoc geconstrueerde cluster zakelijke dienstenverlening sluit *niet* aan bij de zakelijke dienstverlening zoals gepresenteerd in eerdere hoofdstukken. Ter onderscheiden hanteren we de aanduiding *zakelijke dienstverlening plus (ZD-plus)*. Zie ook Bijlage C voor meer toelichting bij de gehanteerde classificaties.

¹⁹ In SBI2008 zijn dat secties K en J. Telecombedrijven, die ook onder SBI-sectie J vallen, zijn niet meegeteld. Ook de veterinaire dienstverleners blijven buiten beschouwing.

5.2 Zakelijke dienstverlening plus: MRA en Nederland

Structuur ZD-plus

De veelzijdigheid van de zakelijke dienstverlening is een van de aanleidingen om de sector in de schijnwerper te zetten. Om de analyse van de grote verscheidenheid van de sector hanteerbaar te houden is de ZD-plus onderverdeeld in 16 clusters. Daarvan is een aantal verder onderverdeeld, zodat 33 sectoren ontstaan. De indeling is op basis van structuur en type activiteiten. De indeling is ook gebaseerd op een afweging tussen fijnmazigheid en zeggingskracht. In dit hoofdstuk wordt beurtelings op het niveau van de 16 clusters (meer zeggingskracht) en de 33 sectoren (fijnmaziger) gerapporteerd. Tabel 5.1 toont de gekozen indeling van de clusters en de sectoren.

Tabel 5.1 Clusters en sectoren, het percentage banen binnen ZD-plus

cluster / sectoren	%	cluster / sectoren	%	cluster / sectoren	%	cluster / sectoren	%
Professionele diensten	23,2	Financieel	17,5	ICT	8,5	Facilitair	2,5
Consultants	9,3	Banken	12,0	IT-diensten	7,8	Secretarieel	1,1
Financieel/ administratief	5,6	Adviseurs	3,7	Web-hosting	0,7	Call centers	0,7
Hoofdkantoren	4,3	Verzekeraars	1,8			Overig	0,7
Juridisch	4,0						
Techniek	6,5	Onroerend goed	3,9	Creatief	8,4	Schoonmaak	6,4
Architecten & Ingenieurs	5,4	Makelaardij en Handel	2,1	Reclame	4,1		
Industrieel ontwerpers	1,0	Verhuur	1,8	Vertalers/overig	3,3		
				Fotografie	1,0		
Onderzoek	4,4	Arbeidsmarkt	4,1	Media	4,7	Beveiliging & opsporing	2,8
Gamma- en marktonderzoek	2,8	Uitzendbureaus	2,4	Film, tv, geluid	3,2		
R&D Beta	1,7	Bemiddelaars	1,7	Omroepen	1,5		
Retail	1,4	Reizen	1,8	Uitgeverij/pers	3,3	Landschap	0,7
(=verhuur/lease van auto's & machines)		Reisbureaus	1,3	Uitgevers	2,8		
		Toerisme & Congres	0,5	Pers, overig info	0,5		

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

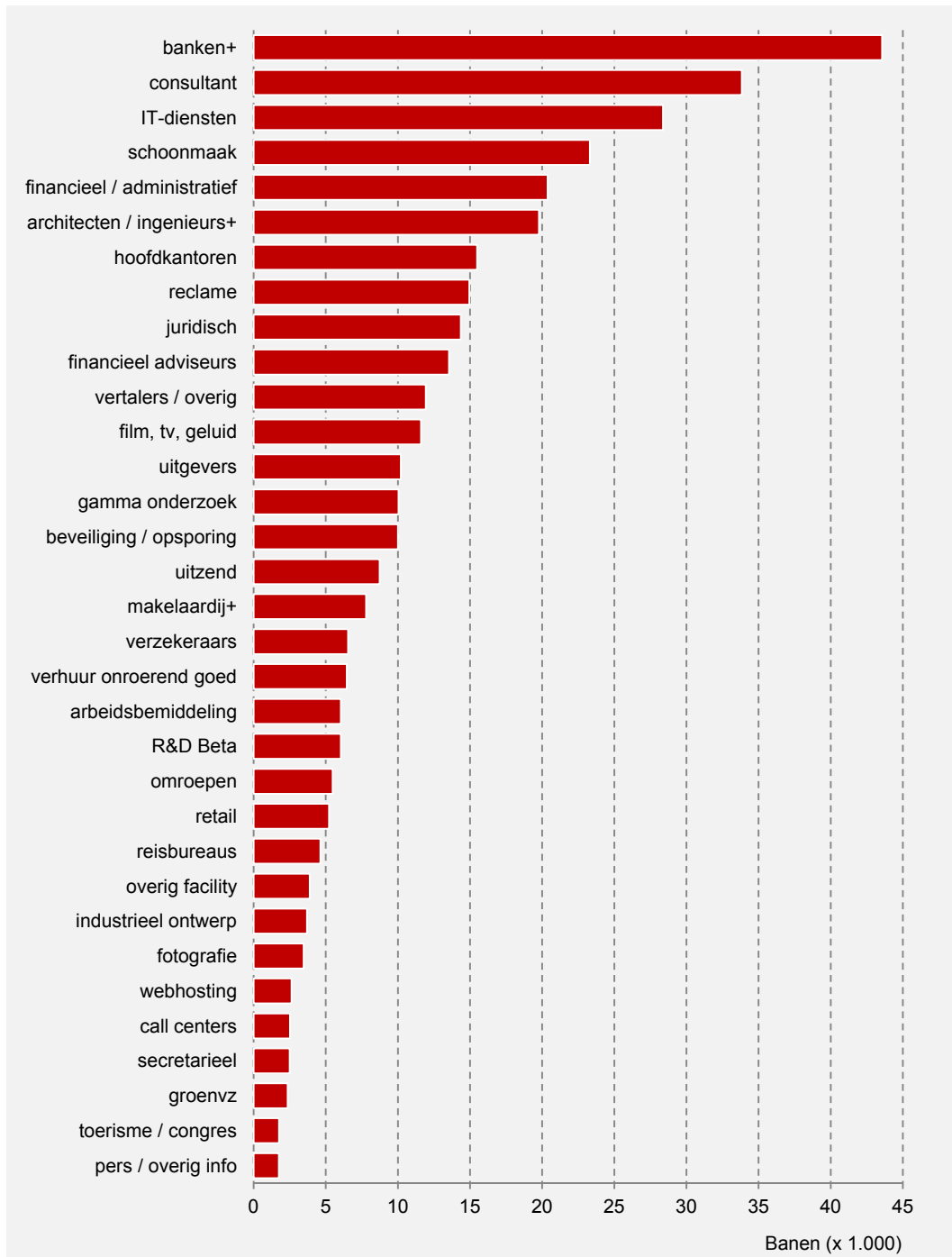
De rode percentages geven het aandeel van de verschillende clusters in het totaal aantal banen ZD+ aan. De zwarte percentages geven het aandeel van de verschillende sectoren aan. Bijvoorbeeld: 8,5% van de banen binnen ZD+ bevinden zich in het cluster ICT, waarvan 7,8% in IT-diensten en 0,7 % in web-hosting (tezamen weer 8,5%).

Het cluster professionele diensten (of kort 'professional'), met onder meer advocaten, accountants en managementadviseurs,²⁰ is het grootste cluster in de Metropoolregio, met 84.000 banen en een aandeel van 23 procent. Daarna volgen de financiële sector (64.000 banen), de ICT-diensten (31.000 banen) en het creatieve cluster (30.000 banen).

²⁰ Een en ander is op sectoraal niveau, dus inclusief ondersteunend en uitvoerend personeel.

Figuur 5.1 toont de in banen gemeten belangrijkste sectoren (binnen de clusters) van de ZD-plus in de MRA. De banksector is met 43.600 banen het grootst, gevolgd door de consultancy (33.800) en de IT-diensten (28.400). De schoonmaaksector (23.300) is in banen gemeten de vierde sector in de MRA.

Figuur 5.1 Sectoren van ZD+ in de economie van de MRA (2010)

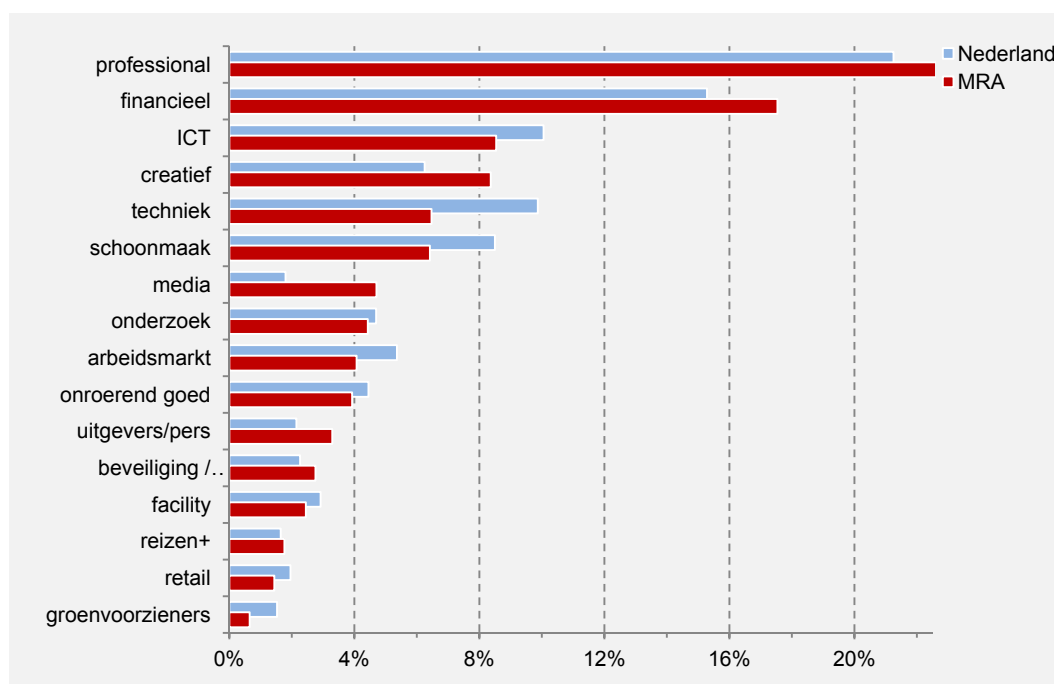

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

De MRA en Nederland

De zwaartepunten van de verdeling van banen in de ZD-plus ligt in de Metropoolregio net wat anders dan in Nederland als geheel; zie Figuur 5.2. Mede door de aanwezigheid van de hoofdkantoren van de grote banken en accountants- en advocatenkantoren is het gezamenlijke aandeel van financiële dienstverleners en professionals in de MRA hoger dan in de rest van Nederland. In de MRA is vanzelfsprekend ook het mediacluster relatief belangrijk, vooral in Hilversum maar ook in Amsterdam. De substantiële omvang van de creatieve sector in de MRA hangt daar mee samen.

Figuur 5.2 Financiële dienstverlening, professionals en ICT dienstverleners goed voor helft van de banen in de ZD-plus

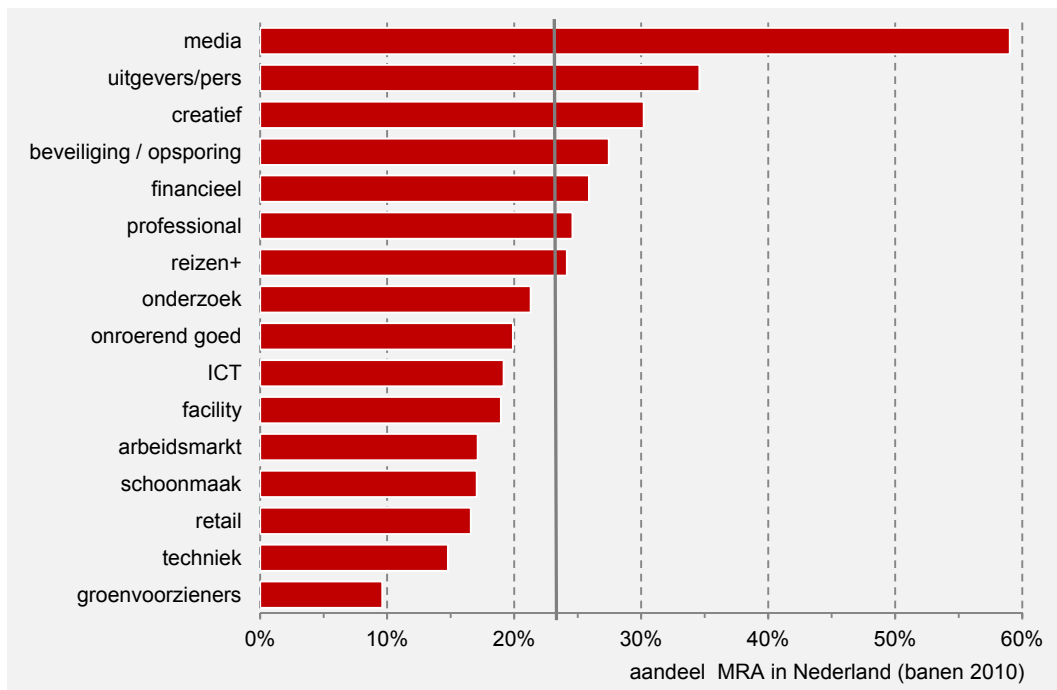

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Aan de andere kant zijn relatief grote sectoren zoals techniek (ingenieurs, architecten, ontwerpers), ICT dienstverlening en de schoonmaakbranche in de MRA naar verhouding kleiner dan in de rest van Nederland.

Figuur 5.3 brengt in beeld hoe belangrijk het aantal banen in ZD-plus clusters van de MRA is in het totaal aantal ZD-plus banen in Nederland.. Van alle banen in de ZD-plus in Nederland, bevinden zich er 23 procent in de Metropoolregio Amsterdam in 2010. Dit wordt in Figuur 5.3 als referentie aangegeven met de grijze verticale lijn. Rechts van deze lijn liggen de clusters die boven dit gemiddelde uitkomen. Voor deze clusters concentreert een relatief groot deel van het totaal aantal banen zich in de Metropoolregio. In die zin voert de MRA binnen Nederland de boventoon in de clusters media, uitgevers/pers en creatief. Relatief belangrijk zijn ook beveiliging/opsporing en financiële en professionele diensten. Aan de andere kant van het spectrum staan techniek en groenvoorziening die op andere plekken in Nederland belangrijker zijn dan in de MRA.

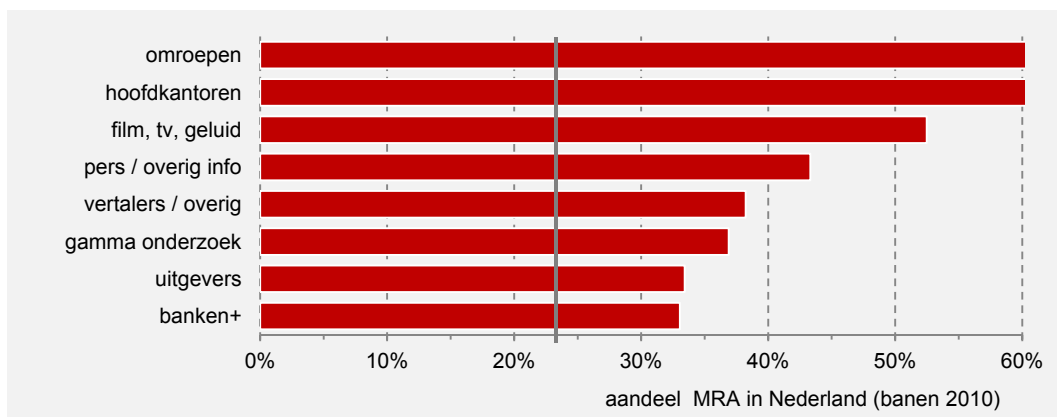
Figuur 5.3 Aandeel MRA clusters in Nederland (banen 2010)

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Verder bordurend op dit thema kan op een niveau dieper, worden gekeken naar welke van de 33 sectoren vooral sterk in de Metropoolregio is geconcentreerd. Figuur 5.4 laat dat zien. Van de 33 sectoren zijn er acht waarvoor geldt dat de MRA meer dan een derde van het aantal banen in Nederland huisvest, dat wil zeggen tien procentpunt meer dan het referentiegemiddelde van 23 procent. Vijf van de acht topsectoren zitten in de *copyright* industrie: omroepen, producenten van film, tv en radio, pers, vertalers en uitgevers. Daarnaast zijn hoofdkantoren van professionele dienstverleners en de banken dominant, en het commercieel toegepast onderzoek in de gedragswetenschappen, zoals economisch onderzoek en marktonderzoek.

Figuur 5.4 Aandeel van de belangrijkste MRA sectoren in Nederland

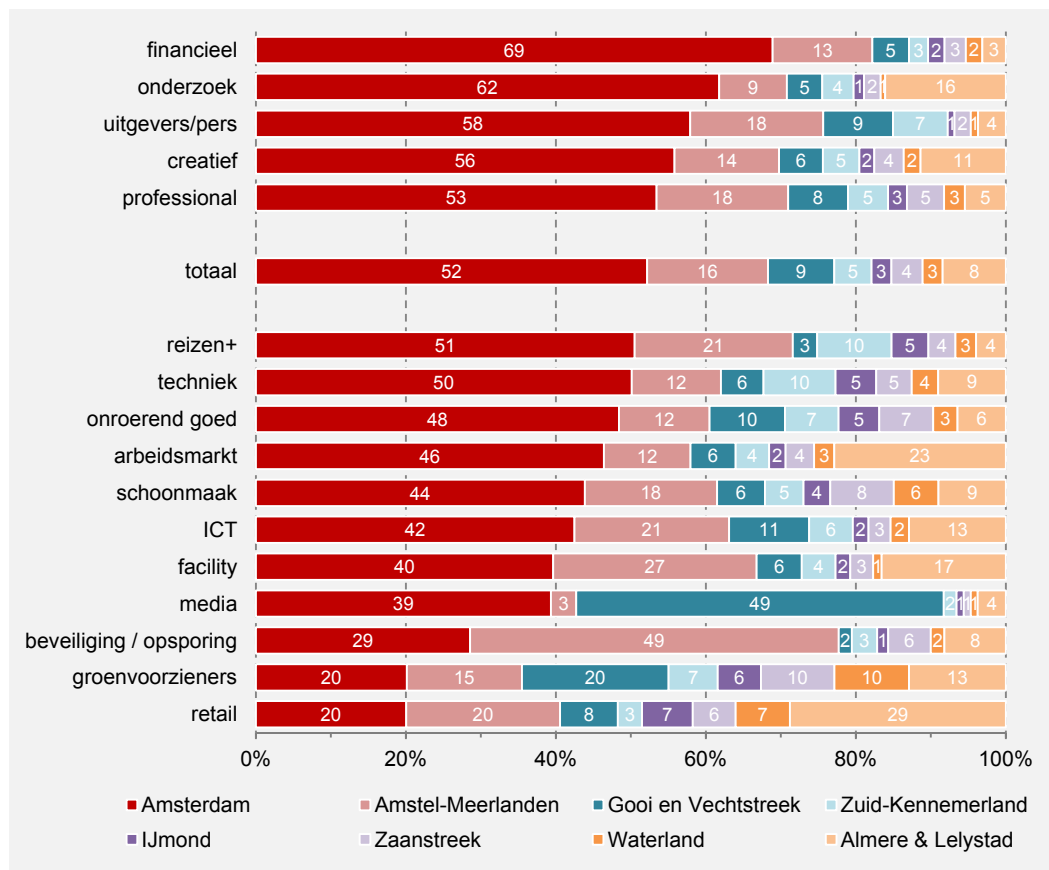
Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

5.3 Regionale verschillen binnen de MRA

De Metropoolregio staat te boek als een volwaardige en samenhangende economische regio, wat niet wil zeggen dat de MRA regio's dezelfde banenstructuur hebben. Dat werd in de analyses van hoofdstuk 1 al duidelijk. Ook wat betreft het relatieve belang van de ZD-plus banen verschillen de MRA regio's onderling sterk.

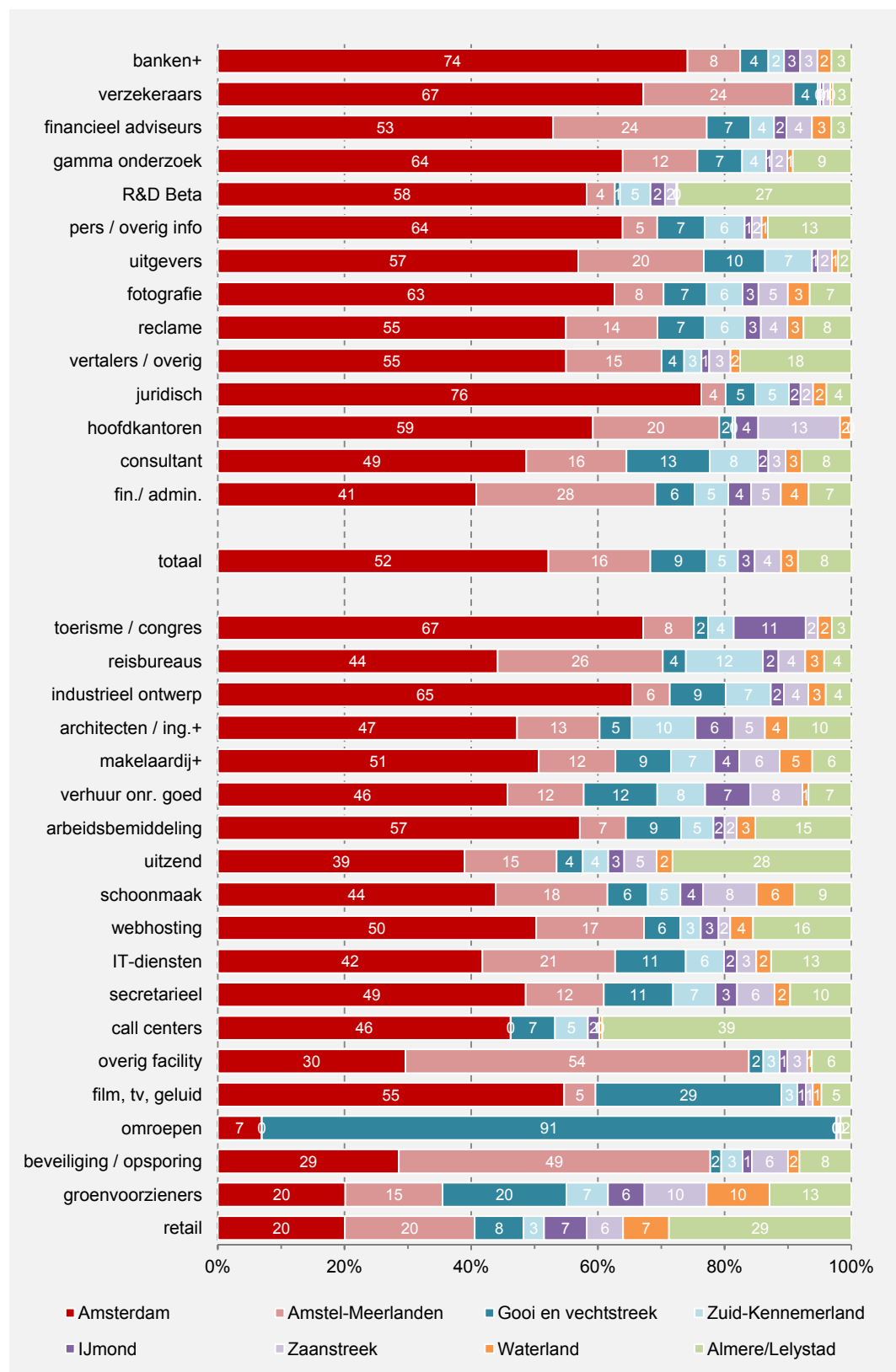
Amsterdam is de locomotief van de zakelijke dienstverlening binnen de MRA. Ruim de helft (52 procent) van de ZD-plus banen van de Metropoolregio is in Amsterdam. Amstel-Meerlanden, met Amstelveen en Haarlemmermeer, volgt als tweede, met zestien procent van de banen. Almere en Lelystad nemen elf procent van de banen voor hun rekening, Gooi en Vechtstreek zes procent, Zuid-Kennemerland vijf procent, de Zaanstreek vier procent en IJmond en Waterland beide twee procent. Figuur 5.5 en Figuur 5.6 laten vanuit twee gezichtpunten de verschillen tussen clusters en regio's. Figuur 5.5 gaat over de regionale verdeling van de 16 clusters en Figuur 5.6 over de 33 sectoren.

Figuur 5.5 Aandeel geografische gebieden in clusters

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Figuur 5.6 Aandeel geografische gebieden in sectoren

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

De regel ‘totaal’ in Figuur 5.5 geeft de procentuele verdeling van het totaal aantal ZD-plus banen over de regio’s weer. Dit helpt om duidelijk te maken dat de banen in de financiële sector, het onderzoek, uitgeverijen/pers, creatief en professionele diensten vooral in Amsterdam te vinden zijn. De banen in het cluster beveiliging en opsporing concentreren zich voor bijna de helft in Schiphol en dus in Amstel-Meerlanden. In die regio is ook het facilitair cluster belangrijk. Almere en Lelystad onderscheiden zich onder meer in het retailcluster (verhuur van auto’s en machines) en de arbeidsmarktdienstverleners (uitzendbureaus en bemiddelaars). Het mediacluster is goeddeels geclusterd in Hilversum (de helft van de banen) en Amsterdam (nog eens veertig procent).

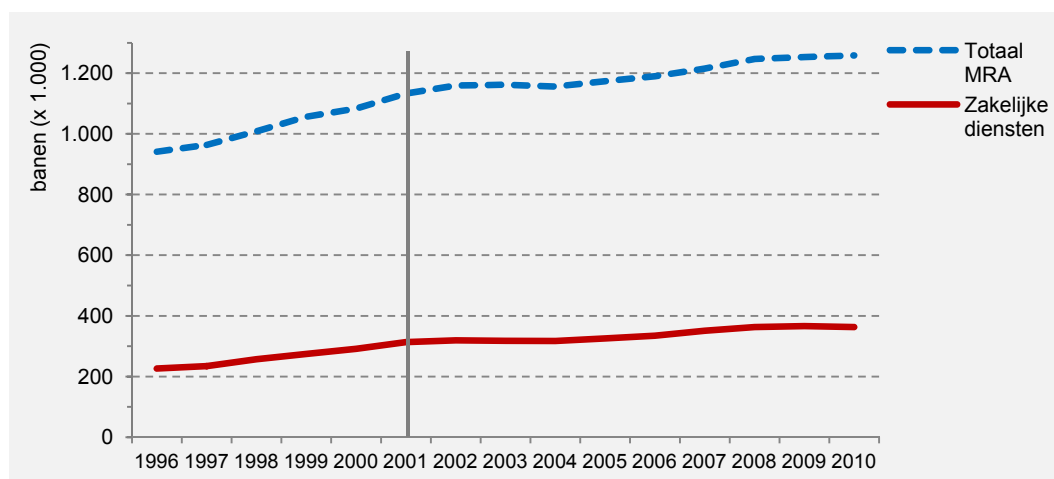
Figuur 5.6 geeft nog meer detail. Een aantal sterke concentratie springen er dan niet geheel onverwacht uit. Bijvoorbeeld de bankensector en juridische sector waarvan meer dan 70 procent van de banen in Amsterdam zit. Hetzelfde geldt voor de omroepen en de Gooi en Vechtstreek. De relatieve grote concentratie van de werkgelegenheid van call centers in Almere/Lelystad en van beveiliging en opsporing en facility in Amstel-Meerlanden valt ook op.

5.4 De zakelijke dienstverlening als groeisector

Ontwikkelingen: MRA & Nederland

Het totaal aantal banen in de Metropoolregio Amsterdam groeide van 941.200 in 1996 tot 1.258.200 in 2010, een totale groei van 33,7 procent in 15 jaar. Het patroon van die banengroei zoals weergegeven in Figuur 5.7 geeft aan dat er twee perioden kunnen worden onderscheiden: een snelle expansie in de periode 1996-2001 gevolgd door een afvlakking van de groei vanaf 2002.²¹ Dat zelfde patroon geldt voor de groei van het aantal banen in de ZD-plus. Dat nam toe van 226.100 in 1996 tot 362.900 in 2010, een totale groei van 60,5 procent (2,5 procent per jaar). Ook hier is een snellere groei zichtbaar voor 2001, enige afzwakking in de eerste jaren na de eeuwwisseling en vervolgens weer een lichte versnelling vanaf 2007.

Figuur 5.7 Groei totaal aantal banen in de zakelijke dienstverlening

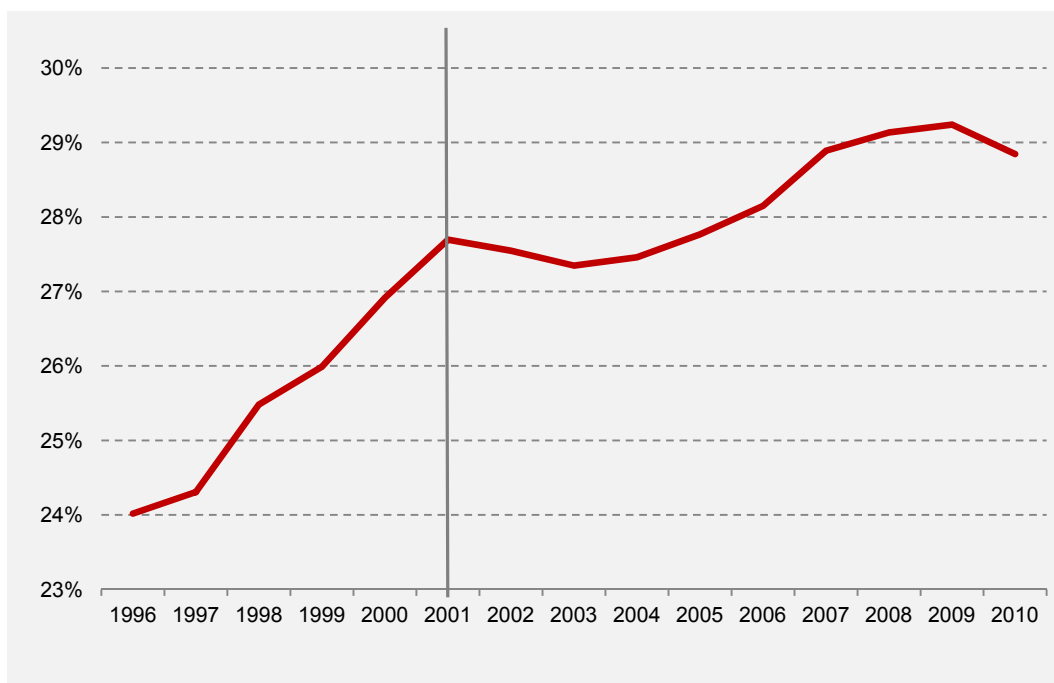

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

²¹ De grijze balk in de navolgende figuren markeert het omslagpunt in 2001.

Het aandeel van de ZD-plus in de totale werkgelegenheid in de MRA stijgt. Tussen 1996 en 2010 is dat aandeel toegenomen van 24 procent tot 29 procent, zie Figuur 5.8. Vooral in de groeiperiode tussen 1996 en 2001 groeide de werkgelegenheid in de ZD-plus veel sneller dan de totale werkgelegenheid. In die jaren groeide de internationale handel uitbundig, kwam het internet tot ontplooiing (de *internetbubble* duurde van 1997 van 2001) en *boomde* de woningmarkt. Die ontwikkelingen hebben de vraag naar zakelijke diensten sterk bevorderd. Na het knappen van de *internetbubble* in 2001 daalde het aandeel van banen in de ZD-plus licht, om vanaf 2003 weer aan te trekken en in 2007 iets te versnellen. De kredietcrisis van 2008/2009 drukt het aandeel van de ZD-plus banen weer omlaag. Het beeld van Figuur 5.8 is niettemin duidelijk dat van een economie waarin de zakelijke dienstverlening gestaag aan gewicht wint, maar waarbij het aandeel gevoelig is voor conjuncturele schommelingen. De zakelijke dienstverlening profiteert van de hoogconjunctuur.

Figuur 5.8 Groeiend aandeel zakelijke dienstverlening

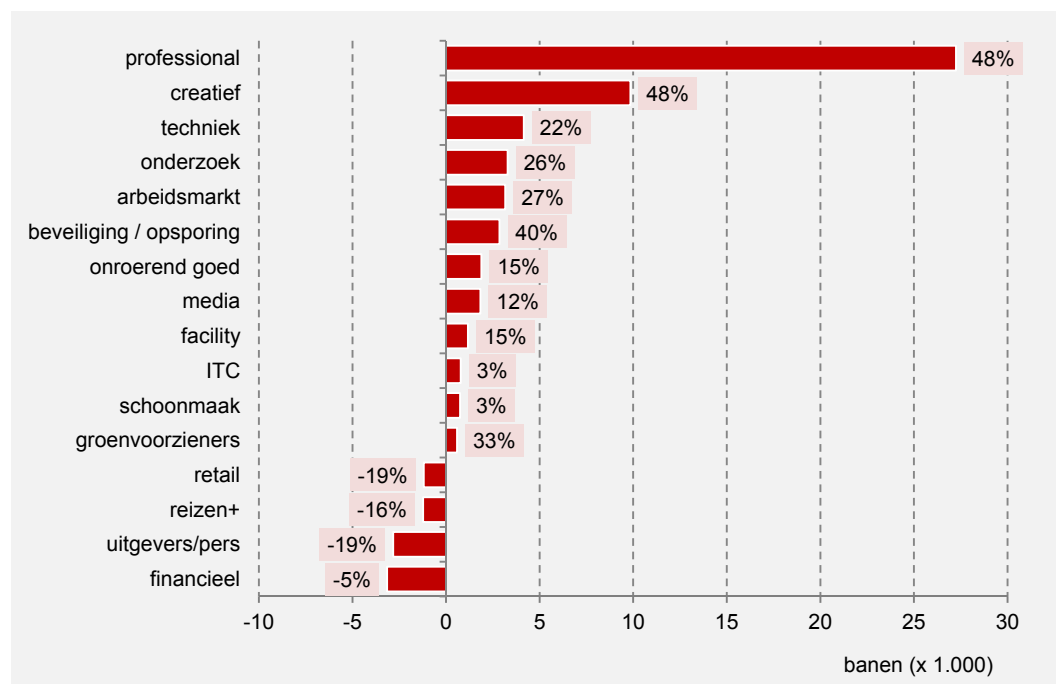
Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

De periode van 1996 tot 2001 kenmerkte zich door groei over de hele linie, waardoor er weinig structuurverandering zijn opgestreden. De periode 2001 tot 2010 stijgt niet meer in rechte lijn, maar varieert in prestatie. Het vervolg van het rapport kijkt daarom verder naar deze periode.

Ontwikkelingen in clusters en sectoren

Figuur 5.9 geeft de ontwikkeling van de 16 clusters weer in de periode van 2001 tot 2010, zowel in absolute aantallen als in percentages. De gemiddelde groei over de periode 2001 tot 2010 betrof 49.200 banen, een totale groei van 16 procent.

Figuur 5.9 Groei en krimp van clusters in banen en percentages (2001-2010)

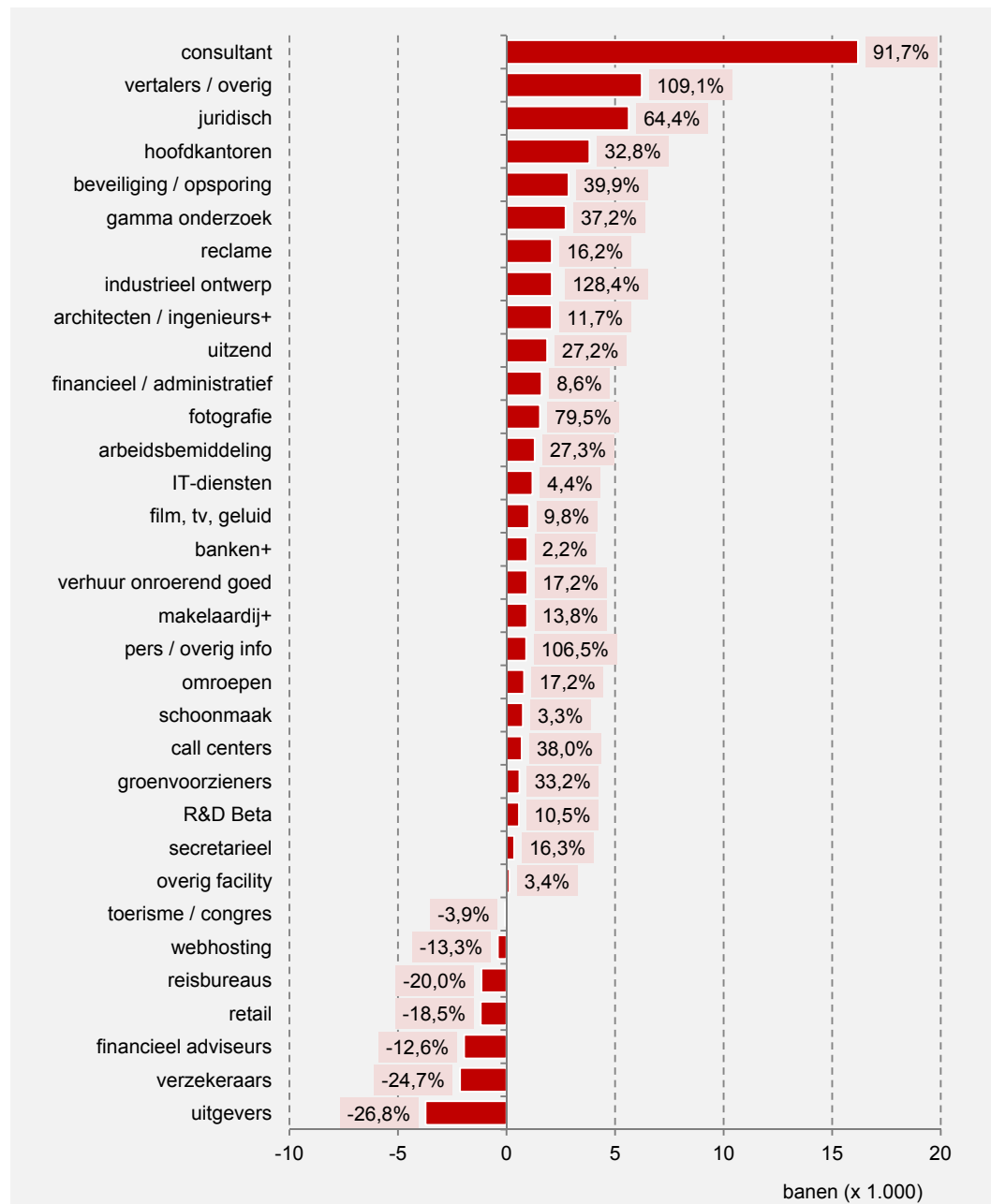

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

In absolute en procentuele aantallen is sterke groei te zien bij professional (consultants, financieel/administratief, hoofdkantoren en juridisch) en in de creatieve sector. De grootste dalers zijn uitgevers/pers en de financiële sector. Procentueel zit er ook veel groei in de beveiliging en opsporingsbranche, bij de dienstverleners op de arbeidsmarkt, de onderzoekssector en zelfs de technische sector. Retail en reizen+ verliezen procentueel ook relatief veel. Dit is mogelijk een gevolg van een intensiever gebruik van online boekingen en bestellingen door de consumenten.

Figuur 5.10 duikt weer iets meer de diepte naar het niveau van de sectoren. Bijzonder is dat de sectoren met consultants, vertalers en juridische dienstverlening sterk groeien. Dat is duidelijk een verdere uitdieping van de groei in de sectoren professionals en creatief in Figuur 5.9. De afname het aantal banen voor financieel adviseurs, verzekeraars en uitgevers in Figuur 5.10 spoort met de achteruitgang van de sectoren uitgevers/pers en financieel in de vorige figuur.

Figuur 5.10 Groei en krimp van sectoren in banen en percentages (2001-2010)

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

5.5 Ontwikkelingen in sectorstructuur

Dit hoofdstuk begon met de constatering dat de zakelijke dienstverlening, met zowel de accountants van de *big four* als alle zzp tekstschrijvers en vertalers, erg heterogeen is. Hierboven is een beeld geschetst van verschuivingen tussen sectoren, met het oprukken der *professionals* als belangrijke conclusies. De afgelopen jaren is er niet alleen sprake geweest van verschuivingen tussen sectoren. Ook binnen sectoren is er sprake van grote veranderingen, bijvoorbeeld in de taakverdeling tussen grote en kleine bedrijven. De optimale bedrijfsomvang binnen sectoren

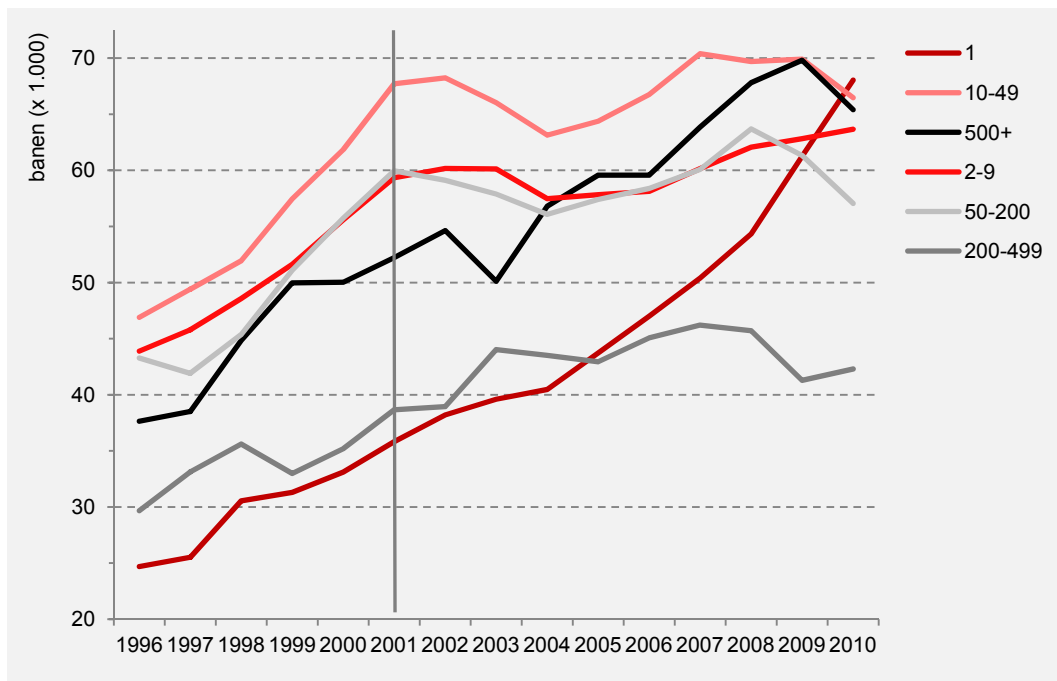
wordt door een aantal factoren bepaald. Vaste kosten zijn een belangrijk gegeven. Naarmate de bedrijfsvoering hogere investeringen in kapitaalgoederen vergt, is een grote bedrijfsomvang nodig om rendabel te kunnen opereren. Industriële bedrijven zijn daarom in de regel groter dan dienstverlenende bedrijven. Toch zijn er ook binnen de zakelijke dienstverlening sectoren waarbij een grote omvang van belang is. Voor banken en verzekeraars leidt een grote omvang van het vermogen tot schaalvoordelen in het beheer ervan. Banken, verzekeraars en uitzendbureaus streven naar een landelijke dekking van hun dienstverlening. Grote internationale klanten willen grote leveranciers: grote accountantsbedrijven, bedrijfsmakelaars, trustkantoren en advocatenkantoren.

In andere takken van de zakelijke dienstverlening is het persoonlijke contact essentieel en is de ervaring en deskundigheid van een eenpitter meer dan voldoende. Voor veel dienstverleners hebben ontwikkelingen in de technologie ervoor gezorgd dat de vaste kosten sterke teruggelopen zijn. Met de introductie van de pc, de laptop en de smarphone is de noodzaak om aan een groot computersysteem te hangen weggevalen. Het 'nieuwe werken' maakt de noodzaak van het lokaliseren van activiteiten in grote kantoorgebouwen ongedaan. Het aanbieden van professionele diensten is zodoende veel meer footloose geworden. De groei van het aantal zzp'ers in de afgelopen jaren is niet alleen een gevolg van veranderende voorkeuren om zelfstandig te werken in plaats van in dienstverband, maar technologische ontwikkelingen hebben die keuze vergemakkelijkt. De grote variatie in de soorten dienstverlening in de ZD-plus sector vertaalt zich ook in een net zo grote variatie in de omvang van de bedrijven.

Figuur 5.11 toont de ontwikkeling van het aantal bedrijven naar grootteklasse van de bedrijven: de eenpitters (1 baan), het kleinbedrijf (2-9 banen), twee grootteklassen in het middenbedrijf (10-49 banen en 50-200 banen) en twee grootteklassen in het grootbedrijf (200-499 banen en meer dan 500 banen). Over de periode van 1996 tot 2001 vond er groei over de hele linie plaats. Van 2001 tot 2010 was de totale groei minder sterk en werden de verschillen tussen de grootteklassen is groter.

In de periode van 1996 tot 2010 is vooral het aantal banen bij eenpitters en bij de 500+ bedrijven gegroeid. Het aantal banen bij eenpitters groeide van 1996 tot 2010 met 63,7 procent, het aantal banen bij 500+ bedrijven met 42,5 procent (zie de dik gedrukte rode en zwarte lijn in Figuur 5.11). De eenpitters groeien bijzonder sterk in de periode na 2001. Dit heeft mogelijk te maken met de toename van het aantal zzp'ers, een fenomeen dat zich voordoet op de hele Nederlandse arbeidsmarkt. In de andere grootteklassen zijn het alleen de 500+ die nog enige behoorlijke groei laten zien.

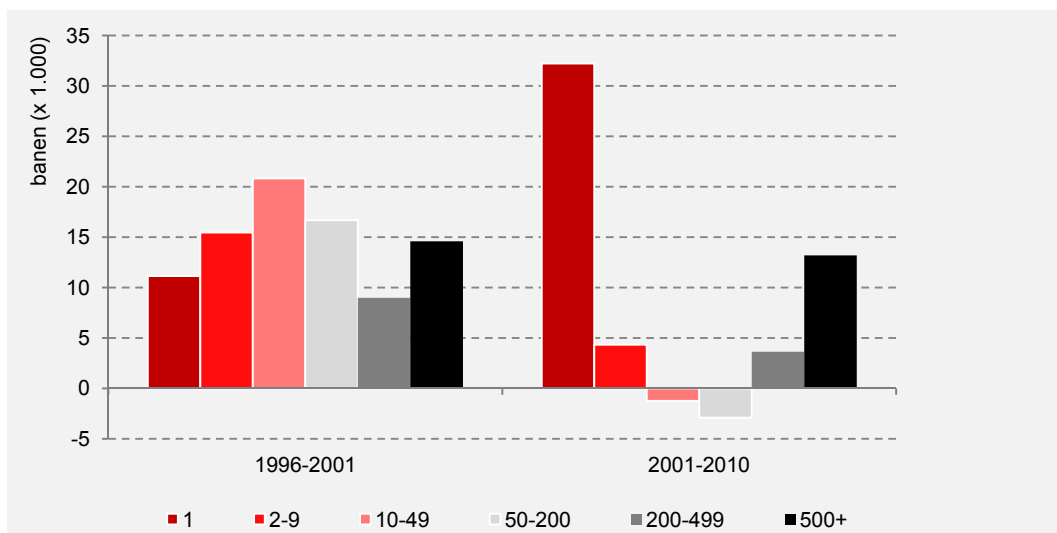
Figuur 5.11 Groei voornamelijk bij kleine en grote bedrijven (1996-2010)

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

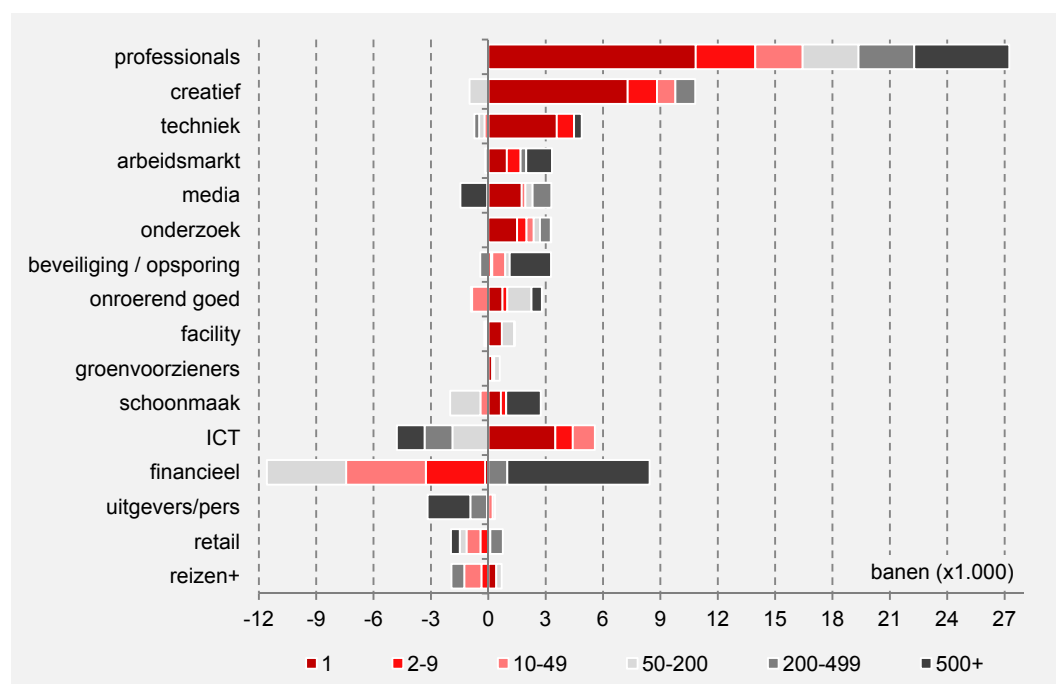
Alleen de kleinste en de grootste klassen blijven groeien en de middelste grootteklassen dalen in de periode na 2001. De Metropoolregio Amsterdam laat in Figuur 5.12 een duidelijk U-vormig verband zien tussen bedrijfsomvang en groei van het aantal banen in de periode 2001 tot 2010.

Figuur 5.12 Verband tussen omvang bedrijven en groei aantal banen (1996-2010)

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Figuur 5.13 Concentratie en agglomeratie van clusters (2001-2010)

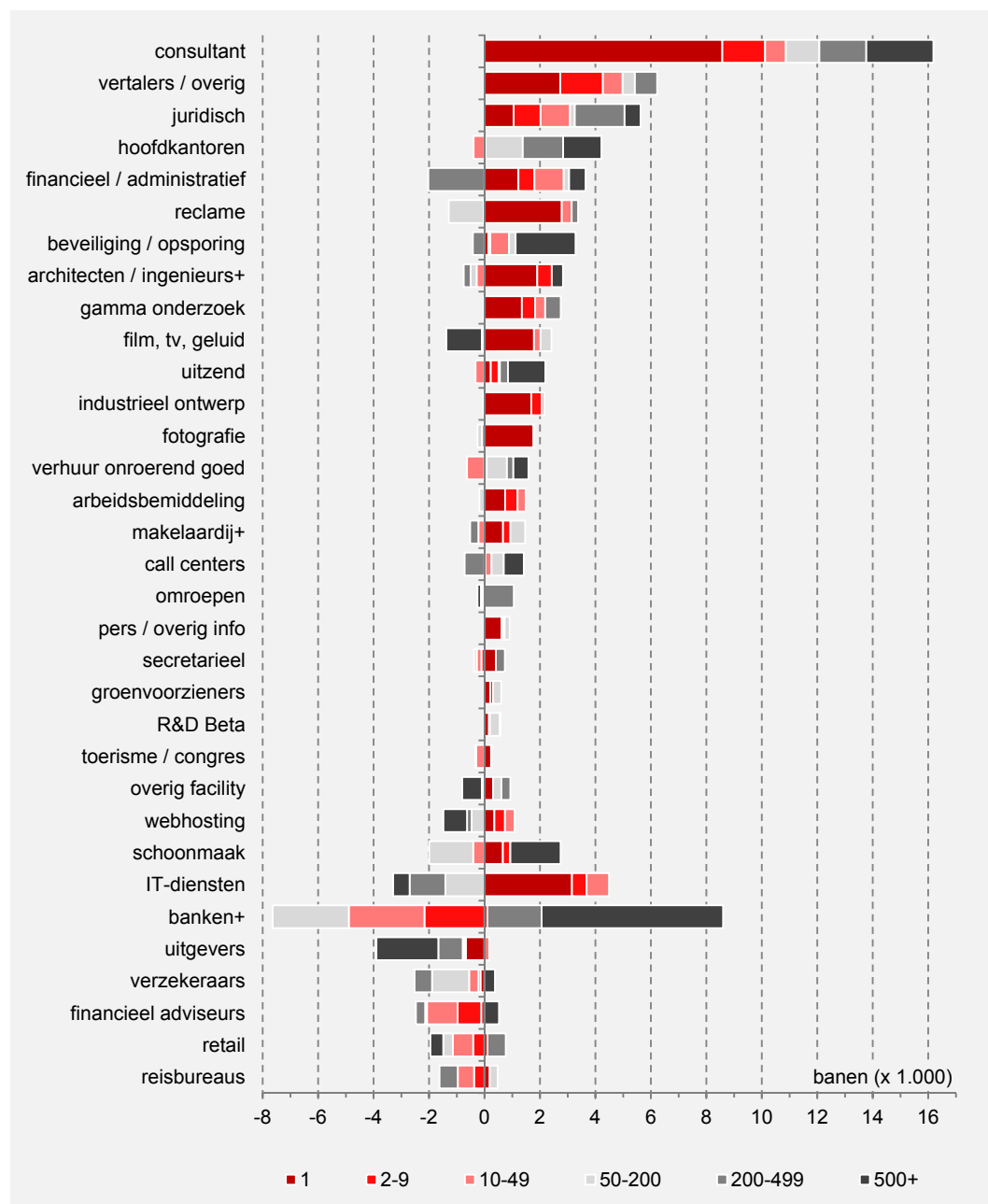

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

In Figuur 5.13 en Figuur 5.14 wordt onderzocht in welke clusters en sectoren die grotere groei van de eenpitters en de 500+ bedrijven zich concentreert²². In Figuur 1.13 blijkt dat toename van eenpitters heel sterk geconcentreerd is in de sectoren professionals, creatief, techniek en ICT. En dat de meeste banengroei in de 500+ bedrijven terecht is gekomen in wederom de sector professionals en dit maal ook de sector financieel. In Figuur 5.14 wordt deze informatie uitgediept. De groei van de eenpitters in de sector professional zit bij de consultants en in de sector creatief zit het bij de vertalers/overig. De groei van de 500+ bedrijven speelt zich ook in de consultant bedrijven voor wat betreft de sector professionals en bij de banken voor wat betreft de financiële sector.

²² De sectoren waarbij het aantal banen vrijwel niet is veranderd (een verandering tussen -100 en +300) zijn niet weergegeven.

Figuur 5.14 Concentratie en agglomeratie van sectoren (2001-2010)

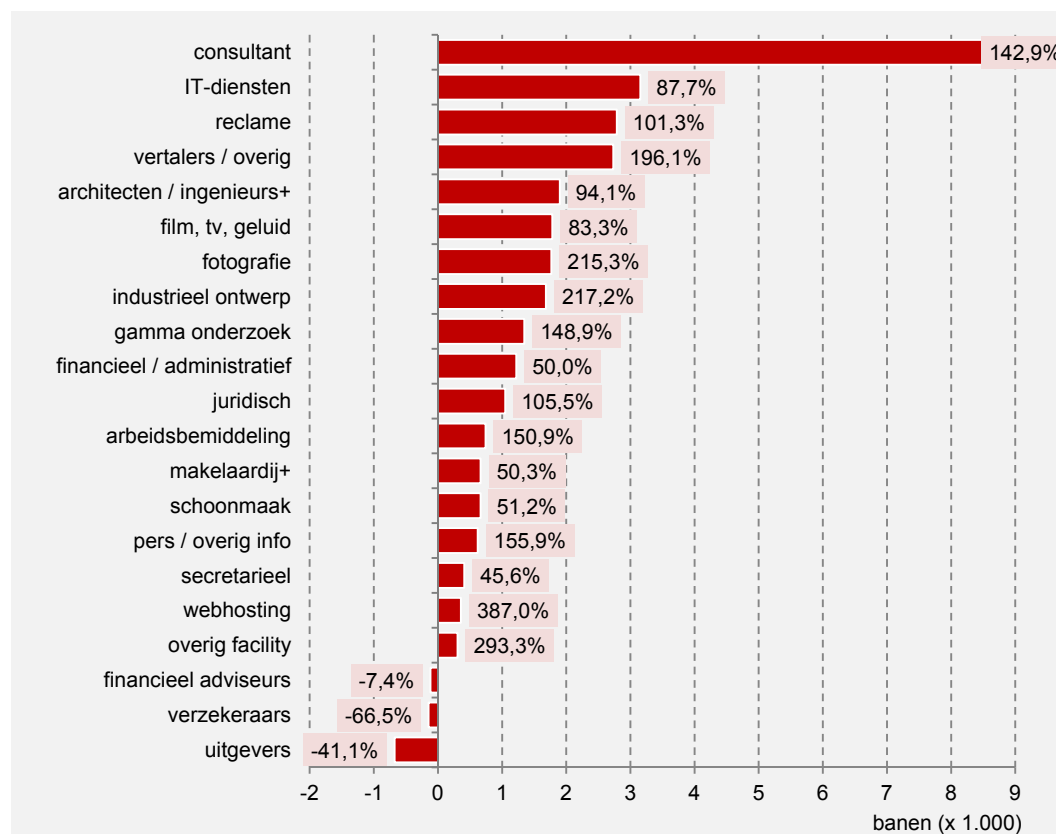

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

In Figuur 5.15 en Figuur 5.16 wordt de groei van de eenpitters en 500+ bedrijven vanuit een andere invalshoek bekeken. Het vertrekpunt is de sector en berekend wordt hoeveel banen er in een sector zijn bijgekomen door de groei van de eenpitters (Figuur 5.15) of door de groei van de 500+ bedrijven (Figuur 5.16). Zowel de absolute groei in banen (de rode balken) als de procentuele groei (de roze toevoegingen) worden weergegeven.

Het aantal eenpittersbanen bij de consultants nam toe met 8.600. De IT-diensten, reclame en vertalers /overig groeiden ook sterk met eenpitters. De groei van deze drie clusters samen kwam in de periode 2001 tot 2010 op 8.700, nipt meer dan de groei in het cluster consultants. Aan de andere kant van het spectrum verdwenen er eenpitters bij de financieel adviseurs, verzekeraars en uitgevers.

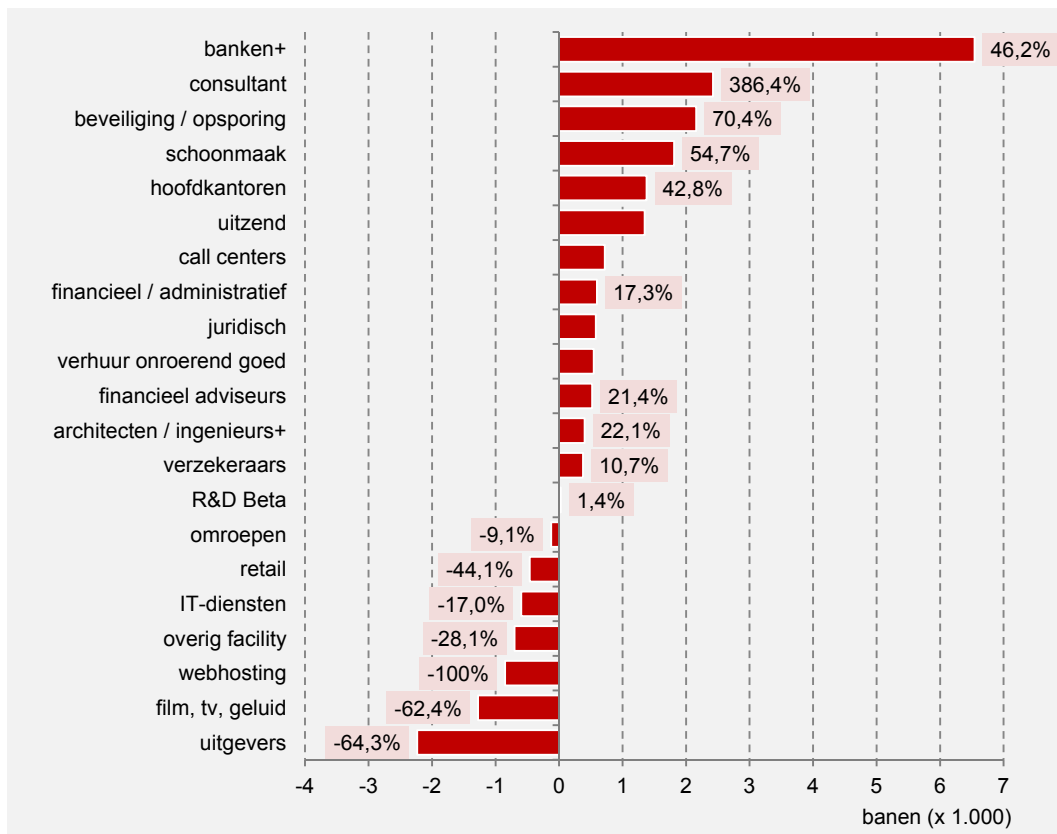
Figuur 5.15 Groei éénpitters (2001-2010) naar sector in banen en procenten

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Banengroei door toename van de werkgelegenheid in 500+ bedrijven in de periode 2001-2010 was belangrijk voor banken, consultants, beveiliging/opsporing, schoonmaak en hoofdkantoren. De daling van het aantal banen in 500+ bedrijven zat vooral bij uitgevers.

Figuur 5.16 Groei 500+ (2001-2010) naar sector in banen en procenten

Bron: LISA (2011), bewerking SEO Economisch Onderzoek

Referenties

Buck Consultants. (2011). Maakindustrie: stuwende kern van de economie in de Metropoolregio Amsterdam. Nijmegen

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2011a). Verzameling gegevens via Statline. Voor het model is gebruik gemaakt van de volgende gegevens:

- Beroepsbevolking; geslacht
- Beroepsbevolking; behaalde onderwijs naar herkomst geslacht en leeftijd
- Beroepsbevolking; provincie vanaf 1981 naar geslacht
- Beroepsbevolking regio; kerncijfers
- Bevolking Kerncijfers
- Bevolking; geslacht, leeftijd en burgerlijke staat, 1 januari
- BBP, productie en bestedingen; productie en inkomens naar bedrijfstak
- Nationale Rekeningen; Productie, verbruik, inkomensvorming
- Nationale Rekeningen 2009; Macro-economische gegeven
- Regionale prognose kerncijfers; 2009-2040
- Regionale rekeningen; Productie en inkomensvorming naar bedrijfstakken

Centraal Bureau voor de Statistiek.(2011b). HBO; gemiddelde studieduur van afgestudeerden. Verkregen via Statline.

Centraal Bureau voor de Statistiek.(2011c). Historie onderwijs; leerlingen en studenten vanaf 1900. Verkregen via Statline.

Centraal Bureau voor de Statistiek.(2011d). Leerlingen en studenten naar woongemeente. Verkregen via Statline.

Centraal Bureau voor de Statistiek.(2011e). Maatwerktabel werkende beroepsbevolking Nederland, naar opleidingsniveau 2009, -richting en beroepstype. Op basis van Enquête Beroepsbevolking 2010

Centraal Bureau voor de Statistiek.(2011f). Maatwerktabel werkende beroepsbevolking Metropoolregio Amsterdam 2009, naar opleidingsniveau, -richting en beroepstype. Op basis van Enquête Beroepsbevolking 2010

Centraal Bureau voor de Statistiek.(2011g). WO; gemiddelde studieduur van afgestudeerden. Verkregen via Statline.

Centraal Planbureau (2009), Economische Verkenning 2011-2015, CPB Document 203, Den Haag.

Centraal Planbureau (2010), Actualisatie Economische Verkenning 2011-2015, CPB Document 213, Den Haag.

Centraal Planbureau (2011), Macro Economische Verkenning 2012, Den Haag.

LISA. (2011). Maatwerktabellen LISA banenbestand.

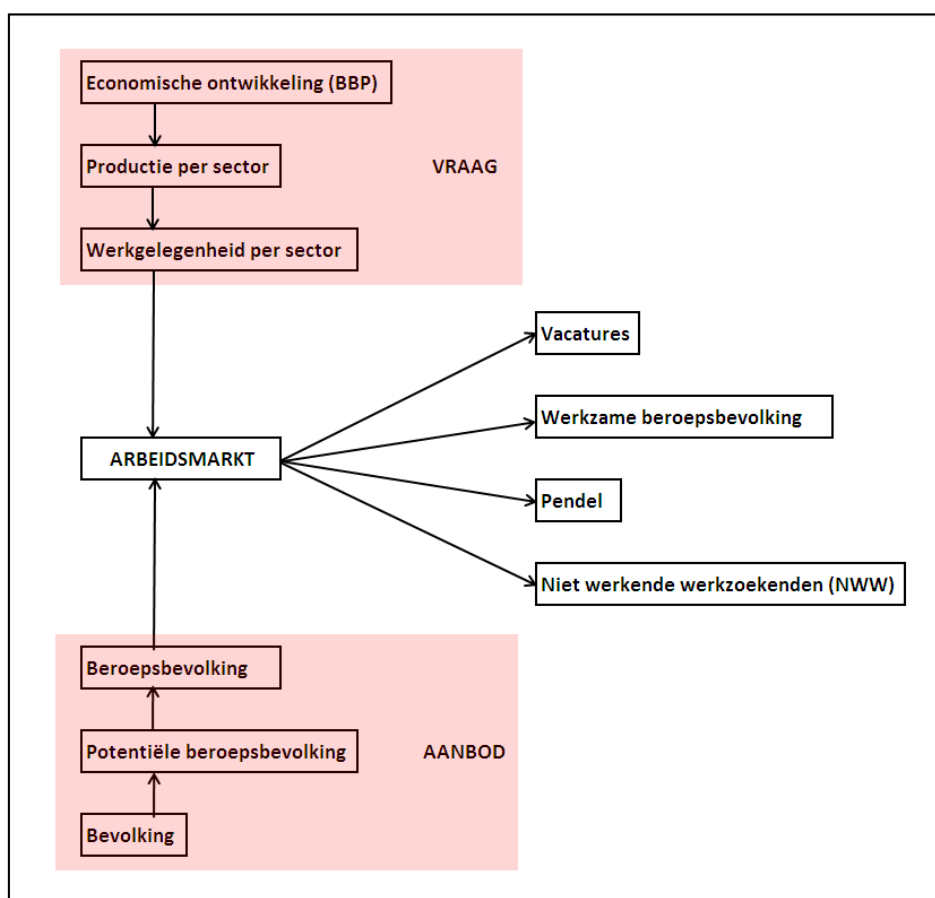
Ministerie van OCW. (2008). Convenant Leerkracht van Nederland. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Risseeuw, P., M. Kerste & J.Theeuwes (2009), De Amsterdamse arbeidsmarkt en de recessie revisited, SEO-rapport 2009-59, Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

Bijlage A Structuur van het model

Het sectormodel dat voor dit onderzoek gehanteerd is, relateert de ontwikkeling van de productie per sector in het verleden aan de ontwikkeling van bepalende factoren zoals bevolkingsgroei, de wereldhandel, en de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit. Op basis van veronderstellingen over het verloop van deze bepalende factoren in de nabije toekomst wordt zodoende de 'normale' groei van de productie voorspeld en daarvan afgeleid de groei van de vraag naar arbeid. Het model is gebaseerd op empirisch vastgestelde economische relaties in het (recente) verleden en op empirisch waarneembare trends, die geëxtrapoleerd worden.

Figuur A.1 Globaal overzicht van relaties op de (regionale) arbeidsmarkt

Bron: Heyma et al. (2009)

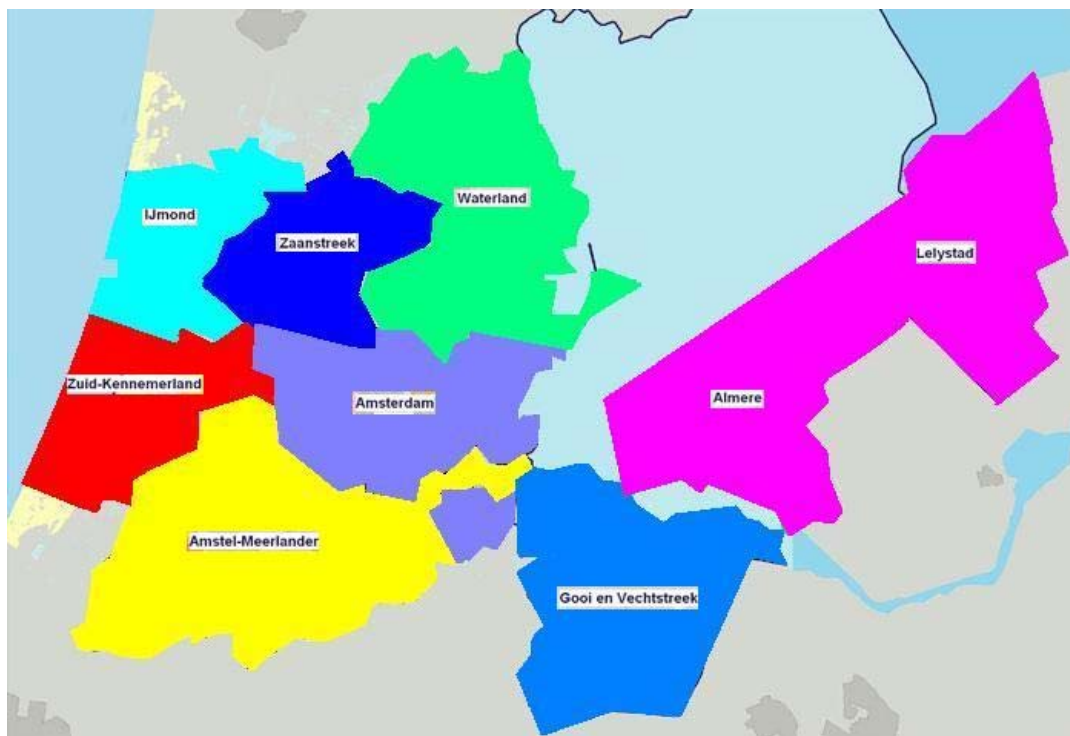
De economische ontwikkeling voor de komende jaren wordt sterk beïnvloed door de wijze en de snelheid van herstel van de economische recessie. Door de recessie kunnen ingrijpende veranderingen optreden in de economische structuur, bijvoorbeeld doordat bedrijven en sectoren definitief hun activiteiten in een land of regio staken, of doordat nieuwe regelgeving (zoals in de financiële sector meer en meer het geval is) de keuzemogelijkheden voor bedrijven sterk beperkt. Die onzekerheid maakt prognoses relevant, maar ook lastig en minder betrouwbaar dan in een wereld die geschoeid is op stabiele relaties. Resultaten in het verleden geven zeker geen garantie

meer voor de toekomst. Als de structuur verandert, veranderen ook de onderlinge relaties tussen economische grootheden ingrijpend. De in dit rapport gepresenteerde ramingen geven een indicatie van de consequenties van de huidige economische trends, met de wijsheid van het recente verleden. De ramingen zijn beleidsneutraal, in de zin dat ze geen rekening houden met nieuw in te zetten beleid, zoals bijvoorbeeld het verhogen van de AOW-leeftijd.

Bijlage B Regio-indeling MRA

De Metropoolregio bestaat uit het zuidelijk deel van de provincie Noord-Holland en de gemeenten Almere en Lelystad. De deelregio's waarover in dit rapport wordt gerapporteerd (zie Figuur B.1) zijn grotendeels ingedeeld conform de aanpak van de Dienst Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Amsterdam.²³ Enkel de gemeente Lelystad is toegevoegd en vormt nu samen met Almere een aparte deelregio.

Figuur B.1 De Metropoolregio

Bron: Metropoolregioamsterdam.nl, bewerking SEO

²³ Dienst O+S (2009), *Metropoolregio Amsterdam in cijfers 2009*.

Bijlage C Toelichting classificaties

In dit rapport wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de classificaties zoals gehanteerd door het CBS. Wel worden er soms categorieën in de classificaties samengevoegd of een andere naam gehanteerd om de leesbaarheid te verbeteren. In deze bijlage wordt deze vertaalslag verantwoord. Een probleem waar op dit moment geen oplossing voor is de overstap naar een nieuwe bedrijfstakken classificatie. Dit wordt toegelicht in sectie C.1, in de andere secties worden de classificaties voor de verschillende hoofdstukken geëxpliciteerd.

Bijlage C.1 Nieuwe bedrijfstakken classificatie: van SBI'93 naar SBI2008

CBS en LISA zijn overgestapt op de nieuwe sectorindeling: van SBI'93 naar SBI2008. Dat heeft vooral gevolgen voor de classificatie van bedrijven in dienstverlenende sectoren. De belangrijkste uitruil heeft plaats gevonden tussen 'overige diensten', 'vervoer, opslag en communicatie' en 'zakelijke diensten'. De nieuwe indeling sluit beter aan bij de economische werkelijkheid. Een gevolg van de overgang is dat de aansluiting met eerdere analyses op onderdelen beperkt is.

Tabel C.1 Vergelijking SBI2008 en SBI'93

SBI 2008	SBI '93	SBI 2008	SBI '93
A Agrarisch	A Landbouw, jacht, bosbouw B Visserij	K Financiële instellingen	J Financiële instellingen
B Delfstoffenwinning C Industrie D Energiesector E Watermanagement	C Delfstoffenwinning D Industrie E Nutsbedrijven	L Onroerend goed M Advies & Onderzoek N Overige zakelijke dienstverlening	K Zakelijke dienstverlening
F Bouwnijverheid	F Bouwnijverheid	O Openbaar bestuur	L Openbaar bestuur, overheid
G Groot- en detailhandel	G Handel & reparatie	P Onderwijs	M Onderwijs
I Horeca	H Horeca	Q Zorg	N Gezondheids- & welzijnszorg
H Vervoer en opslag J Informatie en communicatie	I Vervoer, opslag, communicatie	R Vrije tijd S Overige dienstverlening	O Overige diensten

In het beginsel wordt in dit rapport uitgegaan van de SBI'93 indeling. De belangrijkste reden hiervoor is dat het CBS momenteel nog bezig is met het omzetten van regionale economische statistieken naar de nieuwe indeling. Bijvoorbeeld, regionale productiecijfers volgens de SBI2008 classificatie waren in 2011 nog niet beschikbaar, landelijk was dit wel al het geval.

In de verdiepende hoofdstukken 3 en 5 wordt wel gerapporteerd op basis van SBI2008. Dit kan omdat er gebruik is gemaakt van maatwerktabels van zowel het CBS en LISA. Ondanks dat hierdoor de hoofdstukken onderling minder vergelijkbaar zijn, is het voor de verdieping wel relevant zo gedetailleerd mogelijk te rapporteren.

Bijlage C.2 Bedrijfstakken classificatie SEO Economisch Onderzoek

Om de leesbaarheid te vergroten wordt er in figuren en tabellen van iets andere benamingen gebruik gemaakt dan gehanteerd door het CBS. Ook zijn er een aantal bedrijfstakken samengevoegd. Tabel C.2 presenteert de classificatie zoals gehanteerd door SEO in vergelijking met de SBI'93 classificatie van het CBS.

Tabel C.2 Relatie CBS-SBI'93 en gehanteerde afkortingen en labels SEO Economisch Onderzoek

Classificatie SEO	Classificatie CBS (SBI'93)
Agrarisch	A Landbouw, jacht en bosbouw B Visserij
Industrie & Energie	C Delfstoffenwinning D Industrie E Energievoorziening
Bouw	F Bouwnijverheid
Handel & Reparatie	G Handel en reparatie
Horeca	H Horeca
Logistiek & Communicatie	I Vervoer, opslag en communicatie
Financiële diensten	J Financiële instellingen
Zakelijke diensten	K Verhuur en zakelijke dienstverlening
Overheid	L Openbaar bestuur en overheidsdiensten
Onderwijs	M Gesubsidieerd onderwijs
Zorg	N Gezondheids- en welzijnszorg
Overige diensten	O Milieudienstverlening, cultuur, recreatie en overige dienstverlening P Particuliere huishoudens met personeel in loondienst

Bijlage C.3 Hoofdstuk 3: gehanteerde classificaties

In hoofdstuk 3 worden gedetailleerde tabellen en figuren gepresenteerd met daarin de samenstelling van de werkende beroepsbevolking naar een aantal kenmerken. Ook in deze gevallen wijkt de classificatie van SEO iets af van die van het CBS. Bovendien geldt in dit hoofdstuk de SBI2008 classificatie voor bedrijfstakken. In onderstaande tabellen worden voor alle kenmerken de classificaties gepresenteerd

Tabel C.3 Relatie CBS-SBI2008 en gehanteerde afkortingen en labels SEO Economisch Onderzoek

Classificatie SEO	Classificatie CBS (SBI 2008)	
Landbouw	A	Landbouw, bosbouw en visserij
Industrie	B, C, D, E	Industrie, Delfstoffenwinning en Nutsbedrijven*
Bouw	F	Bouwnijverheid
Handel	G	Groot- en detailhandel
Vervoer	H	Vervoer en opslag
Horeca	I	Logies-, maaltijd- en drankverstrekking
ICT	J	Informatie en communicatie
Financieel	K	Financiële activiteiten en verzekeringen
Vastgoed	L	Exploitatie van en handel in onroerend goed
Advies	M	Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten
Facility	N	Administratieve en ondersteunende diensten
Overheid	O, U	Openbaar bestuur en defensie*
Onderwijs	P	Onderwijs
Zorg	Q	Gezondheids- en welzijnszorg
Recreatie	R	Kunst, amusement en recreatie
Overig	S, T	Overige diensten
Totaal	A-U	Totaal

* Geen officiële naam, samengestelde sector

Tabel C.4 Clustering hoofdsectoren

Cluster SEO	Bedrijfstakken (SBI 2008)	
Productie	A	Landbouw, bosbouw en visserij
	B, C, D, E	Industrie, Delfstoffenwinning en Nutsbedrijven
	F	Bouwnijverheid
Handel & Diensten	G	Handel
	H	Vervoer en opslag
	I	Horeca
	R	Kunst, amusement en recreatie
	S, T	Overige diensten
Professioneel	N	Administratieve en ondersteunende diensten
	J	Informatie en communicatie
	K	Financiële dienstverlening
	L	Onroerend goed
Overheid & Onderwijs	M	Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten
	O, U	Openbaar bestuur en defensie
	P	Onderwijs
Zorg	Q	Gezondheids- en welzijnszorg

Opleidingsrichtingen

Tabel C.5 Relatie CBS-SOI2006 en gehanteerde labels SEO Economisch Onderzoek

Classificatie SEO	Classificatie CBS (SOI 2006)
Basis (Algemeen)	Algemeen onderwijs
Leraren	Leraren
Humaniora & Sociaal	Humaniora, sociale wetenschappen, kunst
Economie & Bedrijf	Economie, management en administratie
Bestuur & Veiligheid	Juridisch, bestuurlijk, veiligheid
Bèta	Wiskunde, natuurwetenschap, informatica
Techniek	Techniek
Agrarisch & Milieu	Agrarisch en milieu
Zorg & Sociaal	Gezondheidszorg, sociale dienstverlening
Horeca & Logistiek	Horeca, recreatie, transport, logistiek

Tabel C.6 Clustering opleidingsrichtingen

Cluster SEO	Opleidingsrichtingen CBS (SOI 2006)
Gedrag & Maatschappij	Leraren Humaniora, sociale wetenschappen, kunst Juridisch, bestuurlijk, veiligheid
Economie & Bedrijf	Economie, management en administratie
Bèta & Techniek	Wiskunde, natuurwetenschap, informatica Techniek Agrarisch en milieu
Zorg & Sociaal	Gezondheidszorg, sociale dienstverlening
Horeca & Logistiek	Horeca, recreatie, transport, logistiek
Basis	Algemeen onderwijs

Basisdisciplines

Tabel C.7 Relatie CBS-ISCO88 en gehanteerde labels SEO Economisch Onderzoek

Classificatie SEO	Classificatie CBS (ISCO88)
Managers & Ondernemers	Managers
Professionals	Professionals
Technici & Specialisten	Technicians and associate professionals
Administratief	Clerical support workers
Service & Verkoop	Service and sales workers
Agrarisch	Skilled agricultural, forestry and fishery workers
Ambacht	Craft and related trades workers
Fabriek & machine	Plant and machine operators, and assemblers
Elementaire beroepen	Elementary occupations
Militair	Armed forces occupations

Tabel C.8 Clustering basisdisciplines

Cluster SEO	Disciplines CBS (ISCO88)
Managers & Ondernemers	Managers
Professionals & Technici	Professionals Technicians and associate professionals
Ondersteuning & Verkoop	Clerical support workers Service and sales workers
Vakmensen	Skilled agricultural, forestry and fishery workers Craft and related trades workers Plant and machine operators, and assemblers
Elementaire beroepen	Elementary occupations

* Bij de clustering is de categorie 'Militair' komen te vervallen

Bijlage C.4 Hoofdstuk 5: Cluster- en sectorindeling ZD+

In hoofdstuk worden ontwikkelingen in de zogenaamde sector *zakelijke dienstverlening plus* beschreven. De verschillende clusters en sectoren zijn ook te herleiden aan detailcategorieën in de SBI2008 classificatie van het CBS.

Tabel C.9 Overzicht van de verschillende clusters en sectoren in de *zakelijke dienstverlening plus* in relatie met SBI 2008 indeling van het CBS.

Clusters	Sectoren	SBI 2008 3-digit
financieel	banken en kredietinstellingen	641, 642, 643, 649, 774
	verzekeraars, pensioenfondsen	651, 652, 653
	financieel adviseurs	661, 662, 663
onroerend goed (OG)	verhuur OG	682
	makelaardij & handel	681, 683
professional	juridisch	691
	financieel / administratief	692
	niet financiële holdings	701
	consultants	702
onderzoek	R&D Beta	721, 722
	gamma onderzoek	732
techniek	architecten / ingenieurs+	711, 712
	industriële ontwerp	741
creatief	reclame	731
	fotografie	742
	vertalers / overig	743, 749
media	omroepen	601, 602
	film, tv, geluid	591, 592
uitgeverijen / pers	uitgevers	581, 582
	pers / overig informatiediensten	632
ICT	IT-diensten	620
	webhosting	631
facility	secretarieel	821
	call centers	822
	overig facility	811, 829
arbeidsmarkt	uitzendbureaus	782, 783
	arbeidsbemiddeling	781
reizen+	reisbureaus	791
	toerisme / congres	799, 823
beveiliging / opsporing	beveiliging / opsporing	801, 802, 803
schoonmaak	schoonmaak	812
groenvoorziening	groenvoorziening	813
retail	verhuur/lease auto's, machines	771, 772, 773